

Univerzitet u Novom Pazaru

PRAVNE TEME

**Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru**

Godina 10, Broj 20

Novi Pazar, decembar 2022. godine

PRAVNE TEME

Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru

- Izdavač: **Univerzitet u Novom Pazaru**
Za izdavača: **Suad Bećirović**, rektor
- Redakcija: **Samra Dečković**, glavni i odgovorni urednik
Jasmina Nikšić, zamenik glavnog i odgovornog urednika
Dženis Šaćirović, sekretar redakcije
- Uređivački odbor: **Velimir Rakočević**, Pravni fakultet Podgorica, Univerziteta Crne Gore
Zoran Pavlović, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerziteta Privredna akademija Novi Sad
Mile Matijević, Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije, Banja Luka
Miodrag Simović, Pravni fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci
Nevzet Veladžić, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Hajdú József, Univerziteta u Segedinu Pravni fakultet
Lars Petter Soltvedt, University College of Southeast Norway
Dragan Jovašević, Pravni fakultet, Univerziteta u Nišu
Ljubinko Mitrović, Panevropski univerzitet Apeiron u Banja Luci
Laura Maria Stănilă, Pravni fakultet, Zapadni Univerzitet u Temišvaru
Gál István Lászlo, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Rejhan R. Kurtović, Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar R. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Iv Rokaj, Pravni fakultet, Univerzitet u Tirani
Aleksandar B. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Dragan Mitrović, Pravni fakultet PIM Univerziteta u Lukavici
Vasko Stemeovski, Međunarodni slavjanski Univerzitet Gavriilo
Romanovič Deržavin, Sv. Nikole i Bitola
Ljiljana Dapčević-Marković, Univerzitet u Novom Pazaru
Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu
Dragan Arlov, Univerzitet u Novom Pazaru

Izdavački savjet: **Danijela Despotović**, Pravni fakultet Univerziteta Slobomir Popović
Amela Lukač-Zoranić, Univerzitet u Novom Pazaru
Sefer Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru
Miodrag Jović, Univerzitet u Novom Pazaru
Nebojša Teofilović, Univerzitet u Novom Pazaru
Suad Hamzabegović, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Zlate Dimovski, Univerzitet „Sveti Kliment Ohridski“
Petar Vejić, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
Hana Korać, Pravni fakultet u Kiseljaku, Univerzitet u Travniku
Suad Bećirović, Univerzitet u Novom Pazaru
Drinóczy Tímea, Univerzitet u Pečuju, Pravni fakultet
Vladimir Simović, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog Univerziteta u Banjoj Luci
Marina Simović, Fakultetu pravnih nauka Univerziteta „Apeiron“ u Banjoj Luci
Enver Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru

Lektor: **Jelena Lekić**, Univerzitet u Novom Pazaru

Prevod na engleski: **Maida Bećirović-Alić**, Univerzitet u Novom Pazaru

Korice: **Denis Kučević**, Univerzitet u Novom Pazaru

Tiraž: 300 primjeraka

Štampa: GrafiColor, Kraljevo

Termin izlazaka: Polugodišnje –dva puta godišnje

ISSN: 2334-8100
e- ISSN: 2560-4813

Adresa redakcije: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovića bb
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 315 346
E-mail: d.prava@uninp.edu.rs

Sajt časopisa: <http://pt.uninp.edu.rs/>

- Bibliografska baza:
- Repozitorijum NBS
 - Kobson - Spisak časopisa iz Srbije dostupnih u elektronskoj formi
 - Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2019
 - M54 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2020
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2021
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2022

PRAVNE TEME
Časopis Departmana za pravne nauke
Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru

UVODNA REČ UREDNIKA

Poštovani čitaoci,

predstavljamo Vam jubilarni 20. broj časopisa „Pravne teme“, koji sadrži 10 radova teoretičara i praktičara iz regiona Zapadnog Balkana. Među njima su i radovi prezentovani na Okruglom stolu koji je Departman za pravne nauke organizovao na temu: „VLADAVINA PRAVA U XXI VIJEKU SA

OSVRTOM NA BEZBJEDNOSNU KRIZU I STANJE LJUDSKIH PRAVA U MEĐUNARODNOJ ZAJEDNICI“. Ovaj trenutak kod nas koji smo pokrenuli ovaj časopis i prethodnih 10 godina radili na njegovom uređivanju, publikovanju i promociji, izaziva posebne emocije. Potvrda originalnosti uređivačke politike i prepoznatljivosti kvaliteta rada uređivačkog odbora našeg časopisa je deset godina postojanja i dvadeset objavljenih izdanja, u kojima je objavljeno 244 radova od strane 135 različitih autora. Onima koji su svojim radom u uređivačkom odboru doprineli da 20 brojeva časopisa “Pravne teme” bude objavljeno u ovakvoj formi, najiskrenije se zahvaljujem, s nadom da će istim entuzijazmom i nastaviti. Takođe, zahvalnost dugujemo i svim autorima koji su od samog pokretanja dali poverenje časopisu “Pravne teme” i svojim radovima doprineli podizanju njegovog kvaliteta. Naš cilj će i dalje biti da ovaj časopis bude glasilo teoretičara i praktičara iz oblasti prava, kriminalistike i bezbednosnih nauka čitavog regiona Zapadnog Balkana, a i šire. Na kraju, pozivamo sve zainteresovane da svojim radovima konkurišu za objavljivanje u narednom izdanju časopisa “Pravne teme”.

S poštovanjem,
doc. dr Samra Dečković

Novi Pazar, 20.12. 2022. godine

Sadržaj / Contents

ELEKTRONSKI NADZOR KOMUNIKACIJA I PRINCIP SLOBODE DOKAZIVANJA U FRANCUSKOJ REPUBLICI.....	1
doc. dr Samra Dečković, doc. dr Dejana Gajić, Nenad Grujičić	1
ELECTRONIC COMMUNICATION CONTROL AND PRINCIPLE FREEDOM OF EVIDENCE IN THE FRENCH REPUBLIC.....	2
ULOGA UJEDINJENIH NACIJA NA PLANU OČUVANJA MIRA I MEĐUNARODNOG PRAVA U SVETU.....	14
Momčilo Sakan.....	14
THE ROLE OF THE UNITED NATIONS IN CONSERVATION.....	15
PEACE AND INTERNATIONAL LAW IN THE WORLD.....	15
IZVRŠENJE U UPRAVNOM POSTUPKU (S OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU).....	34
Prof. dr. Fuad Purišević, prof. dr. Sanjin Omanović.....	34
EXECUTION IN ADMINISTRATIVE PROCEDURE (WITH REFERENCE TO BOSNIA AND HERZEGOVINA)	34
NEKREDIBILNOST DOKAZA U ISTRAZI KRIVIČNIH DELA UGROŽAVA BEZBEDNOST GRAĐANA: STUDIJA SLUČAJA REPUBLIKA SRBIJA....	49
prof. dr Dragan Manojlović, doc. dr Dejana Gajić, msc Nenad Grujičić	49
LACK OF CREDIBLE EVIDENCE IN CRIMINAL INVESTIGATION THREATENS THE SECURITY OF CITIZENS: A CASE STUDY OF THE REPUBLIC OF SERBIA.....	49
LEGAL POSITION, TRUST, DIALOGUE AND COOPERATION BETWEEN CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES IN SERBIA IN THE SECURITY ARCHITECTURE AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY	66
Hajradin Radončić, PhD	66
PRAVNI POLOŽAJ, POVERENJE, DIJALOG I SARADNJA CRKAVA I VERSKIH ZAJEDNICA U SRBIJI U ARHITEKTURI BEZBEDNOSTI NA POČETKU 21. VEKA	66
NADZOR NAD RADOM JAVNIH BELEŽNIKA TE NJEGOV ZNAČAJ I ULOGA PO PITANJU PRAVNE I EKONOMSKE SIGURNOSTI.....	79
Dr. Bilgaip Maznikar	79
SUPERVISION OF THE WORK OF NOTARY PUBLIC AND ITS SIGNIFICANCE AND ROLE IN THE ISSUE OF LEGAL AND ECONOMIC SECURITY.....	79
ISTORIJAT I BUDUĆNOST LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA	94
Prof. dr Nebojša Teofilović, dr Tatjana Teofilović	94
HISTORY AND FUTURE OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS.....	94
ЉУДСКА ПРАВА И ХИБРИДНИ РАТ.....	104
Вангел Милковски	104
HUMAN RIGHTS AND HYBRID WAR	
SLOBODA ODLUČIVANJA O RAĐANJU U SRBIJI.....	117
Msc Jelena Rakić.....	117
FREEDOM OF DECISION ON CHILDBIRTH IN SERBIA.....	117

UTICAJ PRITVORSKE SREDINE NA LIČNOST I PONAŠANJE PRITVORENIH LICA.....	129
Msc Teodora Živadinović.....	129
THE INFLUENCE OF THE DETENTION ENVIRONMENT ON THE PERSONALITY AND BEHAVIOR OF DETAINED PERSONS.....	129
SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME	141
LIST OF RECONCILIENTS OF THE JOURNAL LEGAL TOPICS.....	141
TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA.....	142

NAUČNI ČLANCI

SCIENTIFIC ARTICLES

ELEKTRONSKI NADZOR KOMUNIKACIJA I PRINCIP SLOBODE DOKAZIVANJA U FRANCUSKOJ REPUBLICI

doc. dr Samra Dečković

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
s.kucevic@uninp.edu.rs

doc. dr Dejana Gajić

Pravni fakultet-Univerzitet MTU u Novom Beogradu
dejanadjordjic@yahoo.com

Nenad Grujičić

Ujedinjene nacije, Njujork-Misija Bezbednosti
grujicic@un.org

Apstrakt

U radu je istraženo presretanje komunikacija u Francuskoj Republici i izmene koje su učinjene nakon osporavanja ili nesaglasnosti oko primene principa slobode dokazivanja od strane prvih i kriminalističkih teoretičara i stručne javnosti. Primenom metoda analize sadržaja i istorijske metoda kao i pravno dogmatske, najpre je istražena pravna i kriminalistička teorija za određnje pojmovno-kategorijalnog aparata istraživanja, a zatim su deskriptivnom metodom i metodom komparacije istraženi krivičnoprocesni zakoni kojima je propisan institut presretanja elektronskih komunikacija, prepiske i sačinjavanja zapisa o tome od strane nadležnog suda ili ovlašćenog policijskog službenika suda. Rezultati iz istraživanja ukazuju da je Francuska Republika jedna od evropskih zemalja koja je tek nakon donete presude Evropskog suda za ljudska prava o nedopustivosti ekstenzivne primene principa slobode dokazivanja u njenom krivičnoprocesnom zakonodavstvu, pristupila inoviranju odredaba procesnog zakonika. Inovirane su norme koje se odnose na propisivanje procesnih instituta kojima se organima progona i istraživanja kriminalnih delatnosti, sada ne tako ekstenzivno, kao kod principa slobode dokazivanja, propisuju uslovi koji moraju biti ispunjeni, da bi se mogla izdati naredba za primenu mere elektronskog nadzora komunikacija.

Ključne reči: presretanje elektronske komunikacije, sloboda dokazivanja, kriminalna delatnost, Francuska Republika.

ELECTRONIC COMMUNICATION CONTROL AND PRINCIPLE FREEDOM OF EVIDENCE IN THE FRENCH REPUBLIC

Abstract

This work explores the interception of communications in the Republic of France and the changes made after disputing or disagreeing about the application of the principle of liberty of evidence by legal and forensic theorists and the professional public. Using the methods of content analysis and historical methods as well as legal dogmatic, legal and criminal theory was first investigated for determining the conceptual-categorical apparatus of research, and then, by descriptive method and method of comparison, the criminal procedure codes prescribing the institute of intercepting electronic communications, correspondence and recording about all these by a court of competent jurisdiction or an authorized police officer of the court were investigated. Research findings indicate that the Republic of France was one of the European countries that only after the judgment of the European Court of Human Rights on the inadmissibility of extensive application of the liberty of evidence principle in its criminal law legislation, began innovating the provisions of the Code of Procedure. The standards relating to the prescribing of procedural institutes have been innovated, which now prescribes the conditions that must be fulfilled in order to be able to issue an order for the implementation of an electronic communications control measure.

Keywords: interception of electronic communication, freedom of proof, criminal activity, the French Republic

UVOD

Osnovni predmet istraživanja u radu je uređenje pravnih i kriminalističkih resursa u Republici Francuskoj kod elektronskog nadzora komunikacija. Vremensko određenje predmeta istraživanja zahvata period tri poslednje decenije dvadesetog veka i dve decenije trećeg milenijuma. Prostorno, predmet istraživanja obuhvata teritoriju Francuske Republike. Disciplinarno, predmet istraživanja je interdisciplinaran i spada u polje društveno-humanističkih nauka, uže naučne oblasti primene pravnih i kriminalističkih resursa (Kriminalističkog inženjeringa). Cilj istraživanja u ovom radu je deskripcija, naučno objašnjenje tretmana pravnih i kriminalističkih resursa u nadzoru elektronskih komunikacija u Francuskoj pravnoj i kriminalističkoj teoriji i zakonodavstvu.

U radu su primenjeni uporedno-pravni metod, istorijski metod, metod analize sadržaja dokumenata, i deskriptivni metod. U analizi dokumenata primenjena je tehnika kvalitativne analize sadržaja. Osnovni izvori iz kojih su preuzeti podaci su postojeće naučne baze podataka, pre svega, krivični procesni zakonici, kao i dokumenta tužilaštva, suda, policije i drugih organa u Francuskoj Republici, u kojima je propisano postupanje organa otkrivanja i progona pri primeni elektronskog nadzora komunikacija.

Otkrivanju i dokazivanju kriminala u Francuskoj Republici poklanja se velika pažnja, naročito u sklopu sprovođenja sveobuhvatnih krivičnoprocesnih instituta i

kriminalističkih mera i radnji.¹ Cilj je usmeren najpre na prevenciju i preempciju nastajanja i izgradnju kriminalne grupe i njene delatnosti, a potom i represiju koja podrazumeva otkrivanje krivičnih dela i njihovih izvršilaca.

Upotreba i primena pravnih i kriminalističkih resursa, bilo da su oni ljudski ili tehnički u pravnim-procesnim i kriminalističkim operacijama radi sprečavanja nastajanja organizovane kriminalne delatnosti koja bi mogla da poprmi elemente organizovanog kriminala, krajem osme decenije (1978) dvadesetog veka, na nacionalnom nivou je formirana i deluje u okviru „Conseil Prevention Nationale“.² Ovom značajnom ogranu za otkrivanje, kontrolu i prevenciju kriminala, predsedava sam premijer Francuske vlade. Pored preventivnog i preemtivnog pristupa u otkrivanju organizovanih kriminalnih grupa od strane organa otkrivanja (kriminalističkih agencija) i progona (tužilaštva) u Francuskoj Republici svi organi su obavezni da kroz aktivnu kooperaciju ne samo na nacionalnom već i međunarodnom nivou (Vervaele, 2009: 87) rade na sprečavanju nastajanja organizovanog kriminala (Van den Wyngaert, 1998: 81; Winter -Bachmaier, 2014: 94).

Nakon formiranja nacionalnog centra za prevenciju kriminala, krajem devete decenije dvadesetog veka formira se posebna jedinica za borbu protiv organizovanog kriminala (*Office Central pour la repression du trafic illicite des stupefinants*) unutar uprave kriminalističke policije (*Direction Centrale Police Judiciaire*) najpre na nacionalnom nivou, a zatim i u drugim delovima Francuske (*de la Police Nationale, Direction Générale, and Direction Centrale de la Police Judiciaire*). "Pascal and Francis Bibliographic Databases." 1986. pascal-francis.inist.fr).

Sem ovih reformi, koje su imale za cilj da se kriminalistička delatnost na prepoznavanju organizovanog kriminala podigne na viši nivo kako bi se mogla blagovremeno sprečiti pre nego što proizvede posledicu, u francuskom zakonodavstvu je izvršeno noveliranje krivičnoprocesnog i krivičnog zakonodavstva kao i kriminalističkih operacija. Ovo noveliranje (*prilagođavanje*) do tada važećih krivičnoprocesnih instituta, krivičnih sankcija i kriminalističkih operacija, bilo je potrebno jer su izazovi koji su bili prepoznati u kriminalnom miljeu, u sebi nosili prepoznatljive indikatore razvoja organizovanih kriminalnih grupa na tlu Francuske.

Poput drugih evropskih država francuski krivičnoprocesni zakonik poznaje primenu elektronskog nadzora telekomunikacija. Pored toga procesni zakonik poznaje i „administrativni nadzor telekomunikacija“ radi preventivne zaštite (bezbednosti) države, koji može biti spoljni ili unutrašnji. U francuskoj pravnoj teoriji za ovu vrstu nadzora telekomunikacija u upotrebi (koristi se u naučnoj teoriji) je termin „administrativno prisluškivanje“. U ovom radu naše istraživanje će biti usmereno na odnos „slobode dokazivanja“ i sprovođenje samo onog elektronskog nadzora telekomunikacija iz ovlašćenja krivičnog suda i kriminalističkih operacija uz

¹ Na prostoru Republike Francuske krajem prve decenije dvadeset prvog veka zabeležena je stopa kriminaliteta od 6. 316,54 krivičnih dela од 6. 316,54 кривичних дела (International criminal police organization –INTERPOL...(FR). <https://www.interpol.int/en/How-we-work/Databases>

² Francuski sudovi su u slučajevima kada je nesporno utvrđena (sudskom presudom) delatnost krijumčarenja droga i psihoaktivnih supstanci ili pranja novca, mogli da oduzmu (konfiskuju) svu imovinu osuđenog lica, ne ulazeći u ocenu toga kako je stečena. Ovakva pravna mogućnost u krivičnom zakoniku je bila predmet rasprave u Evropskom sudu za Ljudska prava.

učešće pravnih i kriminalističkih resursa- ljudskih i tehničkih,³ koje je usmereno na prikupljanje dokaza nužnih za pokretanje i vođenje krivičnog postupka protiv izvršilaca krivičnih dela, kriminalnih grupa i njihovih članova.

TEORIJA O PRIMENI ELEKTRONSKOG NADZORA TELEKOMUNIKACIJA U FRANCUSKOJ

U naučnoj i stručnoj kriminalističkoj i pravnoj teoriji u Francuskoj stoji se na stanovištu da primena pravnih i kriminalističkih resursa kod elektronskog nadzora telekomunikacija ima svoju tradiciju (istoriju) više decenija u radu organa otkrivanja, istraživanja i progona učinilaca krivičnih dela kao što su: organizovani kriminal, terorizam i špijunaža. Smatra se, da su pravni i kriminalistički resursi za primenu nadzora telekomunikacija imali svoje pravno uporište u načelu „slobodne dokazivanja“.

Kada je sredinom sedamdesetih godina prošlog veka priznata upotreba resursa za nadzor telekomunikacija od strane kriminalističke agencije, a osnov je bio princip „slobode dokazivanja“, ono biva predmet razmatranja Ustavnog suda krajem osme decenije dvadesetog veka. Nakon što je Francuski Ustavni sud tumačeći tadašnje odredbe formalnog zakonika u slučaju Turnet (Tournet) stao na stanovište da je primena principa o „slobodi“ (Slović, 2016:188) dokazivanja dozvoljena, pravni i kriminalistički resursi koji su primenjivali meru elektronskog nadzora telekomunikacija i prepiski građana (Macdonald, Matscher i Petzold, 1993: 423), dobili su svoje pravno utemeljenje (White, Ovey i Francis Geoffrey, 2010.).

Tumačenjem principa slobode dokazivanja, sudija iz krivičnog procesnog aspekta u pricesnim i kriminalističkim operacijama pod okriljem krivičnih procesnih normi, nije imao samo pravno valjan osnov za nalažanje mere izdavanjem naredbe, već je imao i obavezu da preduzme sve mere koje mu stoje na raspolaganju, a koje su nužne da bi otkrio i obezbedio činjenice, koje je smatrao potrebnim za pronalaženje istine (Mireille -Delmas, 1992:346).

Ovakva stanovišta i tumačenja principa slobode dokazivanja u francuskoj pravnoj i kriminalističkoj teoriji, bila su meta (Bukow, 2007: 75) kritike mnogih autora (Lücking, 1992:120), koji su ukazivali: „da se time sa jedne strane (Glaeßner i Lorenz, 2005: 31) ne samo zadire u prava građana, već se sa druge strane time ne pruža ni zaštita privatne i intimne sfere građana“ (Glaeßner i Lorenz, 2005:63).

Pored iznetih stanovišta iz francuske pravne i kriminalističke literature, možemo pronaći i jednu grupu pravnih i kriminalističkih teoretičara (de Paz Isabel-Sánchez, 2005:351; Gropp, 2003:45) koji ukazuju: „da je primena pravnih i kriminalističkih resursa kod elektronskog nadzora komunikacija bez sumnje intenzivno uplitanje države preko njenih organa u pravo na poštovanje privatnog života i komunikacije građana. Ovakva stanovišta se temelje na odredbama Zakona o

³ Pododeljak 2. Presretanje prepiske telekomunikacijama član 100. do 100-7.” Kodeks krivičnog postupka“- Nalog donet u skladu sa članom 100. mora da sadrži sve detalje koji identifikuju vezu koja će biti presretnuta, prekršaj što opravdava pribegavanje presretanju kao i trajanje tog presretanja- član 100-2. (Ustanovljen Zakonom br. 91-646 od 10. jula 1991. čl. 2. Službeni list od 13. jula 1991. na snazi od 1. oktobra 1991.).

pojačanom jemstvu individualnih prava građana (Loi tendant a renforcer la garantie des droits individuelles des citoyens) koji je donet 1970. godine“ (Lücking, 2003:123).

Mnogi autori kako ukazuje Lorenc (Lorentz) primećuju: „da je tadašnji krivični procesni zakonik isuviše ekstenzivno primenjivao primenu pravnih i kriminalističkih resursa (ljudskih i tehničkih) za nadzor govora lica koje se nalazi na privatnom mestu“ (Glaeßner i Lorenz, 2005: 32). Pomenutim Zakonom⁴ o pojačanom jemstvu individualnih prava građana, zahtevano je da se u materijalnom zakoniku inkriminišu (kriminalizuju) radnje kojima se vrši tajni nadzor govora lica na nejavnom mestu-u „intimnoj“ (Glaeßner i Lorenz, 2005: 57) sferi građanina, ali samo ako je to učinjeno u nameri povrede privatnog života građanina ili zbog pribavljanja neke koristi izvršenjem takvog delikta (Presuda Evropskog suda za ljudska prava No 11801/85., 24/04/1990; Glaeßner i Lorenz, 2005: 35).⁵

KRIVIČNOPROCESNE PRETPOSTAVKE PRIMENE ELEKTRONSKOG NADZORA TELEKOMUNIKACIJA-UTICAJ EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Evropski sud za ljudska prava (Miladinović, 2019:207) krajem poslednje decenije dvadesetog veka po žalbi dva građanina u poznatom slučaju pred tim sudom: Kuslin i Havig („*Kuslin and Havig*“)(Stormyr, 2020: 1-85. *Case law of the European Court of Human Rights concerning the protection of personal data case of Havig v. France (Application no. 11105/84) (Judgment of the European Court of Human Rights No. 11801/85., 24/04/1990)* protiv Francuske, presudio je u korist podnosilaca predstavke. Evropski sud za ljudska prava je jednoglasnom odlukom, stao na stanovište, na šta je u dužem periodu ukazivala pravna i kriminalistička nauka i teorija u Francuskoj Republici, da primenom principa „slobode dokazivanja“ u elektronskom nadzoru telekomunikacija, pravna zaštita građana nije usklađena sa odredbama člana 8. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (Article 8. of the European Convention on Human Rights provides a right to respect for one's „private and family life, his home and his correspondence“, subject to certain restrictions that are "in accordance with law" and „necessary in a democratic society“). Evropski sud za ljudska prava je takođe ukazao, da zbog nedostatka preciznosti principa „slobode dokazivanja“ i nedostatka jemstva protiv zloupotrebe tog ovlašćenja krši se u značajnoj meri sadržaj navedene odredbe člana 8. Konvencije.

Nadalje, Evropski sud za ljudska prava je u svojoj presudi (No 11801/85., 24/04/1990) našao izvodeći dokaze iz predmeta presude, i naveo: „da nisu definisane kategorije lica prema kojima se može primeniti elektronski nadzor komunikacija, kao ni za koja krivična dela“ (*Case law of the European Court of Human Rights*

⁴ Nakon što je propisana „komunikacijska tajna“ stekla građanskopravnu i krivičnopravnu zaštitu. Ova tajna prema odredbama navedenog Zakona, obuhvata i štiti svaku vezu između dve osobe, koja dolazi do izražaja u razmeni misli i osećanja, uz posredovanje nekog komunikacionog sredstva. Posebno se ova zaštita pruža odredbom materijalnog Zakonika, gde se kažnjava svaka radnja lica koje namerno zadire u intimnu sferu druge osobe ako bez odobrenja ovlašćene osobe, pomoću tehničkog uređaja snima ili prisluškuje tuđi govor.

⁵ U intimnu sferu razgovora ne mogu se svrstati razgovori poslovnog i finansijskog sadržaja, kao ni razgovori o kriminalu, a to prema preovlađujućem mišljenju u pravnoj i kriminalističkoj teoriji u svetu, znači na njihov nadzor nije kažnjiv.

concerning the protection of personal data case of Huvig v. France, Application no. 11105/84) (*Judgment of the European Court of Human Rights No. 11801/85., 24/04/1990*). Takođe, sud je ukazao: „da tadašnji francuski zakonik o krivičnom postupku nije propisivao trajanje mere nadzora. Zakonik nadalje, nije razumno jasnoćom propisao domete i način sprovođenja mere nadzora od strane kriminalističke agencije, čime se najdublje zadire u Konvencijom zaštićeno pravo na privatnost građana“ (Rainey, McCormick i Ovey, 2020: 693). Bernadette, McCormick i Ovey, 2020: 695). Time se, nalazi Evropski sud za ljudska prava: „(*de lege lata*) nije mogla uočiti razlika između dokazne snage prikupljenih činjenica“ (Dzehtsiarou, 2018:90). U svojoj presudi Eropski sud za ljudska prava nadalje, primećuje: „Nije se moglo pravno osnovano razlikovati šta i dokle su „operativne informacije prikupljene u fazi kriminalističke obrade“ (Blagojević- Danilović, 2019:186), jer njihov rezultat nema dokaznu vrednost pred sudom (Roagna, 2012; Francoise i Régis, 2007), a kada se započelo (započinje) sa prikupljanjem materijalnih činjenica (dokaza)“ (*European Court of Human Rights Council of Europe F-67075 Strasbourg*).

Uvažavajući preporuke Evropskog suda za ljudska prava da princip „slobode dokazivanja“ i procesni Zakonik donet sredinom dvadesetog veka, ne može da garantuje potreban nivo zaštite građana koji se zahteva Evropskom Konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, zakonodavna vlast je pristupila donošenju novog Zakonika o krivičnom postupku. Nacionalna skupština je početkom poslednje decenije dvadesetog veka donela novi Zakonik (*Loi relative au secret des correspondances smises par la viole des telecommunications*) kojom se propisuju uslovi za odobravanje primene pravnih i kriminalističkih ljudskih i tehničkih resursa, sprovođenje i trajanje posebne dozakne radnje: nadzor i tehničko snimanje telefonskih razgovora za potrebe krivičnog postupka (Arndt, 1996: 565).

Donošenje navedenog Zakonika imalo je uticaj na izmene i dopune Zakonika o krivičnom postupku u delu odredbi koje su se odnosile na administrativni elektronski nadzor telefona iz bezbednosnih razloga. Uvedena su osnovna načela koja do tada nisu bila poznata u formalnom Zakoniku (*Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*), na kojima će se u budućnosti zasnivati primena elektronskog nadzora telekomunikacija. Prvo načelo, propisuje da se tajnost telefonske komunikacije sme narušiti samo u određenim slučajevima koji su od naročite važnosti za javni interes. Drugo načelo, propisuje kada je dopušteno narušavanje zakonom zaštićene tajnosti komunikacije, tada je to moguće samo u strogo propisanim zakonskim okvirima, a da bi se taj institut odobrio, moraju biti ispunjena određeni preduslovi: nadzor telekomunikacija je dopustiv samo u svrhu prikupljanja dokaza i hvatanja izvršioca krivičnog dela kada je pokrenut istražni postupak (*sudska predistraga*) (*Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*).

Ova kapitalna novina je suprotnost od „slobode dokazivanja“ jer uvodi ograničenja u pogledu slobode primene mere. Nadzor komunikacija se sada ne može koristiti u svrhu pripreme istrage (kriminalističke obrade) koju sprovodi kriminalistička agencija pod nadzorom državnog tužioca. Naredbu za nadzor telekomunikacija je ovlašćen da izda samo sudija, pod čijim se nadzorom ta mera i sprovodi; a) naredba za nadzor telekomunikacija, snimanje razgovora i transkripciju

tako pribavljenih snimaka, koji su emitovani telekomunikacijskim putem, može se izdati samo u slučaju sumnje da je izvršeno krivično delo koje je kataloški nabrojano, propisane težine, za koje se može izreći kazna zatvora u trajanju dve odnosno tri i više godina, a primena mere u konkretnom predmetu, čini se potrebnom za uspešno vođenje istražnog postupka;⁶ b) naredba za primenu mere elektronskog nadzora komunikacija mora biti vremenski ograničena u skladu sa zakonskim ograničenjima trajanja prisluškivanja.⁷

Najduži vremenski rok primene mere može biti propisan naredbom u trajanju od četiri meseca, a izuzetno se trajanje i primena mere nadzora pod istim uslovima, može produžiti za još četiri meseca. Ovim izmenama Zakonik o krivičnom postupku republike Francuske prihvatio je u potpunosti preporuku Evropskog suda za ljudska prava koju je taj sud izneo u svojoj presudi: “Da nije dopustiva primena mere kada naredbom nije propisan rok njenog trajanja“ (No 11801/85., 24/04/1990).⁸

DOPUŠTENOST PRESRETANJA GOVORA U PROCESNOM ZAKONIKU FRANCUSKE

Iz istraživanja primenom metode deskripcije i analize sadržaja drugog načela može se stati na stanovište, da pisci Zakonika nisu definisali i propisali poseban nivo sumnje koji bi ukazivao na izvršioca krivičnog dela, koji bi bio uslov i osnov za donošenje (izdavanje) naredbe za nadzor telekomunikacija. Zakonik samo propisuje ko može biti pogođen merom nadzora: „to mogu biti lica koja su okrivljena u krivičnom postupku, istražnom postupku, kao i osumnjičena lica u slučajevima prethodnih istraga koje se vode prema više okrivljenih lica od kojih su neka još nepoznata organima otkrivanja i progona, a mogu se dovesti ili se dovode u vezu sa izvršiocom ili izvršiocima krivičnog dela“ (*Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*). Iz navedenih nalaza zaključujemo da, izdavalac naredbe budući da procesnim Zakonikom nije propisan nivo sumnje, u ovakvim slučajevima primenjuje opštu odredbu o nivou sumnje koja je nužna da bi se prema nekom pokrenula sudska istraga. Ovaj nivo sumnje se definiše tako što: „okrivljeno lice moraju teretiti teški neprotivrečni razlozi sumnje da je izvršilac krivičnog dela“ (*Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*).

Dopušten je nadzor telekomunikacija- može se izdati naredba za presretanje govora koji putem telekomunikacija ostvaruje: „žrtva krivičnog dela, ako su predmet krivične istrage, kriminalni delikti u vezi sa učenom, otmicom i drugim deliktima iz materijalnog Zakonika, kojima se od žrvte može ili zahteva kavo činjenje ili ne činjenje, a tim se ugrožava ili može ugroziti njen život ili imovina, kao i lica koja su

⁶ Drugo načelo je propisano odredbom stava 1. člana 100. francuskog Zakonika o krivičnom postupku.

⁷ Istražni sudija ili imenovani pravosuđni policajac sastavlja službeni zapisnik za pretsretanja i snimanje. U ovom zvaničnom zapisu pominju se datum i vreme kada je operacija započeta i kada je završena. Snimci se sve vreme drže epod zatvorenim zvaničnim pečatom.

⁸ Inkorporiranjem odredaba Zakona o telekomunikacijama, u stavu 2. člana 100. francuskog Zakonika o krivičnom postupku, preuzeto je načelo kojim je izgrađen treći stub koji se ima poštovati pri izdavanju naredbe o nadzoru telekomunikacija-komunikacija putem sredstava za prenos govora. Ovim načelom u potpunosti je ispoštovana preporuka Evropskog suda za ljudska prava, koji je stao na stanovište da nije dopustiva primena mere kada naredbom nije propisan rok njenog trajanja.

u vezi sa žrtvom“ (*Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*). Značajna novina je i mogućnost koja je propisana odredbama procesnog Zakonika, a odnosi se na mogućnost nadzora i presretanje govora svedoka koji on ostvaruje putem telekomunikacija i njihovim posredstvom, ali samo onda: „kada bi se njegovi razgovori mogli smatrati važnim za razjašnjenje krivičnog dela“ (*Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*).

Zakonikom se u načelu nedozvoljava nadzor govora koji putem telekomunikacija ili njihovim posredstvom ostvaruju, određene kategorije lica, kao što su: „advokati, lekari, sveštena lica, odnosno sva ona lica koja se mogu pozvati na poslovnu tajnu (*secret professionnelle*)“ (*Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*). Pored navedenog stanovišta, i u ovim kategorijama lica postoje izvesni izuzeci kada je moguće primeniti meru nadzora komunikacija. Izdavanje naredbe za sprovođenje nadzora nad telekomunikacijama kada je u pitanju advokat, a mera se sprovodi u stanu ili kancelariji gde prima stranke, moguće je: „ako su ispunjeni opšti uslovi za nadzor, a sudija je o tome prethodno obavestio predsednika advokatske komore“ (*Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*).

Još jedna značajna odredba iz procesnog Zakonika, kada se izdaje naredba o nadzoru komunikacija, propisuje: „da se naredba može izdati za nadzor komunikacija priključka na radnom mestu poslanika u parlamentu ili senatora u kabinetu, pošto se prethodno steknu opšti uslovi za nadzor komunikacija na priključcima koje koriste na radnom mestu u skupštini, a sudija je prethodno o tome obavestio predsednika skupštine ili parlamenta“ (*Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*). (član100. stav 8. francuskog Zakonika o krivičnom postupku).

POZITIVNI KRIVIČNOPROCESNI ZAKONIK I PRESRETANJE PREPISKE

Pozitivni krivičnoprocesni zakonik Republika Francuska je donela 2000. godine (*Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1 Official Journal of 16 June 2000*), a izmene i dopune 2005 i 2006. godine (*Law 2005-1549 of 12 December 2005 Article 38. Official Journal of 13 December 2005*), kao i 2019. godine (*Code de procédure pénale - Dernière modification le 01 juillet 2019 - Document généré le 05 juillet 2019*) kojim je u zančajnoj meri došlo do promene u pogledu primene mere presretanja prepiske koja se ostvaruje putem ili posredstvom elektronskih komunikacija (*Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*); (*Code de procédure pénale - Dernière modification le 01 juillet 2019 - Document généré le 05 juillet 2019*).

U prvom delu, prvog poglavlja treće glave, u pododeljku dva u članu sto (*Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*; *Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2 Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*; *Law n° 85-1407 of 30 December 1985 Articles 9. and 94. Official Journal of*

31 December 1985 in force on 1 February 1986), propisane su nadležnosti istraživanja koje se odnose na „presretanje prepiske“ (Mijalković, Manojlović 2008:157) koja se ostvaruje putem telekomunikacija (*Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*).

U istom članu 100. u stavu prvom zakonopisac propisuje: „da istražni sudija može narediti presretanje, snimanje i transkripciju telekomunikacione prepiske, ako je izvršeno krivično delo ili prekršaj za šta je propisana jednaka ili veća kazna od dve godine zatvora“ (*Article 100-1, Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*). Dalje se propisuje: „da se naredba donosi u pisanoj formi i da je ona u nadležnosti istražnog sudije“ (*Article 100-1, Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*). Iz nalaza istraživanja možemo da iznesemo nalaza, da se u samoj odredbi člana 100 (*Article 100-1, Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*), ne navodi za koje krivično delo se može staviti zahtev za izdavanje naredbe, već je visina zaprećene kazne zatvora dovoljna da bi se stavio zahtev za izdavanje naredbe o presretanju prepiske.

U istom stavu se propisuje: „da zahtev kojim se zahteva izdavanje naredbe: a) mora da sadrži sve detalje kojima se može „identifikovati link“ (Mijalković i Manojlović, 2008)) za koji se zahteva izdavanje naredbe za presretanje; b) da krivično delo opravdava pribegavanje ovakvoj meri presretanja; c) kao i vreme za koje se traži trajanje mere“ (*Article 100-1, Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*).⁹ Nadalje, u stavu drugom istog člana 100., propisuje se: „da istražni sudija naredbu može izdati u maksimalnom trajanju od četiri meseca, koja se kao i u procesnom Zakoniku iz 1991. godine može produžiti najviše još jednom za četiri meseca, pod istim uslovima“ (*Article 100-2, Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*).

Nakon što izda naredbu za presretanje prepiske koja se ostvaruje putem ili posredstvom telekomunikacija, istražni sudija može da zahteva: „od bilo kog mrežnog operatera; a) bilo da je on u privatnom vlasništvu; b) ili je pod nadležnošću države; v) ili je ovlašćeni snabdevač telekomunikacionih usluga, da omogući presretanje prepiske, tako što će podesiti uređaj za presretanje“ (*Article 100-3. Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*).

Kada propisuje način na koji će biti sačinjavani zapisnici o presretanju komunikacija, u stavu 4. zakonopisac propisuje: „da će sam istražni sudija ili sudski policajac koga on ovlasti, voditi službenu evidenciju o presretanju i snimanju komunikacija, i to tako što će u službenu evidenciju uneti godinu, mesec, datum i dan i vreme, kada je operacija započela i završila se“ (*Article 100-4. Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*). Svi snimci koju su nastali primenom mere se imaju staviti pod poseban režim zaštite i čuvanja i imaju status tajne.

Jedna od novima u odnosu na Zakonik o krivičnom postupku iz 1991. godine koja je uočljiva u članu 100. stav 5. je ta: „da je propisano da će transkripciju obaviti sam istražni sudija ili sudski policajac koga on ovlasti. O tome će se sačiniti zapisnik i priložiti u spise krivičnog predmeta“ (*Article 100-5. Law n° 2000-516 of 15 June 2000*

⁹ Ova je bitna razlika u odnosu na procesni zakonik iz 1991. godine koji nije propisivao obavezu da u zahtevu budu navedene okolnosti dela, i osnovanost primene mere kao i njeno trajanja.

Article 1. Official Journal of 16 June 2000). Nadalje, kada je u predmetu krivične istrage prepiska na stranom jeziku, ona će biti prevedena transkripcijom na francuski jezik u prisustvu istražnog sudije ili sudskog policajca, uz pomoć prevodioca koji je imenovan u tu svrhu.

Kada propisuje mere i radnje koje se imaju preduzeti sa snimcima koji su nastali primenom mere presretanja razgovora koji se obavljaju putem telekomunikacija, procesni Zkonik u stavu 6. člana 100. propisuje: „da će svi snimci biti uništeni ako javni tužilac ne pokrene postupak ili nastupi zastarelost gonjenja“ (*Article 100-6. Article 100-5. Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*). O ovome se ima sačiniti zapisnik koji se ulaže u predmet koji se čuva trajno.

(Zakon 2005-1549 od 12. decembra 2005. godine član 38. Službeni list od 13. decembra 2005. godine).

Na isti način kao i u procesnom Zakoniku iz 1991 (*Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991*). godine zakonodavac je u procesnom Zakoniku iz 2000. godine propisao u članu 100. stav 7. (*Article 100-7. (Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991) (Law n° 93-1013 of 24 August 1993 Article 20. Official Journal of 25 August 1993 in force on 2 September 1993) (Law no. 95-125 of 8 February 1995 Article 50. Official Journal of 9 February 1995)*): „da se presretanje može vršiti na telefonskoj liniji za poslanike ili senatore osim predsednika skupštine, koji mora biti obavešten o primeni mere od strane istražnog sudije ili sudskog policajca koga on ovlasti“. član 100. stav 4. (Uspostavljen Zakonom br. 91-646 od 10. jula 1991. član 2. *Établi par la loi no. 91-646 du 10 juillet 1991, article 2. Journal Officiel du 13 juillet 1991 en vigueur depuis le 1er octobre 1991*)-„Istražni sudija ili imenovani pravosudni policajac sastavlja službeni zapisnik o presretanju i snimanju. U ovom zvaničnom zapisu pominju se datum i vreme kada je operacija započela i završila. (*Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*).

Nadalje, u istom stavu propisuje se: „da ne može biti „presretanja komunikacija na telefonskoj liniji“ (Manojlović, 2013:12) koja povezuje advokatske komore ili prebivalište advokata sa komorom. Izuzetak od ove odredbe o zabrani se odnosi na advokatsku kancelariju, da se može sprovesti primena mere pošto prethodno predsednik advokatske komore bude obavešten o primeni mere od strane istražnog sudije“ (*Article 100-7. (Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. Official Journal of 13 July 1991 in force on 1 October 1991) (Law n° 93-1013 of 24 August 1993 Article 20. Official Journal of 25 August 1993 in force on 2 September 1993) (Law no. 95-125 of 8 February 1995 Article 50. Official Journal of 9 February 1995)*).

Zakonodavac takođe propisuje da je primena mere iz člana 100. Zakonika o krivičnom postupku propisana pod pretnjom ništavosti ukoliko se njena primena ne sprovodi prema propisanim odredbama (*Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1. Official Journal of 16 June 2000*).

ZAKLJUČAK

Primena elektronskog nadzora komunikacija i učešće pravnih i kriminalističkih resursa, ljudskih i tehničkih, na prostoru Francuske Republike datira na osnovu izvedenih nalaza od sedamdesetih godina dvadesetog veka. Na osnovu rezultata istraživanja nalaz upućuje na iznošenje stanovišta, da je zakonodavstvo Francuske Republike tek nakon presude Evropskog suda za ljudska prava, primenu elektronskog nadzora komunikacija propisalo na način da se time ograničavaju pravni i kriminalistički resursi, koji su do tada na osnovu principa „slobode dokazivanja“, primenjivali ovu meru, bez jasnih kriterijuma u pogledu vremena, uslova i načina sprovođenja. Evropski sud za ljudska prava, je ne samo osporio dotadašnji princip „slobode dokazivanja“, koji je primenjivan u zakonodavstvu Francuske Republike, već je ukazao na nužnost izmena uslova i mera kod primene elektronskog nadzora komunikacija. Francuska Republika je, kako to nalazi iz istraživanja ukazuju, izmenama i dopunama-noveliranjem krivičnoprocesnog zakonika, u više navrata od 1991. do 2019. godine propisala jasne kriterijume kojima se ograničavaju delatnosti pravnih i kriminalističkih resursa u primeni elektronskog nadzora komunikacija-ovog izuzetno osetljivog instituta.

Značajan rezultat iz istraživanja daje nalaz koji ukazuje, da je Francuska Republika propisivanjem primene pravnih i kriminalističkih resursa (ljudskih i tehničkih-operativni) u elektronskom nadzoru komunikacija, omogućila da se ovi resursi mogu primeniti i prema članovima parlamenta pod određenim uslovima, za vreme obavljanja poslova poslanika u parlamentu kroz elektronski nadzor uređaja kojim se poslanik oglašava i učestvuje u radu parlamenta.

LITERATURA

1. Arndt, C. 1996. Europe: Le controle de la correspondance et des telecommunications a 25 ans la commission g 10 du bundestag. *La Revue administrative* 49, no. 293, 560-569.
2. Article 100-6. Article 100-5. Law n° 2000-516 of 15 June 2000 Article 1 *Official Journal* of 16 June 2000.
3. Article 100-7. (Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. *Official Journal* of 13 July 1991 in force on 1 October 1991) (Law n° 93-1013 of 24 August 1993 Article 20. *Official Journal* of 25 August 1993 in force on 2 September 1993) (Law no. 95-125 of 8 February 1995 Article 50. *Official Journal* of 9 February 1995).
4. Bernadette, R. McCormick, P. i Ovey Cl. 2020. *The European convention on human rights*. Oxford University Press, USA, 695.
5. Blagojević, A. Danilović, N. 2019. Pravna komunikacija u upravnom postupku, *Baština*, Sveska br. 47, str. 153-171.
6. Bukow, S. 2007. Politikfeld innere Sicherheit: deutsche Entwicklungen im europäischen Kontext. In *Die Bundeswehr heute und morgen*, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 65-84.
7. Case law of the European Court of Human Rights concerning the protection of personal data case of Huvig v. France (Application no. 11105/84) (*Judgment of the European Court of Human Rights* No. 11801/85., 24/04/1990).

8. De la Police Nationale, Direction Générale, and Direction Centrale de la Police Judiciaire. "Pascal and Francis Bibliographic Databases." *Aspects de la criminalité et de la délinquance constatées en France en 1986 par les services de police et de gendarmerie d'après les statistiques de police judiciaire. DG de la Police Nationale, DC de la Police Judiciaire - pascal-francis.inist.fr*
9. De Paz Isabel Sánchez, Garcia. 2005. "La criminalidad organizada: aspectos penales, procesales, administrativos y policiales." *La criminalidad organizada*, 1-351;
10. Dzehtsiarou, K. 2017. What is law for the European Court of Human Rights, *Geo. J. Int'l L.* 49, 89.
11. European Court of Human Rights Council of Europe F-67075 Strasbourg.
12. Francoise, C. Régis, N. 2007. *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*. Council of Europe Publishing.
13. Glaeßner, J. Astrid, L. 2005. Europa und die Politik der inneren Sicherheit." In *Europäisierung der inneren Sicherheit*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 21-41.
14. Gropp, W. 2003. *Besondere Ermittlungsmaßnahmen zur Bekämpfung der organisierten Kriminalität: ein rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz und des Bayerischen Staatsministeriums der Justiz*, p.45.
15. International criminal police organization –INTERPOL...(FR). <https://www.interpol.int/en/How-we-work/Databases>
16. Law n° 2000-516 of 15 June 2000: Article 1 *Official Journal*.
17. Law n° 2000-516 of 15 June 2000: Article 1 *Official Journal*.
18. Law n° 91-646 of 10 July 1991 Article 2. *Official Journal* of 13 July 1991 in force on 1 October 1991.
19. Lücking, E. 1992. *Die strafprozessuale Überwachung des Fernmeldeverkehrs: eine rechtsvergleichende Untersuchung*. edition iuscrim, 1992,120. Loi tendant a renforcer la garantie des droits individuels des citoyens.
20. Macdonald, R. Matscher, F. Petzold, H. 1993. *The European system for the protection of human rights*. Nijhoff, 423.
21. Manojlović, D. Nicević, M. 2013. Osvrt na krivično procesni i kriminalistički institut posebne dokazne radnje, *Pravne teme*, Novi Pazar, br.1, 1-20.
22. Manojlović, D. 2010. *Kriminalistička operativa*, Beosing, Beograd.
23. Mijalković, S. Manojlović, D. 2008. Pribavljanje listinga telefonskog pretplatničkog broja građanina_ kontroverze u radu sistema bezbednosti, *Strani revni život*, Beograd, br. 2, 150-167.
24. Miladinović, Ž. 2019. Ostvarivanje i zaštita slobode izražavanja u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava, *Baština*, Sveska 47, 207-220.
25. Mireille- Delmas, M. 1992. *The European Convention for the protection of human rights: international protection versus national restrictions*. Vol. 19. Martinus Nijhoff Publishers, 346.
26. Presuda Evropskog suda za ljudska prava No 11801/85., 24/04/1990.
27. Roagna, I. (2012). *Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights*.
28. Slović, S. 2016. Hegelovo shvatanje slobode i prava, *Baština*, Sveska br. 40,187-195.
29. Stormyr, S. 2020. *How National Security has led The European Court of Human Rights into a Growing Acceptance for Secret Surveillance*." Master's thesis,1-85.

- Case law of the European Court of Human Rights concerning the protection of personal data case of *Huwig v. France* (Application no. 11105/84) (Judgment of the European Court of Human Rights No. 11801/85., 24/04/1990).
30. Van den Wyngaert, C. 1998. *The transformations of international Criminal Law and response to the challenge of Organized Crime*, Draft General Report, Fourth Section, Preparatory Colloquium, Utrecht, 81.
 31. Vervaele, J. 2009. Special Procedural Measures and the Protection of Human Rights, General Report." *Utrecht Law Review* 5, no. 2, 66-103.
 32. White, R. Clare, O., Francis Geoffrey, J. 2010. *Jacobs, White & Ovey: The European Convention on Human Rights*. Oxford University Press.
 33. Winter Bachmaier, L. 2014. Section III–Criminal procedure. Information society and penal law. *Revue internationale de droit penal* 85, no. 1, 75-127.

RESUME

The application of electronic surveillance of communications and the participation of legal and criminal resources, human and technical, in the territory of the French Republic dates back to findings from the seventies of the twentieth century. Based on the results of the research, the finding points to the presentation of the point of view that the legislation of the French Republic only after the judgment of the European Court of Human Rights prescribed the application of electronic communication monitoring in such a way as to limit legal and criminal resources, which until then were based on the principle of "freedom of evidence", applied this measure, without clear criteria regarding time, conditions and methods of implementation. The European Court of Human Rights not only challenged the previous principle of "freedom of evidence", which was applied in the legislation of the French Republic, but pointed out the necessity of changing the conditions and measures in the application of electronic surveillance of communications. The French Republic, as the findings of the research indicate, by amending and amending the Code of Criminal Procedure, on several occasions from 1991 to 2019 prescribed clear criteria limiting the activities of legal and criminal resources in the application of electronic surveillance of communications of this extremely sensitive institute.

A significant result from the research is the finding that indicates that the French Republic, by prescribing the application of legal and criminal resources (human and technical-operational) in the electronic surveillance of communications, has made it possible for these resources to be applied to members of parliament under certain conditions, during the performance of their duties of parliamentarians through electronic monitoring of the devices used by the parliamentarian to announce themselves and participate in the work of the parliament.

ULOGA UJEDINJENIH NACIJA NA PLANU OČUVANJA MIRA I MEĐUNARODNOG PRAVA U SVETU

Momčilo Sakan

Profesor emeritus

momcilosakan@gmail.com

*Svaki i najgori mir je bolji od rata,
u ratu očevi sahranjuju svoju decu,
a u miru deca svoje roditelje.“*

Herodot

Apstrakt

U radu se prvo ukazuje na značaj problema istraživanja sa težištem na njegovoj aktuelnosti, nedovoljnoj istraženosti i složenosti. Težište je na miru, toleranciji i međunarodnom pravu kao fenomenima kojim teži i treba da teži celokupno čovečanstvo. Ukazano je i na prednosti mira u odnosu na svu brutalnost rata koji donosi ogromne gubitke ekonomski i biološki najproduktivnijeg dela čovečanstva, ljudsku patnju, bede i nevolje i u kome, kako je Herodot isticao „očevi sahranjuju svoju decu.“

U posebnom delu objašnjen je nastanak i razvoj Ujedinjenih nacija, od geneze do aktuelnog doba. Posebno je objašnjena njena prethodnica, Društvo naroda, sa težištem na problemima koje nije mogla sama da reši i koji su je doveli do nemoći i praktičnog samouništenja.

Ukazano je i na ciljeve Ujedinjenih nacija definisane u prvom poglavlju Povelje kao osnovnog fundamentalnog akta i Ustava te organizacije. Zatim su objašnjene brojne aktivnosti koje Ujedinjene nacije, sa manje ili više uspeha, realizuju na planu ostvarenja tih postavljenih ciljeva.

U poslednjem delu ukazano je na brojne probleme sa kojima se Ujedinjene nacije danas suočavaju. Posebno su izraženi oni koji su se pojavili u poslednjih nekoliko decenija, posle rušenja berlinskog zida, kada na svetskoj pozornici nastupaju dinamične i teško predvidljive promene. Pojavljuju se i brojne svetske iluzije, a najznačajnije su: ujedinjenje dve Nemačke, virtuelna moć Sjedinjenih Država i dominacija svetom, raspad SSSR-a, nagli uspon Kine, brz oporavak Ruske Federacije i razbijanje SFRJ. Problemi su, dakle, brojni, od onih koji se odnose na poteškoće u finansiranju; preko otpora u procesu definisanja, realizacije i implementacije rezolucija i drugih sporazuma i dogovora, do onih fundamentalnog karaktera koji dovode u pitanje: mir u svetu, postojeći međunarodno-pravni sistem, opstanak te organizacije i celokupan život na Zemlji – jedinoj zelenoj planeti Sunčevog sistema.

Ključne reči: mir, tolerancija, međunarodno pravo, rat, Društvo naroda, Ujedinjene nacije.

THE ROLE OF THE UNITED NATIONS IN CONSERVATION PEACE AND INTERNATIONAL LAW IN THE WORLD

Abstract

The paper first points out the importance of the research problem with a focus on its topicality, insufficient research and complexity. The focus is on peace, tolerance and international law as phenomena that all humanity aspires to and should aspire to. The advantages of peace in relation to all the brutality of the war, which brings huge losses to the economically and biologically most productive part of humanity, human suffering, misery and trouble, and in which, as Herodotus pointed out, "fathers bury their children" were also pointed out.

A special part explains the origin and development of the United Nations, from genesis to the present era. Her predecessor, the League of Nations, was especially explained, with a focus on problems that she could not solve on her own and that led to her impotence and practical self-destruction.

The goals of the United Nations defined in the first chapter of the Charter as a basic fundamental act and the Constitution of that organization were also pointed out. Then, a number of activities that the United Nations, with more or less success, is implementing in terms of achieving these set goals are explained.

The last part points out the numerous problems that the United Nations is facing today. Those who have appeared in the last few decades, after the fall of the Berlin Wall, when dynamic and difficult to predict changes are taking place on the world stage, are especially pronounced. Numerous world illusions appear, the most important being: the unification of the two Germanys, the virtual power of the United States and domination of the world, the collapse of the USSR, the sudden rise of China, the rapid recovery of the Russian Federation and the breakup of the SFRY. The problems are, therefore, numerous, from those related to funding difficulties; through resistance in the process of defining, implementing and implementing resolutions and other agreements and treaties, to those of a fundamental nature that call into question: world peace, the existing international legal system, the survival of that organization and all life on Earth - the only green planet in the solar system.

Keywords: peace, tolerance, international law, war, League of Nations, United Nations

UVOD

U svetu, danas, postoje brojni problemi koji opterećuju savremeno čovečanstvo i koji su predmet istraživanja brojnih nauka i naučnih disciplina; pojedinaca, naučnih timova i institucija. Među njima, međutim, problemi mira i slobode zbog svoje aktuelnosti, nedovoljne istraženosti i složenosti zauzimaju centralno mesto.

Aktuelnost navedenih problema neposredno proističe iz aktuelnosti mira i slobode ljudi i ljudskih zajednica. Istorijski posmatrano, mir je od postanka čovečanstva, bio taj fenomen kome su ljudi težili. U miru ljudi saraduju, integrišu se u proizvodne i druge organizacije i zajednice, stvaraju materijalna dobra, razvijaju kulturu i umetnost i, uopšteno rečeno, žive slobodno i opušteno ne plašeći se za sopstveni život i egzistenciju. Mir je, za razliku od rata (koji donosi gubitke u ljudstvu i materijalnim sredstvima, bedu, nevolju, patnju, bol i opštu nesigurnost ljudi), proces

progresu, tolerancije, saradnje i opšte sigurnosti. U miru ljudi slobodno stvaraju i razmenjuju materijalna i kulturna dobra, organizuju sportska i druga takmičenja i, bez straha za lični život i egzistenciju, stvaraju sopstveno potomstvo. Kao takav, mir je stalno bio aktuelan, ali je danas najaktuelniji zato što postoje takva ubojna i borbena sredstva koja mogu uništiti ljude, materijalna sredstva i celokupan život na Zemlji – jedinoj zelenoj planeti Sunčevog sistema.

Nedovoljna istraženost mira i nauke o miru je očigledna. Dovoljan je samo letimičan pregled naučne ili stručne literature pa da se dođe do tog zaključka. Danas, na primer, postoje brojni pisani materijali (članci, monografije, studije, udžbenici, knjige, enciklopedije) o ratovima i revolucijama, velikim pobedama i porazima. Veoma je malo, međutim, onih koji se odnose na sabrana iskustva o miru i saradnji među ljudima i narodima. Skoro celokupna ljudska istorija je, u suštini, istorija ratova. U tim materijalima veličaju se vojskovođe i državnici koji su učestvovali u ratovima, detaljno se opisuju bojevi i bitke, ali nema uopšte, ili ima veoma malo, podataka o mirotvorcima i mirovnim naporima, sporazumima i dogovorima. Bilo je, na žalost, i ekstremnih slučajeva. Državnici koji su se zalagali za mir i mirovne sporazume, obično su smatrani plašljivcima, a njihove države nedovoljno spremnim za rat i to je, obično, bio jedan od indikatora da bi tu državu trebalo napasti i okupirati. O miru su najčešće pisali pojedinci entuzijasti, anonimni ljudi, često i disidenti, koji nisu imali političku niti bilo kakvu drugu moć. Zbog toga su njihove teorije, iako pretežno kvalitetne, ostajale neprimećene i zapostavljane. Zato se u knjižarama koje su prepune literature veoma retko može naći neka knjiga o miru i toleranciji. Bibliotekar, kad mu neko traži knjigu te vrste, obično, ostaje zbunjen i traži dodatno objašnjenje, a nakon toga, sa žaljenjem konstatuje da takvih knjiga nema, uz najčešći komentar da o ratu imaju mnogo knjiga, ali da o miru, na žalost, nemaju ništa. Nedostatak navedene literature se ne odnosi samo na mir već i na celokupnu nauku o miru – njen: predmet; teoriju (sistem pojmova, osnovne stavove – naročito aksiome, postulate i principe, hipoteze, zakone i zakonitosti i teoreme); jezik; i metodu.

Složenost problema proističe iz multidisciplinarnosti, dinamičnosti i stohastičnosti mira kao fenomena. Taj fenomen zahvata veoma široko područje – skoro sve oblasti ljudske intelektualne i fizičke delatnosti. On neposredno zahvata i filozofiju i moral i celokupni sistem nauka, ali i praktične delatnosti kao što su materijalna proizvodnja, politika, diplomatija, kultura, muzika, sport, komunikacije i slično. Mir je istovremeno i dinamičan proces i podleže intenzivnim promenama odnosa u procesu materijalne proizvodnje, ali i u drugim oblastima. U tom intenzivnom procesu proizvodnje, razmene i komunikacija pojavljuju se i suprotnosti i konflikti koji, ako se ne rešavaju, mogu prerasti u sukobe i ratove. Mir, takođe, prate i stohastični procesi zato što većinu aktivnosti nije moguće u potpunosti kontrolisati i podvrći jasnim zakonima i zakonitostima. U prirodnim naukama, na primer, tačno se zna kad će doći dan, kad noć, kad će se pojaviti pomračenje sunca ili meseca, kad će se pojaviti Halejeva kometa i slično. U oblasti mira to nije moguće zato što se pojave i procesi ne odvijaju ciklično u strogo definisanom redu, redosledu i vremenskim intervalima i što uzročno-posledične veze i odnosi (koje bez sumnje postoje) nisu uvek jasno prepoznatljive. U miru, kao i u svim drugim društvenim pojavama, postoje i određeni deterministički procesi i uzročno-posledične veze i odnosi, ali oni nisu

istraženi i objašnjeni u dovoljnoj meri i to pravi ozbiljne poteškoće u procesima verifikacije hipoteza; identifikacije principa, načela, zakonitosti i zakona; i eksplikacije teorije mira u celini.

Navedeni problemi i realna opasnost od rata su usloveli i pojavu brojnih subjekata mira i tolerancije od pojedinaca i porodica, preko školskih i naučnih institucija do država i međunarodnih organizacija. Osnovni subjekti, od uspostavljanja Vestfalskog mira pa do kraja Prvog svetskog rata, međutim, bile suverene države koje su brinule o međusobnom miru i toleranciji. U celom tom periodu, od oko 270 godina, na međunarodnom planu nije bilo značajnijih promena ni turbulencija. Države su, uglavnom, bile apsolutno ili relativno suverene i ostale dominantan subjekt međunarodnih odnosa, a njihovo ponašanje i međusobni odnosi bili su pravno uređeni i definisani. Njihovi interesi, sposobnosti i ciljevi značajno su oblikovali svetsku politiku i međunarodno zajednicu. Od Prvog svetskog rata, a naročito u poslednjih nekoliko decenija suverenitet države snažno dolazi pod znak pitanja. Osnovni uzrok takvog stanja je pojava međunarodnih organizacija koje se u poslednje vreme sve masovnije pojavljuju na svetskoj sceni i preuzimaju deo državne suverenosti.

Svi ti subjekti predstavljaju veoma značajne i kompleksne predmete istraživanja, ali to prevazilazi ambicije ovog rada. Namera je da se u ovom radu ukaže samo na ulogu Ujedinjenih nacija, kao najznačajnije međunarodne organizacije koja je prvenstveno namenjena za očuvanje svetskog mira i tolerancije sa težištem na problemima sa kojima se suočavaju.

NASTANAK I RAZVOJ UJEDINJENIH NACIJA

Ujedinjene nacije su globalna međunarodna, pre svega politička, organizacija i globalno udruženje u kojem vlade zemalja članica saraduju na polju međunarodnog prava, globalne bezbednosti, ekonomskog razvoja i socijalne jednakosti. One, danas, objedinjavaju 193 zemlje sveta. Osnovane su 24. oktobra 1945. godine i predstavljaju naslednicu Lige (Društva) naroda – međunarodne organizacije koja je funkcionisala između dva svetska rata. (Keglijr, Vitkof, 2006 :221-289)

Društvo naroda (ili: *Liga naroda*; eng. *League of Nations*) je osnovano odmah posle Pariske mirovne konferencije 1919. godine. Članovi osnivači bili su: 32 države učesnice u Prvom svetskom ratu (1. SR) i 13 pozvanih članova (države koje su bile neutralne). Kasnije je u periodu od 1919. do 1939. primljeno još 20 država, među kojima su bile i sile koje su izgubile u Prvom svetskom ratu. U toku stvaranja Društvo naroda je imalo 45. članova, 1932. – 60, 1938. – 59, 1939 – 44, a aprila 1946. godine – 34 člana. Osnovni ciljevi Društva bili su razoružanje, sprečavanje rata, rešavanje razmirica putem diplomatije i poboljšanje globalnog blagostanja.¹

¹ Glavni organi Društva naroda su bili: Skupština, Savet, Sekretarijat i druga tela. Skupštinu su sačinjavali predstavnici svih država članica. Savet je bio sastavljen od stalnih i nestalnih članova. Stalni članovi su bili Francuska, Italija, Japan i V. Britanija, od 1926. Nemačka, a od 1934. i SSSR. Nestalnih članova bilo je 11. Njih je Skupština birala na tri godine, ali tako da se u istoj godini smjenjuje samo jedna trećina. Sekretarijat je bio administrativni organ pod neposrednim rukovodstvom glavnog sekretara kojeg je birala Skupština. Od drugih tela značajni su: Komisija za razoružanje, Zdravstvena organizacija, Mandatna komisija, Međunarodna radnička organizacija, Stalni centralni odbor za opijum, Komisija za izbeglice i Komisija za robove.

Društvo naroda je u svom dvodecenijskom radu imalo značajnih uspeha, pojedinačno posmatrano, ali na karaju nije uspelo u osnovnom zadatku očuvanja mira. Ono nije uspelo da reši probleme u vezi sa: italijansko-grčkim sukobom 1923; japansko-kineskim sukobom i okupacijom Mandžurije 1931. – 1933; napadom Italije na Etiopiju 1935. – 1936; španskim ratom 1936. – 1939; nacističkim pokoravanjem Čehoslovačke 1939; nacističko-poljskim sukobom oko Gdanjska; i napadom SSSR na Finsku. Uvidajući tu neefikasnost, male i srednje države počinju masovno da napuštaju Društvo naroda i traže izlaz u isticanju svoje neutralnosti. Društvo naroda, pred sam kraj Drugog svetskog rata napuštaju i velike sile: Nemačka, Japan i Italija, a SSSR je isključen iz članstva 1940. godine, zbog rata sa Finskom. Iste te godine Društvo naroda prestaje praktično da funkcioniše, a formalno je raspušteno 18. aprila 1946. na 21. zasedanju u Ženevi. Njegova naslednica je Organizacija ujedinjenih nacija (kasnije Ujedinjene nacije).

Od ideje o osnivanju UN do njenog konačnog osnivanja proteklo je punih pet godina. Prvo su tu ideju oblikovali: Teodor Ruzvelt – predsednik Sjedinjenih Američkih država i Vinston Čerčil – predsednik Velike Britanije. Oni su, u avgustu 1941. godine, na Atlantiku (brod Potomak), formulisali i objavili Atlantsku povelju, na čijim je principima, trebalo da budu zasnovani mir, bezbednost i saradnja među narodima i državama u posleratnom međunarodnom poretku. Dalji rad na toj ideji nastavljen je na zajedničkoj konferenciji i Vašingtonu 1. januara 1942. godine, kada su predstavnici 26 zemalja Antifašističke koalicije (među kojima i Jugoslavija) potpisali akt pod nazivom *Deklaracija Ujedinjenih nacija*. Sledeća konferencija posvećena pitanjima osnivanja Ujedinjenih nacija održana je od 19 do 30. oktobra 1943. godine u Moskvi kada su ministri spoljnih poslova: SSSR-a, SAD, Velike Britanije i ambasador Kine u SSSR-u, potpisali i objavili čuvenu *Deklaraciju četiri nacije o opštoj bezbednosti* i naglasili svoju saglasnost o potrebi formiranja opšte međunarodne organizacije za očuvanje mira i bezbednosti. Takvo opredeljenje podržali su, krajem iste godine, i lideri velikih sila (Ruzvelt, Čerčil i Staljin) zajedničkim stavom da jedino sporazumevanje među velikim silama može biti osnova trajnog mira. Detaljna razrada tog projekta realizovana je na Konferenciji u Damberton Ouksu (privatno imanje u Vašingtonu) od avgusta do oktobra 1944. godine. Zatim su lideri velikih sila (Ruzvelt, Čerčil i Staljin) su na Jaltskoj konferenciji 11. februara 1945. postigli definitivni sporazum o rešenju pitanja velikih sila i načinu glasanja u Savetu bezbednosti. Na istoj konferenciji oni su obznanili i famoznu jaltsku formulu, odnosno o pravu veta za stalne članice Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Takođe su se dogovorili da se osnivačka konferencija Ujedinjenih nacija sazove za 25. april 1945. godine u San Francisku radi izrade Povelje je stupila na snagu 24. oktobra 1945 – na dan osnivanja Organizacije ujedinjenih nacija.

Povelja se sastoji iz: preambule i 111 članova podeljenih u 19 poglavlja plus Statut Međunarodnog suda pravde. U preambuli su dati opšti stavovi o značaju Organizacije i rešenosti u borbi za mir i bezbednost u svetu. U poglavlju I navedena je svrha postojanja UN, uključujući i važne odredbe za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. U Poglavlju II definisani su kriterijumi za prijem u članstvo, a u poglavlju III-XV – organi i institucije Ujedinjenih Naroda, njihove nadležnosti i njihov međusobni odnos. Poglavlja XVI i XVII definišu sporazume za integrisanje

Ujedinjenih nacija sa uspostavljenim međunarodnim pravom, a poglavlja XVIII i XIX – amandmane i ratifikaciju same Povelje. Povelja, dakle, sadrži 19. poglavlja, ali je značajno izdvojiti prvo poglavlje u kojem su definirani ciljevi (prvi član) i načela organizacije (drugi član).

Najbitnije za ovu analizu je to da su članom 1 prvog poglavlja Povelje definisani osnovni ciljevi Ujedinjenih nacija. To su: (1) Očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti; (2) Razvijanje prijateljskih odnosa između naroda na osnovu uvažavanja principa jednakih prava i samoopredeljenja naroda; (3) Postizanje međunarodne saradnje u rešavanju međunarodnih problema ekonomskog, socijalnog, kulturnog i humanitarnog karaktera i unapređivanje i podsticanje poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve; i (4) Funkcionisanje u ulozi centra za usaglašavanje i delovanje svih naroda na postizanju ovih zajedničkih ciljeva.

Osnovni i najvažniji cilj Ujedinjenih nacija, dakle, jeste očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Taj stav se ne odnosi na bilo kakav mir već onaj čije su političke osnove i načela definisani u članu 2 Povelje. Radi se, naravno, o dobro poznatim načelima o: suverenoj jednakosti svih članica UN; svesnom ispunjavanju obaveza preuzetih Poveljom; rešavanju međunarodnih sporova mirnim putem; uzdržavanju od pretnje silom suprotno ciljevima Ujedinjenih nacija; pružanju pomoći Ujedinjenim nacijama u svakoj akciji; uzdržavanju od pružanja pomoći svakoj državi koja prekrši načela mira; i nemešanju u pitanja koja su u nadležnosti svake države.

STRUKTURA

Shodno tim ciljevima definisana je i organizaciona struktura UN koja se sastoji iz: *Generalne skupštine, Saveta bezbednosti, Ekonomskog i socijalnog saveta; Međunarodnog sud pravde, i Sekretarijata.*²

Generalna skupština Ujedinjenih nacija (*United Nations General Assembly – UNGA/GA*) je jedan od najznačajnijih organa te međunarodne organizacije i forum na kome zemlje članice raspravljaju o svim pitanjima od značaja za međunarodnu zajednicu. Čine je sve zemlje članice Ujedinjenih nacija čiji predstavnici se sastaju na redovnim godišnjim specijalnim zasedanjima.

Savet bezbednosti (*United Nations Security Council – UNSC*) je najvažnije telo Ujedinjenih nacija zaduženo za oblast održavanja mira i bezbednosti. Za razliku od drugih organa koji daju preporuke, Savet bezbednosti ima pravo da donosi odluke (rezolucije) koje su obavezujuće za one članice na koje se te odluke odnose.

Članovi Saveta su: pet zemalja stalnih članica i 10 izabranih zemalja članica. Stalne članice su sile pobednice u Drugom svetskom ratu: Republika Kina, Republika

² Postoji još i 16 Specijalizovanih agencija koje su obrazovane samostalno, obično, mimo uticaja Ujedinjenih nacija. Najpoznatije su: *Organizacija UN za obrazovanje, nauku i kulturu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO); Međunarodna banka za obnovu i razvoj (International Bank for Reconstruction and Development – IBRD), odnosno Svetska banka (World Bank – WB); Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund – IMF); Međunarodna organizacija rada (International Labor Organization – ILO); Organizacija UN za ishranu i poljoprivredu (Food and Agriculture Organization – FAO), Svetska zdravstvena organizacija (World Health Organization – WHO), Svetska meteorološka organizacija (World Meteorological Organization – WMO), Svetska poštanska unija (Universal Postal Union – UPU).*

Francuska, Ruska Federacija, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Američke Države. Tih pet stalnih članica imaju pravo veta koje mogu iskoristiti da bi sprečile izglasavanje neke rezolucije, a jedan glas veta stalne članice nadjačava svaku većinu. One imaju i pravo posedovanja nuklearnog oružja. To pravo im pripada prema Sporazumu o neširenju nuklearnog oružja, ali taj sporazum nije pravosnažan zato što ga nisu ratifikovale sve sile koje to oružje poseduju. To su: Indija i Pakistan, a verovatno i Severna Koreja i Izrael.

Ostalih deset (nestalnih) članica bira Generalna skupština na period od 2 godine. Mandat traje od 1. januara, ali tako da se svake godine zamenjuje po pet članica. Članice se biraju po regionima, tako da Afrika daje tri članice, a Južna Amerika, Azija, Zapadna Evropa i ostali daju po dva člana. Istočna Evropa daje jednog člana.

Starateljski savet je bio jedan od primarnih organa Ujedinjenih nacija. Osnovan je radi osiguranja upravljanja nesamoupravnim teritorijama i očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti.

Do sada je pod starateljstvom ukupno bilo 11 teritorija. To su: (1) deo teritorije Kameruna i deo teritorije Togo – pod upravom Francuske; (2) deo teritorije Kameruna i deo teritorije Togo i Tanganjika – pod upravom Velike Britanije; (3) Tanganjika, (4) Ruanda-Urundi; (5) Somalija; (6) Nova Gvineja; (7) Zapadna Samoa i ostrva Mikronezije; (8) Karolinska ostrva; (9) Marianska ostrva; (10) Maršalova ostrva; i (11) Nuru. (<http://ru.wikipedia.org/wiki>)

Sve te teritorije, koje su bile pod starateljstvom, su, danas, praktično slobodne. Savet, je praktično, ispunio svoju funkciju i nema potreba za njegovim postojanjem. On, prema Povelji Ujedinjenih nacija, postoji na papiru ali je njegova uloga završena.

Ekonomsko-socijalni savet (*Economic and Social Council – ECOSOC*) je organ koji se bavi ekonomskim i socijalnim razvojem zemalja članica, kao i promocijom socijalnih usluga i politike. Njegovi glavni ciljevi su globalno povećanje standarda stanovništva, puna zaposlenost, socijalno zdravlje, ljudska prava i slobode i kulturni i obrazovni razvoj. On pomaže Generalnoj skupštini u promovisanju međunarodne ekonomske i socijalne saradnje i razvoja.

Ekonomsko-socijalni savet se sastoji od 54 člana, koje Generalna skupština bira na mandat od tri godine. Odluke se donose na sastancima koji su do 1998. godine organizovani jednom godišnje u julu mesecu. Od te godine organizuje se i drugi sastanak svakog aprila sa ministrima Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda. Sastancima predsedava predsednik koji se bira na jednu godinu – pretežno iz redova malih i srednjih zemalja koje su članice Saveta. Odluke se donose većinom glasova prisutnih članova, a svaki član ima pravo na jedan glas. Savet funkcioniše tako što prikuplja informacije, savetuje zemlje članice i daje preporuke. Pored toga, savet je veoma aktivan u procesu usmeravanja i koordiniranja rada pomoćnih tela Ujedinjenih nacija.

Međunarodni sud pravde (obično nazivan *Svetski sud*; engleski: *International Court of Justice – ICJ*) je glavni sudski organ UN sa sedištem Hagu (Holandija). Osnovan 24. oktobra 1945. godine prema odredbama Povelje Ujedinjenih nacija, a sa radom je otpočeo 1946. kao naslednik Stalnog suda za međunarodno pravo. Sud ima svoj statut koji je dat u prilogu Povelje i sličan je statutu njegovog prethodnika. Glavna

funkcija suda je rešavanje pravnih parnica podnetih od strane država i davanje pravnih saveta podnetih od strane ovlašćenih međunarodnih organa i agencija.

Međunarodni sud pravde se sastoji od petnaest stalnih sudija, različite nacionalnosti, izabranih od strane Generalne skupštine i Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija sa spiska osoba nominovanih od strane nacionalnih grupa u okviru Stalnog arbitracionog suda. Sudije se biraju na period od devet godina i mogu biti ponovo izabrani. Izbori se održavaju svake treće godine radi obezbeđenja kontinuiteta rada Suda i penzionisanja jedne trećine sudija.

Sekretarijat (*United Nations Secretariat*) je jedan od primarnih ograna Ujedinjenih nacija. On obezbeđuje studije, informacije, i sredstva potrebna agencijama za njihove potrebe. Takođe, izvršava i zadatke prema direktivama Saveta bezbednosti, Generalne skupštine, Ekonomsko-socijalnog saveta i drugih tela Ujedinjenih nacija. Sačinjavaju ga: Generalni sekretar i administrativno osoblje.

Generalni sekretar je čelna ličnost Sekretarijata i najuticajnija funkcija Ujedinjenih nacija. Imenuje ga Generalna skupština na predlog Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Imenuje se na mandat od pet godina i obično služi dva uzastopna mandata, ali ponekad samo jedan. Do sada je tu dužnost obavljalo deset ljudi.³

Generalni sekretar rukovodi radom Sekretarijata. Njegove dužnosti su veoma obimne i raznovrsne. One uključuju i pomaganje u rešavanju međunarodnih razmirica, upravljanje nad mirovnim operacijama, organizovanje međunarodnih konferencija, prikupljanje informacija o primeni donetih odluka Saveta bezbednosti, i konsultovanje sa vladama zemalja članica oko brojnih zajedničkih programa i aktivnosti.

Osoblje Sekretarijata obavlja obimne i raznovrsne administrativno-tehničke poslove, priprema materijale, opslužuje sve druge organe Ujedinjenih nacija i upravlja programima i zadacima koji su mu preneti u nadležnost. Osoblje Sekretarijata, prema Povelji, izvršava zadatke samo te organizacije. Jedino je Generalni sekretar odgovoran za izbor i njegovo angažovanje.

AKTIVNOSTI

Ujedinjene nacije se bave veoma širokim spektrom aktivnosti ili, bolje rečeno, delatnosti. Na dnevnom redu Generalne skupštine i Saveta bezbednosti raspravljani su brojni problemi kao, na primer, što su: životna sredina, pravo mora, novi i obnovljivi izvori energije, stanovništvo hrana, voda, ogoljavanje tla, razoružanje, rasizam i rasna diskriminacija, tehnička saradnja između zemalja u razvoju, agrarna reforma i razvoj sela, žene, nauka i tehnologija u službi razvoja,

³ Ujedinjenim nacijama do sada je rukovodilo 10 generalnih sekretara: To su: (1) Ser Gledvin Džeb (UK) od 1945. do 1946. (privremeno); (2) Tringve Li od 1946. do 1952: (podneo je ostavku); (3) Dag Hamaršeld (Švedska) od 1953. do 1961. (poginuo u avionskoj nesreći u Severnoj Rodeziji (sada Zambija); (4) U Tant (Burma – sada Mjanmar) 1961. do 1971; (5) Kurt Valhajm (Austrija) 1972. Do 1981. (veto Kine na njegov treći mandat); (6) Havijer Perez de Kuljea (Peru) 1982. do 1991.(odbio treći mandat); (7) Butros Butros Gali (Egipat) 1992. do 1996. (veto Amerike na njegov drugi mandat); (8) Kofi Anan (Gana) 1997 do 2006; (9) Ban Ki-Mun (Južna Koreja) 2007. do 2016; (10) Antonio Guterres (Portugal) od 2017. godine.

najnerazvijenije zemlje, starenje, mirnodopsko korišćenje svemira, korišćenje nuklearne energije u mirnodopske svrhe, sprečavanje zločina i postupak sa prekršiocima, zloupotreba droga i nezakonito trgovanje drogama, zaštita dece, prirodna sredina i privredni razvoj, transnacionalne korporacije, samonikli narodi, međunarodna kriminalna mreža, socijalni razvoj, stanovanje, ljudska prava, globalno zagrevanje, međunarodna trgovina decom, prostitucija, principi svetskog poretka i drugi. Od svih navedenih oblasti za dalju analizu najznačajnije je delovanje na planu razoružanja, pripreme i vođenja mirovnih operacije i borbe za ljudska prava i slobode. (Keglijr, Vitkof, 2006 :231)

Problemi *kontrole naoružanja razoružanja* su bili aktuelni, praktično, od osnivanja Ujedinjenih nacija.⁴ Čak je i prva rezolucija prvog sastanka Generalne skupštine (24. januara 1946) nosila naziv: „Stvaranje komisije za bavljenje problemima nastalim otkrićem atomske energije“. Formirana je i komisija koja je imala zadatak da uradi konkretne predloge za „sprečavanje naoružavanja nuklearnim, i bilo kojim drugim, oružjem namenjenim za masovno uništavanje“. U delokrug rada komisije bile su uključene brojne druge aktivnosti, a to su: zabrana nuklearnih proba, kontrola naoružavanja u svemiru, zabrana korišćenja hemijskog oružja, uništenje nuklearnog i konvencionalnog oružja, stvaranje zona bez nuklearnog oružja, smanjenje vojnih budžeta, i mere za jačanje međunarodne bezbednosti. Potpisano je i oko je oko 30 sporazuma, a značajniji su: Sporazum o neširenju nuklearnog naoružanja, 1968. godine. (*Nuclear Nonproliferation Treaty – NPT*), i Konvencija o hemijskom oružju 1993. godine (*Chemical Weapons Conversion – CWC*) koju je Bušova administracija odbila da prihvati.

Održavane su i brojne druge specijalne sednice, ali bez vidnih rezultata. Mnoge zemlje su se suprotstavljale i utrkivale u proizvodnji i naoružavanju svojih oružanih snaga. Čak su i nuklearne bombe bačene na Nagasaki i Hirošimu samo nekoliko nedelja posle osnivanja Ujedinjenih nacija. Nije uspeo ni Baruhov plan (1946) kojim je zahtevano stvaranje „Organizacije UN za razvoj nuklearne energije“. Propao je, takođe i Plan Rapackog (1957) o sprečavanju širenja nuklearnog oružja u centralnoj Evropi.

Potpisani su i brojni bilateralni i multilateralni sporazumi, među kojima su i oko 30 sporazuma između SAD i SSSR (Ruske Federacije). Najznačajniji su: Sporazum o vrućoj liniji (1963) kojim su uspostavljene direktne veze Moskva – Vašington (crveni telefon); i pet sporazuma o kontroli strateškog oružja: *Pregovori o ograničenju strateškog naoružanja (Strategic Arms Limitation Talks – SALT)* SALT I, 1972; SALT II, 1979; *Pregovori o ograničenju strategijskog ofanzivnog oružja (Strategic Arms Reduction Treaty - START)* START I, 1989; START II, 1993;

⁴ Kontrola naoružanja i razoružanje imaju veoma dugu istoriju. Tako su, na primer, kineske države 600 godina pre nove ere osnovale ligu za razoružanje koja im je donela mir čitav jedan vek. Poznat je i sporazum Raš-Bagot 1818 kada su Kanada i SAD razoružale Velika Jezera.

Bilo je, međutim, i drugih pokušaja, na planu kontrole naoružanja i razoružanja, ali je većina njih završena neuspehom. Tako je, na primer, u 11 veku Lateranski savet zabranio upotrebu luka i strele, ali su oni i dalje korišćeni u borbenim dejstvima. Deklaracijom u Sankt Petersburgu 1868. godine bila je zabranjena upotreba dum-dum municije, ali se ona i danas koristi. Pomorska konferencija u Vašingtonu (1921-1922) o prilagodavanju tonaže brodova takođe nije do kraja sprovedena, a nije uspeła ni svetska konferencija Lige naroda o razoružanju 1932. godine. Takođe je propao i pokušaj demilitarizacije Nemačke posle II svetskog rata.

START III, 2007; i *Sporazum o smanjenju nuklearnih bojnih glava (Strategic Offensive Reductions Treaty) SORT*.

Sporazumi SALT, dakle, su se odnosili na ograničenje proizvodnje nuklearnog naoružanja. Prva runda pregovora održana je 1969. godine i njihov rezultat je bio donošenje sporazuma kojim je regulisana proizvodnja antibalističkih projektila. Takođe je ograničen dozvoljeni broj interkontinentalnih raketa koje se lansiraju sa postrojenja na zemlji i iz podmornica. Naredni sporazum je potpisan 1972. godine. Njega su potpisali predsednici Leonid Brežnjev i Ričard Nikson. Postignut je i sporazum o ograničenju broja lansera koji su potpisali Brežnjev i Džimi Karter. Navedeni sporazumi nisu ratifikovani u američkom Senatu, ali su ih se pridržavale obe sile potpisnice.

Većina drugih sporazuma i dogovora, međutim, nije do kraja ispoštovana. Oni su se obično odnosili na zastarela sredstva ratne tehnike, a savremena sredstva su čuvana u dubokoj tajnosti. Zato se nameće zaključak da je budućnost veoma problematična i da su problemi razvoja i upotrebe nuklearnog oružja i dalje aktuelni. Tako je, na primer, osam poznatih nuklearnih sila izvelo 2.052 nuklearne eksplozije – u proseku od 1945. godine jedna proba na 10 dana. Proizvodnja i transfer naoružanja i dalje se povećava, a problemi međunarodnih odnosa i dalje narastaju. (Keglijr, Vitkof, 2006 : 798)

Mirovne operacije se, takođe, formiraju u skladu sa osnovnim ciljem postojanja Organizacije Ujedinjenih nacija. Taj cilj je jasno definisan u Povelji, a to je očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Predviđen je i način ostvarivanja cilja, a to je preduzimanje efikasnih kolektivnih mera radi sprečavanja i otklanjanja pretnji miru i suzbijanja akata agresije ili drugih povreda mira (Glava VII) i mirno rešavanje međunarodnih sporova ili situacija koje bi mogle dovesti do povrede mira (Glava VI). Mirovne operacije, dakle, nisu eksplicitno predviđene u Povelji, ali je data mogućnost njihovog formiranja i upućivanja u krizna područja ili područja zahvaćena ratom. Poveljom (Glava VIII) je, međutim, predviđeno da Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija može dati odobrenje i regionalnim organizacijama (Organizaciji za evropsku bezbednost i saradnju, Severno atlantskom savezu, Evropskoj uniji, Organizaciji afričkog jedinstva i drugim) da preduzmu aktivnosti na planu očuvanja mira i bezbednosti.

Dosadašnja iskustava nepobitno ukazuju da mirovne operacije, kao i mnoštvo drugih aktivnosti, prate brojni problemi i nedostaci. U mnogim slučajevima članice UN su pokazale ustezanje ka postizanju ili sprovođenju rezolucija Saveta bezbednosti. Česti su i slučajevi da su snage u mirovnim operacijama, naročito u kompleksnim (multidimenzionalnim), prvenstveno zastupale interese sopstvenih zemalja, a ne Ujedinjenih nacija. Postoje i primeri da su se snage Ujedinjenih nacija ponašale veoma pasivno u kritičnim situacijama. To su naročito pokazala iskustva iz ratova na Bliskom istoku, u BiH, Hrvatskoj, na Kosmetu kada su pripadnici plavih šlemova bili pasivni posmatrači i nisu ništa preduzeli da zaštite stanovništvo i materijalna dobra od nasilja, zlostavljanja, fizičkog uništenja, rušenja i paljenja. Takođe je poznato da su multinacionalne snage prvenstveno korišćene za ostvarivanje interesa velikih sila – vodećih zemalja učesnica u tim mirovnim operacijama. Tako su, na primer, operacije

vazduhoplovne snaga NATO protiv Republike Srpske, agresija na Saveznu Republiku Jugoslaviju, kao i napadi multinacionalnih snaga na Irak i Avganistan očigledni primeri ostvarivanja tih interesa. To nisu samo primeri ostvarivanja interesa pojedinih zemalja, pre svega Sjedinjenih Američkih Država, već i primeri kršenja povelje Ujedinjenih nacija. Sjedinjene Američke Države sa nestankom bipolarnog sveta naočigled celokupne svetske javnosti konstantno vrše pritisak na druge zemlje i krše Povelju Ujedinjenih nacija, a zajedno sa njom i sopstvenu savest.

Slična je situacija i sa upućivanjem međunarodne humanitarne pomoći i zaštiti života i zdravlja ljudi. Nisu bili retki slučajevi kada su se humanitarne organizacije, umesto neutralnosti stavljale na stranu neke strane u sukobu. Uočene su, na primer, pojave da su one umesto hrane i lekova, ogromne količine oružja i municije dostavljale nekoj od strana u sukobu, a postoje i primeri gde su zbog njihove nebrige i neodgovornosti stradali brojni ljudski životi, naročito starih i bolesnih ljudi i dece. U vezi sa tim postoje brojni primeri u Ruandi, Somaliji, Demokratskoj Republici Kongo, ali i na prostorima bivše SFRJ. Kao očigledan primer nebrige humanitaraca može se navesti stradanje dece u inkubatorima u Banja Luci u junu mesecu 1992. godine. Zbog nedostatka kiseonika koga su, u uslovima ekonomske blokade, jedino mogli da prenesu „plavi šlemovi” i aktivisti Crvenog krsta, umrlo je 12 beba – prevremeno rođene dece.

Uočeni su i primeri nasilničkog i nemoralnog ponašanja pojedinih pripadnika plavih šlemova. Tako su, na primer, vojnici i civilno osoblje Ujedinjenih nacija silovali i zlostavljali maloletnike u Sudanu, među kojima je bilo i dece od 12 godina. (www.naslovi.net/2007-01-04/danas/)

U Avganistanu, prema izjavi Akima Volgetana, bivšeg narednika Bundesvera, vojnici kutije s jabukama, prvo pokazuju deci, a zatim razbacuju po terenu. „Ako mališani pojure za njima i ništa ne eksplodira – teren je čist, nema mina. Tamo gde deca nisu pokupila jabuke, ili su odletela u vazduh, prostor je označen kao opasna zona i pozivani su demineri.“ (Volgetan, 2008 : 22.)

Uopšteno posmatrano, mirovne operacije su znatno doprinele prevenciji kriza, uspostavljanju, razvoju i očuvanju mira. Najveći broj pripadnika plavih šlemova je časno, odgovorno i profesionalno obavljao postavljene zadatke izlažući se brojnim opasnostima. U prilog tome govori i činjenica da su Mirovne snage Ujedinjenih nacija 1988. dobile najviše priznanje – Nobelovu nagradu za mir. To priznanje dobio je u 2001, i tadašnji generalni sekretar UN Kofi Anan. Usvojen je i veći broj *medalja Ujedinjenih nacija* koje se dodeljuju oficirima i vojnicima učesnicima u mirovnim misijama. Prvo odlikovanje te vrste bila je *Medalja za službu Ujedinjenih nacija*, koja je dodeljivana snagama UN koje su učestvovala u Korejskom ratu.

Potrebno je takođe, s pijetetom, istaći da su, obavljajući tu časnu misiju, mnogi pripadnici mirovnih operacija izgubili i sopstveni život. Tako je, na primer, od 1948. do 2000. godine u mirovnim misijama Ujedinjenih nacija učestvovalo oko 750.000 vojnika, policajaca i civilnog osoblja iz 110 država, a više od 1.650 izgubilo

je sopstveni život. Samo u 2007. godini poginulo 42 pripadnika plavih šlemova. (Department of Public Information, Basic fact About the United Nations, New York, 2000.)

Težnja ka *ostvarenju ljudskih prava* je glavna delatnost Ujedinjenih nacija. Ona su definisana i Poveljom Ujedinjenih nacija gde se sve zemlje članice obavezuju na promovisanje univerzalnog poštovanja svih građana i drugih subjekata.⁵ Ta organizacija je donela i Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima. Ona nije pravno obavezujuća, ali je, međutim, usvojena od strane Generalne skupštine 1948. godine kao zajednički standard za sve zemlje članice i te standarde Skupština stalno kontroliše. Povelja ujedinjenih nacija i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima inspirišu aktivnosti subjekata u dva pravca – dva svetski važna regiona. Prva oblast je Evropska konvencija za ljudska prava i fundamentalne slobode usvojena 1950. godine, a druga – Američka konvencija ljudskih prava (naziva se još i Pakt San Hoze), koja je prihvaćena 1969. godine.

Pored navedenih akta o ljudskim pravima postoje i brojni drugi kao, na primer, što su: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966); Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1976); Zajedno sa Univerzalnom deklaracijom o pravima čoveka ti dokumenti čine ono što se danas naziva Međunarodna povelja prava.

Usvojeno je nekoliko značajnih pravnih dokumenata na međunarodnom nivou, koja se odnose na zaštitu ljudskih prava i slobode. To su: Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (stupila na snagu: 1951), Konvencija UN protiv mučenja (stupila na snagu: 1984.), Konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije (stupila na snagu: 1969.), Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (stupila na snagu: 1981.), Konvencija o pravima deteta (stupila na snagu: 1989.) i Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda (stupio na snagu: 2002.)

Postoje i brojna međunarodna tela o ljudskim pravima, a osnovna su: *Komitet za ljudska prava* i brojna tela koja se nalaze pod nadzorom *Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija* (UNHCHR). Komitet je osnovan prema odredbama Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966, a stara se o ostvarivanju normi iz tog pakta. Osamnaest članova komiteta izražavaju mišljenje da li je određeni postupak kršenje ljudskih prava, ali njihov izveštaj nije pravno obavezujući.

Pored međunarodnih postoje i brojne regionalne institucije, a najznačajniji su: Evropski sud za ljudska prava, koji je jedini međunarodni sud nadležan i za žalbe koje

⁵ Osnovna ljudska prava su: pravo na život; zabrana mučenja, zabrana nečovečnog i ponižavajućeg postupanja; zabrana ropstva i prinudnog rada; pravo na slobodu i sigurnost; pravo na pravično suđenje; kažnjavanje samo na osnovu zakona; pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života; sloboda misli, savesti i veroispovesti; sloboda izražavanja; sloboda okupljanja i udruživanja; pravo na mirno uživanje imovine; pravo na obrazovanje; pravo na slobodne izbore; zabrana dužničkog ropstva; sloboda kretanja; zabrana proterivanja sopstvenih državljana; zabrana kolektivnog proterivanja stranaca; zabrana izricanja i izvršavanja smrtne kazne; zaštita u postupku proterivanja stranaca; pravo na žalbu u krivičnim stvarima; pravo na nadoknadu za pogrešnu osudu; pravo ne biti suđen ili kažnjen dva puta u istoj pravnoj stvari; pravo na sklapanje braka; jednakost supružnika; i zabrana diskriminacije.

podnose pojedinci (a ne samo države), zatim Afrička komisija za ljudska i građanska prava, Inter-američka komisija o ljudskim pravima, Kairska deklaracija o ljudskim pravima u islamu, Inter-američki sud za ljudska prava i iranski Centar branilaca ljudskih prava.

Postoje i organizacije za nadgledanje kršenja ljudskih prava.⁶ One su zaključile da samo mali broj zemalja ne čini značajne povrede ljudskih prava. Prema izveštaju Amnesti Internešenela za 2003. godinu samo Holandija, Norveška, Danska, Island i Kostarika nisu kršile ljudska prava i slobode.

Ujedinjene nacije veoma aktivno učestvuju u obezbeđivanju *humanitarne pomoći* ugroženim delovima svetskog stanovništva. Ta pomoć se, obično, realizuje u saradnji sa drugim humanitarnim organizacijama kao, na primer, što je Crveni krst i druge. Ujedinjene nacije ugroženim delovima stanovništva obezbeđuju: hranu, pijaću vodu, smeštaj i ostale humanitarne potrebe. Najčešće su to delovi stanovništva koji su zahvaćeni ratom, zemljotresom, poplavama, i drugim nepogodama, kao i oni koji ne poseduju osnovne životne namirnice za potrebne za biološki opstanak.

U strukturi Ujedinjenih nacija postoje i određeni humanitarni ogranci, agencije i odseci koji potpomažu razvoj nedovoljno razvijenih i ugroženih društava. Tako, na primer, postoji *Svetski program hrane* koji pomaže da se prehrani više od 100 miliona ljudi godišnje u 80 zemalja. Postoji, takođe, i *Visoki komesar za izbeglice* koji deluje u više od 116 zemalja sveta. Postoji i *Svetska zdravstvena organizacija* koja je eliminisala male boginje 1977. godine i na dobrom putu je da eliminiše i dečiju paralizu. Od ostalih ogranaka i agencija najznačajniji su: Svetska banka; Međunarodni monetarni fond; Program Ujedinjenih nacija za očuvanje životne sredine; Program Ujedinjenih nacija za održivi razvoj; Međunarodni fond Ujedinjenih nacija za pomoć deci; Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu; i Kancelarija Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice.

Ujedinjene nacije su definisale i brojne programe i fondove za razvoj nerazvijenih zemalja i područja. *Program Ujedinjenih nacija za razvoj* (UNDP) je, na primer, najveći multilateralni izvor tehničke podrške nerazvijenim zemljama sveta. *Populacioni fond UN* je veliki dobavljač reproduktivnih usluga. Pomogao je u smanjenju stope smrtnosti kod dece i majki u preko 100 zemalja. *Svetski fond* za borbu protiv SIDE, tuberkuloze i malarije je jedna od vodećih institucija za borbu protiv tih bolesti širom sveta.

⁶ Najznačajnije nevladine i multilateralne organizacije za nadgledanje ljudskih prava su: Razvojna mreža Aga Kan (AKDN); Amnesti Internešenel; Trast Ansar Barni; Bahreinski centar za ljudska prava; ČLAN 19; Karter centar; Forum 18; Fridom Haus; Hjuman Rajts Voč; Imedžin-Lajf; Međunarodna razmena slobode govora; Međunarodna helsinška federacija za ljudska prava; Međunarodna služba za ljudska prava; Novinari za ljudska prava; Centar zaštitnika ljudskih prava; Sloboda (interesna grupa); Memorijal (društvo); Fondacija Montanjar; Mreža protiv prohibicije; Kancelarija Visokog predstavnika Ujedinjenih nacija za ljudska prava; Međunarodne mirovne brigade; Prizoners Oversis; Pravni centar južnjačkog siromaštva; Mreža ljudskih prava SAD; i Memorijal Robert F. Kenedi. (<http://sr.wikipedia.org/sr>)

PROBLEMI

U celokupnom istorijskom razvoju Ujedinjene nacije su, sa manje ili više uspeha, rešavale brojne probleme: od onih koji se odnose na ravnopravnost država i naroda, preko rešavanja blokovskih sporova i sukoba, do brojnih drugih izazvanih novim svetskim poretkom i prelaskom sveta sa unipolarnog na monopolarni sistem međunarodnih odnosa.

Problemi u vezi sa ostvarivanjem ravnopravnosti malih zemalja, naročito onih koje su se nalazile na strani sila pobednica, pojavili su se odmah nakon osnivanja Ujedinjenih nacija. Male zemlje su tražile ravnopravan status, a velike (kolonijalne) sile su nastojale da i dalje te narode i države zadrže u svojoj potčinjenosti – kolonijalnom i neokolonijalnom odnosu. Ti problemi su naročito bili aktuelni u prvim decenijama postojanja Ujedinjenih nacija. Oni su uspešnije rešavani pojavom Pokreta nesvrstanih koji je znatno doprineo oslobađanju zemalja od kolonijalnog ropstva.

Pokret nesvrstanih zemalja je odigrao još jednu značajnu ulogu, a to je balansiranje između blokova i rešavanje onih krupnih problema nastalih njihovim neposrednim sučeljavanjem i konfrontacijom. Osetilo se to i u vreme Kubanske raketne krize (1962. godine) koja se pojavila kao odgovor SSSR-a, na postavljanje američkih raketa na teritoriju Turske (poligon kod Izmir). Kriza je eskalirala do te mere da je postojala latentna opasnost od pojave trećeg (nuklearnog) svetskog rata. Kriza je, nakon brojnih pregovora, uspešno prevaziđena. Sporazumno dogovoreno povlačenje sovjetskih raketa sa Kube i američkih iz Turske. Uspostavljena je i takozvana crvena linija (direktna veza) između SSSR i SAD.

Problem finansiranja sa izvesnim oscilacijama prisutan je u čitavom periodu postojanja UN. Definirano je tako da svaka zemlja članica, zavisno od svojih mogućnosti, ima obavezu da plati porez u budžet UN. Određen je i budžetski maksimum kao garancija da Ujedinjene nacije ne treba da budu previše zavisne ni od jedne države članice. Do sada se to ograničenje najviše odnosilo Sjedinjene Američke države kojima je taj budžetski maksimum od 25% do 2000. godine smanjen na 22% ukupnog budžeta. Sjedinjene Države su, međutim, i najveći dužnici Ujedinjenim nacijama.

Pored poreza budžet se finansira i iz dobrovoljnih priloga država za određene programe i organizacije, ali je sve to nedovoljno. Najveću poteškoću predstavljaju dugovi nastali tako što pojedine zemlje članice neredovno izmiruju svoje obaveze prema Organizaciji. Sve to nepovoljno utiče na realizaciju definisanih aktivnosti i ostvarenje osnovne uloge Organizacije.

Najveći problemi u procesu ostvarivanja uloge Ujedinjenih naroda nastali su od početka devedesetih godina 20. veka, kada na međunarodnom planu počinju nagle i dinamičke promene s nepredvidivim posledicama i smerovima ispoljavanja. Pojavljuje se novi svetski poredak koji je iznedrio brojne iluzije regionalnog i globalnog značaja. Najznačajnije su: (1) dominacija Sjedinjenih Američkih Država

(SAD), (2) pad berlinskog zida i ujedinjenje Nemačke, (3) razbijanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), (4) raspad Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR), (5) pad i nagli oporavak Ruske Federacije i (6) nagli uspon Republike Kine.

Prva svetska iluzija odnosi se na slabu realnu i jaku *virtuelnu moć Sjedinjenih Američkih Država*. One su od momenta upotrebe nuklearnih bombi na japanske gradove Hirošimu i Nagasaki u Drugom svetskom ratu, uporno nastojale da, uz pretnje i pritiske, preuzmu vodeću ulogu u svetu. Na putu ka ostvarenju tih interesa Sjedinjene Američke Države su intenzivno vršile pritisak na male, pre svega nedovoljno razvijene, zemlje koje su, od vladavine Buša mlađeg, počele da slamaju svojom „militarizovanom verzijom“ sloboda. U tom procesu korišćena su brojna sredstva spoljne politike od obećanja i nagrada, preko ucenjivanja i pritisaka do pretnji raznih vrsta i upotrebe sile – uključujući i potencijalnu upotrebu nuklearnog oružja. Zahvaljujući toj, virtuelnoj, moći, Sjedinjene Države su, svojom „militarizovanom verzijom“ slobode, uspele da se nametnu kao svetska velesila i da skoro celom svetu nametnu svoj stil i način života. To se, pored ostalog, moglo videti i u radu Generalne skupštine i Saveta bezbednosti gde male zemlje, bez izuzetka slede stavove Sjedinjenih Država potpomognute Ujedinjenim Kraljevstvom i republikom Francuskom. Rusija je najčešće bila protiv, a Kina – obično uzdržana.

Berlinski zid, koji je bio najpoznatiji deo Istočnonemačkog pograničnog sistema i Gvozdene zavese i simbol Hladnog rata, srušen je u nedeljama nakon 9. novembra 1989. Rušenjem zida otpočeo je proces ujedinjavanja dve Nemačke koji je zvanično okončan 3. oktobra 1990. godine. To je istovremeno označilo i početak razbijanja SFRJ, raspada SSSR-a i širenja NATO na istok uz prećutnu podršku Ujedinjenih nacija.

Razbijanje SFRJ je, takođe, jedna od svetskih iluzija zato što je ona dugo vremena bila uspešna, multinacionalna, multikonfesionalna, multikulturalna, nesvrstana i, uopšte, veoma stabilna, socijalno i zdravstveno uređena, država. Ona je bila ustrojena po svim pravilima međunarodnog prava, dolazila iz grupe zemalja pobednica nad fašizmom, osnivač OUN, proknjižena kroz Helsinške sporazume, bila jedan od osnivača i vođa Pokreta nesvrstanih. Kao takva, ona se nije sama raspala kako to neki tvrde. Ona je nasilno razbijena, a činjenica da je njeno razbijanje trajalo više od dve decenije (sudeći prema trenutnom stanju to razbijanje traje i danas) upućuje na zaključak da to nije bila želja njenih naroda, već militantnih nacional-šovinističkih krugova, iniciranih i potpomognutih od strane velikih sila Zapada.

Na primeru Jugoslavije (prvo SFRJ, a kasnije i SRJ) pokazala se sva nemoć Ujedinjenih nacija. To se naročito vidi na nemoći i pristrasnosti jedinica u mirovnim operacijama koje su se, obično, svrstavale na onu stranu u sukobu koju podržavaju SAD i zemlje članice NATO. One nisu mogle da realizuju ni jedan definisani dogovor i sporazum, od izvlačenja jedinica JNA iz Sarajeva, do zaštite takozvanih slobodnih zona i teritorija. Slična je situacija i sa humanitarnim o drugim aktivnostima institucija UN koje su, uglavnom, radile po diktatu Zapada. Devetnaest zemalja NATO su, izvršile agresiju na SRJ i tako trostruko prekršile osnovne postavke međunarodnog

prava: napale su državu koja nije članica saveza, izvršile su agresiju po diktatu SAD bez odobrenja Saveta bezbednosti i bez odobrenja parlamenata država saveznica.

Veliko iznenađenje predstavlja i *raspad SSSR i Varšavskog ugovora i nagli oporavak Ruske Federacije*. Ta velika Imperija raspala se bez „zrna baruta“. Nikako nije jasno da jedan savez, koji je raspolagao sa ogromnom vojnom moći, prepusti inicijativu Sjedinjenim Američkim Državama i neposredno inicira prelazak, sa bipolarnog, na unipolarni sistem ravnoteže snaga. Raspad SSSR i VU naročito je oslabio Rusku Federaciju kao njihovog osnivača i naslednika. Pojavili su se brojni problemi u vezi sa promenom političkog sistema, pregrupisavanjem vojske iz država članica VU, transformacijom privrede, odnosom prema zapadnim državama i slično. Posledice tog raspada se osećaju u svim sferama društvene delatnosti od onih koji se odnose na obične ljudske sudbine i razdvajanja porodica i naroda, preko rušenja ekonomskih veza i odnosa, pa do pojave novih sukoba i ratova. Tu nemoć je osetio i NATO, predvođen Sjedinjenim Državama, i počeo naglo da se širi na istok i izbije na same granice Ruske Federacije.

Dolaskom Vladimira Putina za predsednika, stanje u Ruskoj Federaciji se naglo menja na bolje. Putin, prvo preduzima mere na sređivanju unutrašnjih prilika, a zatim sa ojačanom Rusijom izlazi na međunarodnu scenu. Aktivno radi i na osnivanju evroazijskih organizacija koje u perspektivi treba da pariraju Zapadu i da, prema mogućnosti, za sebe vežu i vodeće zemlje Zapadne Evrope. Rusija sasvim jasno i otvoreno traži od Sjedinjenih Država i NATO da se povuku nazad iz njene zone nacionalnog interesa, ali to nije naišlo na podršku Ujedinjenih nacija koje, bez sumnje, slede stavove zapadnih sila. To pristrasno svrstavanje, kod istočnog dela sveta stvara nepoverenje u te institucije. Zato se, pored ostalog, ozbiljno razmišlja o osnivanju paralelnih institucija UN u okviru Šangajske organizaciji ili BRIKS-a. To bi, bez sumnje, prouzrokovalo ozbiljne posledice na postojeći, sterilni, autoritet UN i poljuljano jedinstvo država i naroda u takozvanoj međunarodnoj zajednici.

Nagli uspon Kine, o kojoj se i dalje razmišlja po ustaljenim klišeima, nisu mogli predvideti ni najprecizniji prognozeri. Kina je već 2020. godine raspolagala deviznim rezervama najvećim na svetu (oko 3,223 biliona dolara – 3.223 milijarde dolara), a vrednost zlatnih rezervi je oko 117 milijardi dolara. Taj njen ubrzani razvoj dvocifrenom stopom rasta BND predstavlja veliko iznenađenje, čak i za prognozere optimističkog karaktera. Iznenađenje je tim veće što je Kina socijalistička zemlja – odnosno što ima društveno-političko sistem koji se u svim drugim socijalističkim zemljama pokazao kao neuspešan i protiv koga su se razvijene zemlje zapada energično borile.

Navedene promene snažno su uticale i na druge države sveta koje su svoj geopolitički kod preispitivale i prilagođavale novonastalim promenama. Pojavljuje se i veliki broj regionalnih, etničkih, religijskih i drugih lokalnih ratova sa direktnim ili indirektnim učešćem Zapadnih zemalja. Ti politički ekstremizmi i netrpeljivosti dodatno destabilizuju ionako fluidno stanje u savremenom svetu koji se danas nalazi u daleko većoj opasnosti nego neposredno posle rušenja Berlinskog zida i raspada SSSR. Na svetskoj pozornici pojavljuju se i mnoge zemlje koje poseduju nuklearno

oružje, ali ne postoji nikakva garancija da ono jednog dana neće doći u ruke neodgovornih ljudi i društvenih grupa i biti upotrebljeno.

Šireći se prema Istoku, Zapad je ojadio mnoge države i narode. Neposredno je inicirao brojne sukobe i ratove (Koreja, Vijetnam, Alžir, Albanija, SFRJ, Bosna, Čečenija, Kurdistan, Avganistan, Gruzija, Egipat, Libija, Sirija, Nagorno Karabah, Kazahstan i drugi). Posledice tog, novog svetskog, poretka su katastrofalne, od gubitka ljudskih života, preko materijalnih razaranja, do strahovitih ekoloških zagađenja planete Zemlje. Nikada u svetskoj istoriji nije bilo toliko izbeglica, migranata i pomeranja ljudi uopšte. Izmišljeni su i brojni uzroci i povodi za napad na suverene zemlje, od posedovanja hemijskog i nuklearnog oružja, do sumnjivih masovnih ubistava i zločina. Sve to je urađeno uz odobrenje ili prećutnu saglasnost Ujedinjenih nacija. To se naročito vidi na primeru rata u Ukrajini gde zapadne sile i predstavnici UN ne preduzimaju ništa da se ta ljudska tragedija i krvoproliće zaustave, već naprotiv. Umesto borbe za mir, nepristrasno se svrstavaju na stranu Ukrajine podržavajući je da tu agoniju produži u nedogled – kako neki kažu do poslednjeg Ukrajinca, a može se slobodno dodati i Rusa i eventualno Evropljanina i čoveka uopšte.

Evidentni su i problemi ignorisanja odluka Ujedinjenih nacija ili zahvatanja njihovog područja delatnost. Sve češće se čuju izjave da bi NATO trebao da preuzme ulogu oružanih snaga Ujedinjenih nacija. I pojedine organizacije i savezi država (Evropska unija, OEBS, Međunarodni sud pravde, Međunarodni monetarni fond, Svetska banka, Svetska trgovinska organizacija, predstavnici mirovnih misija...) takođe sebi uzimaju za pravo da u ime Ujedinjenih nacija, po svojim kriterijumima, rešavaju određene probleme između država i naroda.⁷ Svi oni, međutim, rade u interesu Zapada, kao da ne postoje druge strane sveta. A narod kaže: „Ako samo jedan vetar duva i drveće krivo raste.“

Ujedinjene nacije su, dakle, nemoćne u rešavanju tih nagomilanih problema što nepobitno nameće potrebu o njihovoj reformi i promeni postojećeg odnosa snaga. Te reforme su najavljivane i ranije ali nekima nije bilo u interesu da se one i realizuju. Zvaničan program reforme pokrenuo je tadašnji Generalni sekretar Ujedinjenih nacija Kofi Anan (u 1997. godini). Prema tom programu u reforme bi trebalo uključiti, pre svega, promenu stalnog članstva Saveta bezbednosti koji je i danas odraz odnosa snaga iz 1945. godine. Reformom bi trebalo zahvatiti i birokratski aparat ujedinjenih nacija u učiniti ga da bude transparentniji, odgovorniji i efikasniji od aktuelnog. Pored navedenog, programom reformi je predviđeno i stvaranje demokratičnijeg sistema, ukidanje prava veta, uvođenje međunarodne takse za proizvođače oružja i niz drugih poboljšanja koje bi Ujedinjene nacije učinile efikasnijim i manje zavisnim od pojedinih država članica. (Sakan, 2008 : 280-284)

⁷ Vladimir PUTIN: „Rusija specijalnu operaciju u Ukrajini izvodi u skladu sa Poveljom UN. Dobro se sećam odluke Međunarodnog suda pravde koja kaže da u ostvarivanju prava na samoopredeljenje, određena teritorija bilo koje države nije u obavezi da traži dozvolu centralnih vlasti zemlje da proglasi suverenitet. To je rečeno za Kosovo, a to je odluka Međunarodnog suda koju su svi podržali.“ (<http://www.fakti.rs/putiniana/putin-guteresu-donjecka-i-luganska-republika-su-se-proglasile-drzavama-po-kosovskom-presedanu> - 2. 5. 2022))

ZAKLJUČAK

Ujedinjene nacije su svoju doslednost miru i saradnji i poštovanju Povelje pokazale i u praksi; u praktičnoj borbi za mir u skoro svim kriznim područjima sveta. Postojali su i brojni problemi koje Ujedinjene nacije nisu uspevale da reše, ili su ih rešavale na pogrešan način. To, međutim, ne umanjuje čvrstu opredeljenost najvećeg broja zemalja članica da istraju u borbi za mir u svetu. Od postanka (1945) do danas bitne odlike UN bi se mogle sistematizovati u naredna tri stava: (1) One su bile su i ostale nezamenljiv, ali nesavršen, instrument mira u međunarodne saradnje; (2) One su bile su i ostale ogledalo stanja u međunarodnim odnosima i odnosa snaga u međunarodnoj zajednici; (3) One su bile su i ostale najdemokratskija organizacija u istoriji čovečanstva, ali i organizacija u kojoj dominantnu ulogu imaju velike sile Zapada.

Iz navedenih stavova, a naročito iz stava (2) i (3) se vidi da Ujedinjene nacije nisu potpuno neutralne i da se ne mogu distancirati od odnosa snaga i opšteg stanja u međunarodnoj zajednici. To se naročito oseća u poslednje tri decenije kada prestaje bipolarna podela sveta i kada se Sjedinjene Američke Države pojavljuju kao neprikosnovena i dominantna svetska sila bez ozbiljnije konkurencije na međunarodnom planu. Od tada one, bez sumnje, diktiraju odnose u Ujedinjenim nacijama i nameću im sopstvena rešenja i stavove. Primeri su brojni i naročito su evidentni na prostorima bivše SFRJ. Iskustva pokazuju da su brojne rezolucije Saveta bezbednosti donošene pod pritiskom i po nalogu Sjedinjenih Država i vodećih zemalja zapadne Evrope, članica NATO saveza, koje se, usput rečeno, nalaze u vazalnom odnosu prema toj Imperiji. Prisutne su i pojave samovoljnih akcija, van legalne saglasnosti Saveta Bezbednosti, a to se naročito odnosi na NATO agresiju na Saveznu Republiku Jugoslavije i dezavuisanje i ignorisanje rezolucije 1244 Saveta bezbednosti i Kumanovskog sporazuma o prekidu rata u SRJ.

Takvo stanje je moglo potrajati jedno vreme, ali je danas odnos snaga radikalno izmenjen. Svet, bez sumnje, sa unipolarnog prelazi na višepolarni sistem međunarodnih odnosa i to treba uvažavati kao realnu činjenicu. U suprotnom, Ujedinjene nacije mogu doživeti sudbinu svoje prethodnice Društva naroda. Konkretnije rečeno, postoji opasnost od samouništenja te osnovne i najvažnije svetske organizacije.

LITERATURA

1. Bubanja, P. 1993. *Filozofija mira*, Naučna knjiga, Beograd.
2. Bubanja, P. 2005. *Pedagogija mira*, Odeljenje za kulturu mira, Kruševac.
3. *Department of Public Information*, 2000. Basic fact About the United Nations, New York.
4. Dulić, D. 2008. *Mirovne i humanitarne operacije*, FB i Službeni glasnik, Beograd.
5. Glišić, M. 2005. *Vojne snage u mirovnim operacijama*, članak, u: Novi glasnik br. 1, VIZ, Beograd.

6. Heffermexl S. 2000. *Peace is possible, International Peace Bureau*, Oslo.
7. Keglijr, V. Č. Vitkof, R. J. 2006. *Svetska politika, trend i transformacija*, Centar za studije j/i Evrope i drugi, Beograd.
8. Lazanski, M: *Dnevni list Politika*, Beograd, 16. 02. 2008.
9. Milisavljević, B. 2007. *Nove mirovne misije Organizacije Ujedinjenih nacija*, Službeni glasnik, Beograd.
10. *Povelja UN*, San Francisko 1945.
11. Sakan, M. 2022. *Geopolitika u savremenom svetu*, Tampograf, Novi Sad.
12. Sakan, M. 2008. *Metodologija nauke*, NUBL Banja Luka.
13. Sakan, M. 2012. *Nauka o međunarodnim odnosima*, NUBL, Banja Luka.
14. Sakan, M. 2008. *Studije mira*, NUBL, Banja Luka.
15. *Svetska enciklopedija mira*, Tom II, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
16. *Vojnici UN silovali decu u Sudanu*, Dnevne novine "Danas", četvrtak, 4. januar 2007.
17. Volgetan, A. 2008. *Vojnici koriste decu za čišćenje minskih polja – NATO sprema pse rata za Kosovo*, članak u: Nedeljni telegraf, ITP „Pharos“, Beograd, 6. februar 2008, str 22.

Internet adrese:

1. <http://en.wikipedia.org/wiki/>
2. http://en.wikipedia.org/wiki/International_Monetary_Fund
3. http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations
4. http://hr.wikipedia.org/wiki/Međunarodna_organizacija_rada;
5. <http://sr.wikipedia.org/sr>
6. http://en.wikipedia.org/wiki/World_Bank_Group
7. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/frame.htm>
8. <http://www.unicef.org/crc/crc.htm>
9. www.un.org (3. 5. 2022).

RESUME

The United Nations has demonstrated its consistency with peace and cooperation and respect for the Charter in practice; in the practical struggle for peace in almost all crisis areas of the world. There were also numerous problems that the United Nations failed to solve, or solved them in the wrong way. However, this does not diminish the firm determination of the majority of member countries to persevere in the fight for peace in the world. From its creation (1945) until today, the important features of the UN could be systematized in the following three points: (1) They were and remain an irreplaceable, but imperfect, instrument of peace in international cooperation; (2) They were and remain a mirror of the state of international relations and the balance of power in the international community; (3) They were and remain the most democratic organization in the history of mankind, but also an organization in which the major powers of the West play a dominant role.

From the above-mentioned paragraphs, and especially from paragraphs (2) and (3), it can be seen that the United Nations is not completely neutral and that it cannot distance itself from the balance of power and the general situation in the international

community. This is especially felt in the last three decades, when the bipolar division of the world ends and when the United States of America emerges as an indisputable and dominant world power without serious competition on the international level. Since then, they have, without a doubt, dictated relations in the United Nations and imposed their own solutions and attitudes on them. Examples are numerous and are particularly evident in the areas of the former SFRY. Experience shows that numerous resolutions of the Security Council were passed under pressure and on the orders of the United States and the leading countries of Western Europe, members of the NATO alliance, which, by the way, are in a vassal relationship to that Empire. There are also occurrences of arbitrary actions, outside of the legal consent of the Security Council, and this particularly refers to the NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia and the disavowal and ignoring of Security Council resolution 1244 and the Kumanovo Agreement on ending the war in the FRY.

Such a situation could last for a while, but today the balance of power has been radically changed. The world, without a doubt, is moving from a unipolar to a multipolar system of international relations, and this should be recognized as a real fact. Otherwise, the United Nations may suffer the fate of its predecessor, the League of Nations. More concretely, there is a danger of self-destruction of that basic and most important world organization.

IZVRŠENJE U UPRAVNOM POSTUPKU

(s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu)

Fuad Purišević

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

Sanjin Omanović

Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu

Apstrakt

Izvršenjem ili egzekucijom se prinudnim putem uspostavlja stanje koje odgovara pravnom poretku. Drugim riječima, izvršenjem se nadomješta ono što je izvršenik morao sam učiniti ili ne učiniti, a nije. Protupravnost se otklanja izvršenjem na prinudan način i po tome je slično administrativnoj kazni. Ono po čemu se izvršenje razlikuje od administrativne kazne predstavlja zapravo činjenica da se njime uspostavlja pravno stanje kojeg nema samo zato što izvršenik nije izvršio svoju obavezu.

U savremenoj upravi, izvršenjem se efektuira pojedinačni upravni akt. Konkretni upravni akt sadrži odredbu kojom se utvrđuje da će se upravni akt izvršiti prinudnim putem, ukoliko stranka svoju dužnost ne ispuni dobrovoljno. Zato je upravni akti titulus ili naslov za izvršenje, jer se on ne donosi radi sebe, već da bi se ostvarilo određeno stanje. Upravni akt koji se donosi po zahtjevu stranke je povoljan za stranku, te njegovo izvršenje zavisi samo od volje te stranke. Međutim, upravni akt koji se donosi ex officio (po službenoj dužnosti), po pravilu je nepovoljan za stranku i njegovo izvršenje tada ne zavisi od volje stranke. Ukoliko ga stranka dobrovoljno ne izvrši, izvršenje se tada provodi putem prinude. Za prinudno izvršenje je propisan poseban postupak, a da bi se postupilo po posebnom postupku, neophodno je donijeti zaključak o dozvoli izvršenja. Prema tome, izvršnost je produkt činjenice da se upravni akt može prinudno izvršiti ukoliko se njime stranci nametne/u obaveza/e, a stranka je/ih dobrovoljno ne izvrši.

Ključne riječi: izvršenje upravnog akta; izvršenik i tražilac izvršenja; izvršenje nenovčanih obaveza; izvršenje novčanih obaveza; izvršenje radi osiguranja i privremeni zaključak.

EXECUTION IN ADMINISTRATIVE PROCEDURE

(with reference to Bosnia and Herzegovina)

Apstrakt

By means of enforcement or execution, a situation that corresponds to the legal order is established by coercion. In other words, execution replaces what the obliged party had to do or not do, but did not. Illegality is eliminated by enforcement in a forced manner and is therefore similar to an administrative penalty. What makes execution different from an

administrative penalty is actually the fact that it establishes a legal situation that does not exist simply because the obliged party has not fulfilled its obligation.

In modern administration, an individual administrative act is effected by execution. The specific administrative act contains a provision that establishes that the administrative act will be enforced by coercive means, if the party does not fulfill its duty voluntarily. That is why the administrative act is a *titulus* or a title for execution, because it is not passed for its own sake, but to achieve a certain state. An administrative act that is adopted at the request of a party is favorable to the party, and its execution depends only on the will of that party. However, an administrative act that is passed *ex officio* is, as a rule, unfavorable for the party, and its execution then does not depend on the will of the party. If the party does not execute it voluntarily, the execution is then carried out by coercion. A special procedure is prescribed for forced execution, and in order to proceed according to a special procedure, it is necessary to reach a conclusion on the permission for execution. Therefore, enforceability is a product of the fact that an administrative act can be forcibly executed if it imposes obligations on the party, and the party does not fulfill them voluntarily.

Key words: execution of an administrative act; obliged party and requester of enforcement; execution of non-monetary obligations; fulfillment of financial obligations; execution for security purposes and provisional conclusion.

OPĆENITO O IZVRŠENJU, KAO ZASEBNOM PRAVNOM INSTITUTU U UPRAVNOM POSTUPKU

Dispozitiv upravnog akta koji mora biti potpun i jasan, a po pravilu se tiče rješenja ili zaključka ili poravnanja/nagodbe koji se donese u upravnom postupku, prisilno se izvršavaju od strane nadležnih organa u roku i na način kako je to utvrđeno dispozitivom tih akata, pod uslovom da ih osobe prethodno nisu izvrše dobrovoljno. Drugim riječima, upravnim aktom se objektivizira konkretan predmet – upravna stvar. To znači da po pravilu uprava ne može neposredno pristupiti izvršenju, već to može učiniti jedino posredstvom upravnog akta donesenog na osnovu zakona. Prema tome, uprava vrši prinudno izvršenje putem materijalnih radnji. To znači, da bi organ uprave pristupio prinudnom izvršenju, on prethodno mora donijeti upravni akt (najčešće je to rješenje) kojim određuje ili utvrđuje izvjesni pravni odnos sa snagom prinudnog izvršenja. Prema tome, najznačajnija pravna karakteristika upravnog akta je zapravo njegova izvršnost. Upravni akt mora imati neposredni pravni učinak. Ukoliko nema neposredni pravni učinak, onda to zapravo i nije upravni akt, već je to prosti materijalni ili tehnički akt. I ovi potonji akti imaju veliki praktičnu vrijednost, ali oni nisu upravno-pravni, već nepravni – nepravni akti.

Kas su u pitanju upravni akti, njihov dispozitiv se izvršava samo ako su osobi njime nametnute neke obaveze, a čije neizvršenje najčešće šteti i javnom interesu. U ovim slučajevima nadležni organ uprave mora na autoritativan način i uz upotrebu pravno odgovarajućih mjera izvršiti obaveze izvršenika.¹ Drugim riječima, ako je

¹ Egzemplari autoritativnog istupanja organa uprave, uz primjenu pravno odgovarajućih mjera su: rušenje građevinskog objekta sagrađenog bez građevinske dozvole; vraćanje bespravno uzurpirane javne površine; naplata utvrđenog poreza koji nije plaćen; zatvaranje zanatske radnje koja nema radnu dozvolu izdatu od nadležnog organa uprave i slično.

stranci upravnim aktom – rješenjem odbijen neki njen zahtjev (negativni upravni akt), to onda znači da u ovom slučaju ne može doći do izvršenja, jer se nema šta izvršiti. Usput rečeno, negativni upravni akt ne može nikada steći ni pravomoćnost, samo iz razloga da bi stranka mogla nakon naknadno stečenih uslova podnijeti novi zahtjev za ostvarivanje prava na koja pretenduje. Do izvršenja upravnog akta prisilnim putem ne dolazi ni u slučaju kada su njegovim dispozitivom stranci priznata prava, jer je u tom slučaju stranci ostavljeno na volju da izvrši ili ne izvrši upravni akt – rješenje (npr. dozvola za gradnju objekta – građevinska dozvola ili dozvola za obavljanje određene zanatske djelatnosti). (Dimitrijević, 2019:197)

Općenito, pa i po bosanskohercegovačkom pozitivnom zakonodavstvu, prisilno izvršenje može biti administrativno i sudsko. Izvršenje upravnih akata upravnim putem (administrativno izvršenje), provodi se po osnovu odredbi zakona o upravnim postupcima ili posebnih zakona (npr. poreski zakoni²) i tiče se po pravilu nenovčanih potraživanja. Izvršenje upravnih akata sudskim putem (sudsko izvršenje), provodi se prema propisima za sudsko izvršenje, a tiče se novčanih potraživanja. (Zakon o upravnom postupku (Službeni glasnik BiH, br. 29/02, 12/04, 88/07, 93/09, 41/13 i 53/16))

Kvintesenciju izvršenja predstavlja činjenica da je to posljednja faza upravnog postupka koja je potpuno samostalna u odnosu na ranije faze postupka. Shodno navedenom, sa sigurnošću možemo kazati da je izvršnost poseban pravni institut u odnosu na institute konačnosti i pravomoćnosti, jer upravni akt – rješenje može u određenim situacijama postati izvršno, a da prethodno nije steklo svojstvo konačnosti, a ni pravomoćnosti. (Član 16. i 17. ZUP BiH; Član 12. i 13. ZUP FBiH; Član 13. ZUP RS; Član 12. i 13. ZUP BD BiH.)

Momenat izvršnosti upravnih akata određuje se zakonima o upravnim postupcima. Ovi zakoni prave razliku u pogledu momenta izvršnosti kod prvostepenih, u odnosu na drugostepene upravne akte – rješenja kojima je stranci naloženo izvršenje određenih obaveza.

Prvostepeno rješenje postaje izvršno: 1) Istekom roka za žalbu ako žalba nije izjavljena; 2) Dostavljanjem stranci rješenja protiv koga žalba nije dopuštena; 3) Dostavljanjem stranci rješenja ako žalba ne odlaže njegovo izvršenje; 4) Dostavljanjem stranci rješenja kojim se žalba odbacuje ili odbija i 5) Ako je u rješenju određeno da se radnja koja je predmet izvršenja može izvršiti u ostavljenom roku, rješenje postaje izvršno istekom tog roka, a ako rok za radnju nije određen tada rješenje postaje izvršno kad prođe petnaest dana od dana dostavljanje rješenja stranci koja treba da izvrši radnju.

Predmet izvršenja može biti i drugostepeno rješenje kojim je: 1) izmjenjeno prvostepeno rješenje u žalbenom postupku, 2) zbog šutnje uprave, 3) ako je obnovu postupka izvršio drugostepeni organ i svoje rješenje izmijenio, 4) kad drugostepeni organ koristeći vanredni pravni lijek svojim rješenjem upravnu stvar riješi drugačije, kao u slučaju poništavanja ili izmjene svog rješenja u vezi sa upravnim sporom (vanredni pravni lijek). Ovo rješenja postaje izvršno kad se dostavi stranci.

² Porez se može prisilno naplatiti tek kad rješenje kojim je utvrđena poreska obaveza postane izvršno u upravnom postupku. Nakon protoka roka od pet godina od dana sticanja izvršnosti, ne može se tražiti izvršenje takvog rješenja. To rješenje po odredbama zakona o upravnom postupku ne postaje ništavno, odnosno ne proglašava se ništavim s obrazloženjem da njegovo izvršenje uopće nije moguće.

Za razliku od rješenja, zaključak, kao upravni akt, postaje izvršan saopćavanjem odnosno dostavljanjem stranci, u slučaju: 1) Dostavljanjem rješenja stranci kojim se žalba odbacuje ili odbija, u slučajevima kada izjavljena žalba protiv zaključka ima suspenzivno dejstvo; 2) Istekom roka za žalbu kada je zakonom ili samim zaključkom određeno da žalba odlaže izvršenje zaključka, a pri tome žalba nije izjavljena; 3) Istekom roka za izvršenje određene radnje kad je zaključkom određena obaveza izvršenja neke radnje, jer je prisilno izvršenje zaključka moguće tek protekom tog roka, nakon čega zaključak postaje izvršan; 4) Saopćavanjem ili dostavljanjem stranci zaključka protiv kojeg je moguće izjaviti posebnu žalbu, s tim da žalba ne zadržava izvršenje zaključka i 5) Saopćavanjem ili dostavljanjem stranci zaključka protiv kojeg se ne može izjaviti posebna žalba.

Osnov za izvršenje može biti i poravnanje, te je to treća vrsta izvršnog naslova. Poravnanje ili nagodba je u odnosu na rješenje i zaključak najrjeđa vrsta izvršnog naslova, s obzirom da se poravnanje veoma rijetko sklapa u upravnom postupku. Da bi nagodba predstavljala izvršnu ispravu, neophodno je da se stranke sporazumiju da jedna od njih preuzima obavezu koja se može prinudno izvršiti. Ovakvo poravnanje ima snagu izvršne isprave. Ako ima više stranaka, a samo su neke od njih sklopile nagodbu, onda se ta nagodba odnosi samo na ona lica koja su zaključila poravnanje. Uz navedeno, treba izričito naglasiti da snagu izvršne isprave ima samo ono poravnanje koje je sklopljeno pred organom uprave u upravnoj stvari za koju je taj organ i nadležan. Istina, organ uprave može poravnati stranke i u stvarima izvan njegove nadležnosti, s tim da takva nagodba nije zakonski uslov za administrativno izvršenje. Također, po pravilu nije zakonski uslov za administrativno izvršenje ni slučaj kad se stranke u stvari iz upravne nadležnosti same međusobno poravnaju. Eventualno bi ova potonja situacija mogla biti predmetom administrativnog izvršenja, ukoliko bi ovakva situacija imala uporište u posebnom pravnom propisu koja se tiče te upravne stvari.

Za razliku od izvršnosti, kao zasebnog pravnog instituta, konačnost, kao drugi zasebni pravni institut, tiče se upravnih akata protiv kojih se ne može uložiti redovni pravni lijek u upravnom postupku.

Konačan je i prvostepeni upravni akt protiv kojeg žalba nije dopštena, kao i onaj akt protiv kojeg stranka u određenom roku nije izjavila žalbu. Po pravilu, momenat izvršnosti i konačnosti upravnih akata nastupaju istovremeno. Jedini slučaj u kojem se ova dva pravna momenta ne sreću istovremeno, jeste kod prvostepenog upravnog akta kod kojeg žalba i žalbeni rok nemaju suspenzivno dejstvo, pa je takav upravni akt izvršan, mada još uvijek nije postao i konačan.³

Uz izvršnost i konačnost, pravomoćnost je treći pravni institut, za koju je potrebno da se ispune slijedeće pretpostavke: 1) Da se protiv upravnog akta ne može izjaviti žalba niti pokrenuti upravni spor; 2) Da je dispozitivom upravnog akta neko lice steklo određena prava; i 3) Da se upravni akt ne može slobodno opozvati, odnosno poništiti, ukinuti ili izmijeniti, osim u slučajevima predviđenim zakonom. (Purišević, 2012:196)

³ Kod ovakve situacije, neophodno je ukazati na stav sudske prakse (Presuda: U-1759/77 od 15.3.1978.), po kojoj u slučaju da zakonodavac dopušta, a inspekcijski organ nije u svom rješenju odredio da žalba protiv rješenja ne odgađa izvršenje, tada se rješenje ne može izvršiti dok ne postane konačno.

Upravni akt - rješenje kojim određeno lice stiče određeno pravo postaje formalno pravomoćan. To znači da stranka protiv takvog rješenja ne može više upotrijebiti žalbu u upravnom postupku, niti tužbu u upravnom sporu, zbog čega neprijeporno možemo konstatovati da formalna pravomoćnost veže stranku.

Ukoliko upravni akt - rješenje ispunjava sve propisane uslove, to onda znači da je takav upravni akt materijalno pravomoćan. Drugim riječima, upravni akt - rješenje kojima je zahtjev stranke odbijen, ne može steći materijalnu pravomoćnost. Zbog toga je ispravna tvrdnja da materijalna pravomoćnost veže organ, jer organ javne uprave rješenje kojim je stranka stekla određeno pravo, ne može poništiti, ukinuti ili izmijeniti, osim u slučajevima predviđenim zakonom.

Da zaključimo, upravni akt je titulus ili naslov za izvršenje, jer se on ne donosi radi sebe, već da bi se ostvarilo/efektuiralo određeno stanje.

VRSTE IZVRŠENJA

Izvršenje, kao posljednja faza upravnog postupka, sprovodi se protiv izvršenika koji je dužan da ispuni svoju obavezu utvrđenu u dispozitivu upravnog akta.

Izvršenje se sprovodi po službenoj dužnosti kad to zahtjeva zaštita javnog interesa ili po prijedlogu stranke kad je to u interesu tražioca izvršenja.

Izvršenje rješenja sprovodi se upravnim putem (administrativno izvršenje), a u slučajevima predviđenim zakonom o upravnom postupku sudskim putem (sudsko izvršenje).

Administrativno izvršenje sprovode organi uprave po odredbama zakona o upravnom postupku, odnosno posebnog zakona, kao što je npr. poreski zakon. Sudsko izvršenje sprovodi općinski/osnovni sud po propisima koji se odnose na sudsko izvršenje.

Izvršenje radi ispunjenja nenovčanih obaveza izvršenika sprovodi se upravnim putem, dok se izvršenje radi ispunjenja novčanih obaveza izvršenika sprovodi sudskim putem.

Izuzetno, administrativnim izvršenjem se sprovode i novčana primanja po osnovu radnog, odnosno službeničkog odnosa, ukoliko izvršenik na to pristane. Izvršenje radi ostvarivanja novčanih obaveza izvršenika u svim ostalim slučajevima sprovodi se sudskim putem.

Novčana obaveza izvršenika se odnosi na novčano davanje na ime plaćanja neke obaveze u novcu, dok se nenovčana obaveza izvršenika sastoji u obavezi izvršenja neke radnje ili od suzdržavanja od izvršenja radnje, zatim dopuštenja ili trpljenja da drugo lice nešto uradi, odnosno od davanja neke stvari.

Shodno navedenom, predmet izvršenja može biti samo upravni akt kojim se rješava određena upravna stvar. Navedena činjenica implicira da na primjer rješenje kojim je nekom licu dato na korištenje zemljište čiji je vlasnik određena političko-teritorijalna jedinica ne može biti predmet administrativnog izvršenja, jer takvo rješenje nije upravni akt, već akt poslovanja zbog čega i ne može biti predmetom izvršenja upravnim putem. (Presuda Suda, U-1643/69 od 14.5.1969. godine.)

ADMINISTRATIVNO IZVRŠENJE

Izvršenja se pokreće ex officio ili po prijedlogu stranke. Izvršenje ex officio se pokreće u slučaju da to zahtjeva zaštita javnog interesa. Izvršenje po prijedlogu stranke se sprovodi kad je to u interesu stranke, kao tražitelja izvršenja. Po pravilu, radnje izvršenja se sprovode u radne dane i to danju, dok se radnje izvršenja samo izuzetno mogu sprovoditi nedjeljom, u dane praznika ili noću. Ovo izuzetno sprovođenje izvršenja u neradne dane i noću, moguće je obaviti samo pod dva kumulativna uslova: a) ako postoji opasnost od nastanka znatne štete i b) ako organ koji provodi izvršenje za to izda pismeni nalog. Izvršenje se provodi protiv osobe koja je dužna ispuniti obavezu – izvršenik, odnosno njegovih nasljednika ili pravnih slijednika. Administrativno izvršenje provodi prvostepeni organ koji je o upravnoj stvari i rješavao u prvom stepenu. Izuzetno, to može činiti i drugi organ, ako je posebnim propisom za to određen. Rješenje se izvršava samo prema licima o čijim pravima i obavezama je odlučeno, što znači da predmetom izvršenja ne mogu biti treća lica. S ovim u vezi, a posebno u interesu empirije, ukazujemo na činjenicu da predmetom upravnog izvršenja ne može biti ni direktor preduzeća, ukoliko je upravnim aktom-rješenjem odlučeno samo o obavezi preduzeća.

Ako je propisano da upravno izvršenje ne može sprovoditi organ koji je o upravnoj stvari rješavao u prvom stepenu, a posebnim propisima nije određen organ koji je za to ovlašten, tada izvršenje sprovodi gradski, odnosno općinski organ uprave nadležan za poslove opće uprave na čijem se području nalazi prebivalište, odnosno boravište izvršenika.

Ako zakonom nije određena nadležnost drugog organa, administrativno izvršenje rješenja organizacija koje nisu zakonom ovlaštene da same izvršavaju svoja rješenja, dozvoljava i sprovodi organ uprave nadležan za poslove opće uprave grada, odnosno općine na čijoj teritoriji se nalazi prebivalište, odnosno boravište izvršenika.

Organi unutarnjih poslova su u obavezi, na zahtjev organa nadležnog za sprovođenje izvršenja, pružiti mu pomoć u sprovođenju istog.

Administrativno izvršenje se može provoditi tek kad nadležni organ donese zaključak o dozvoli izvršenja, kojim se utvrđuje da je rješenje koje se ima izvršiti postalo izvršno, te se određuje i način njegovog izvršenja.

Organ koji je o upravnoj stvari rješavao u prvom stepenu, sprovodi administrativno izvršenje na osnovu rješenja koje je postalo izvršno i zaključka o dozvoli izvršenja. Ukoliko administrativno izvršenje provodi neki drugi organ, on to čini na osnovu rješenja na kome je stavljena potvrda izvršnosti i na osnovu zaključka o dozvoli izvršenja.

Mišljenja smo da je izvršenje nenovčanih obaveza izvršenika moguće provesti na tri načina: 1) Preko drugih lica ili 2) Posrednom prinudom u vidu novčanih kazni ili 3) Neposrednom fizičkom prinudom.

1) Ako radnju izvršenja, kao izvršenikovu obavezu, može izvršiti i drugo lice, izvršenik će se prvo zaključkom opomenuti da sam izvrši radnju izvršenja na koju je obavezan. Ukoliko izvršenik to uopće ne učini u ostavljenom roku ili radnju ne izvrši u cijelosti, tada se pristupa izvršenju izvršenikove obaveze preko drugog lica, a na trošak izvršenika. Organ koji provodi izvršenje može zaključkom naložiti

izvršeniku da unaprijed položi novčani iznos koji je potreban za namirenje troškova izvršenja, a čiji će se obračun izvršiti naknadno. Zaključak o polaganju novčanih sredstava je izvršan. (Popović, 1989:641)

2) Izvršenje uz primjenu prinudnih sredstava prema izvršeniku se provodi kad je u pitanju obaveza koja se ne može izvršiti preko drugih lica ili je u pitanju obaveza izvršenika da nešto dopusti ili trpi. Izvršenik se prinudava na izvršenje svoje obaveze novčanim kaznama, odnosno posrednim putem. Organ koji provodi izvršenje izvršeniku prvo prijete izricanjem novčane kazne ako obavezu ne izvrši u ostavljenom roku. Ako izvršenik to ne učini, zapriječena novčana kazna će se odmah izvršiti, a istovremeno će se odrediti novi rok za izvršenje obaveze izvršenika i zaprijetit će mu se novom strožijom novčanom kaznom. Rizik pravovremenog neizvršenja snosi izvršenik, što znači da se izvršeniku naplaćena novčana kazna neće vratiti i u slučaju da naknadno pristane da izvrši svoju obavezu ukoliko je izrečenu novčanu kaznu prethodno platio. Posrednu prinudu koja se opredmećuje kroz plaćanje novčane kazne treba razlikovati od pojma administrativne kazne. Kod administrativne kazne je u pitanju okončano djelo kod koga se ne može ništa izmijeniti, dok se posrednom prinudom zapravo utiče na aktivnost izvršenika da se on praktično natjera da izvrši naloženu obavezu. Drugim riječima, čim izvršenik ne izvrši svoju obavezu, odnosno zapadne u docnju, odmah se može pristupiti posrednoj prinudi (novčanoj kazni), bez da se ispituje posebna izvršenikova krivnja. Međutim, za razliku od administrativne novčane kazne koja se okončava momentom plaćanja kazne, kod posrednog prinudnog izvršenja izvršenik se može i dalje prinudavati novim izvršnim novčanim kaznama i to sve dok ne ispunji svoju obavezu. Dakle, za razliku od administrativnog izvršenja, ovdje ne vrijedi princip „ne bis in idem“. Da zaključimo: Iz svega navedenog se neprijeporno zaključuje da su administrativno izvršenje i posredna prinuda dva različita pojma, te se, kad postoje potrebni uvjeti, mogu paralelno/istovremeno primjenjivati. To znači da se ove dvije vrste novčanih kazni međusobno ne isključuju.

3) Ukoliko priroda obaveze dopušta, a prethodno se obaveza izvršenika nije mogla uopće ili pravovremeno izvršiti preko drugog lica ili primjenom novčane kazne, u tom slučaju je izvršenje moguće provesti primjenom neposredne fizičke prinude. Ovakav vid primjene neposredne fizičke prinude prema izvršeniku moguć je u slučaju da npr. izvršenik dobrovoljno ne ispoštuje zaključak organa da se iseli iz stana u koji se bespravno uselio. Na isti način će organ postupiti i u slučaju da lice na zahtjev organa dobrovoljno ne preda oružje, pa se tada oduzimanje oružja vrši primjenom neposredne prinude. Ovakav vid neposredne fizičke prinude se po pravilu ostvaruje uz prisustvo i podršku policije, uz obavezu poštivanje ugleda i dostojanstva, ali i integriteta izvršenika. Ovaj vid prinude se principijelno primjenjuje samo za izvršenje nenovčanih obaveza, a nipošto za izvršenje novčanih obaveza. Treba napomenuti i da, ukoliko posebni propis određuje drugačiji način izvršenja, onda se neposredna fizička prinuda ne može nikako primjeniti. Neposredna fizička prinuda može biti usmjerena prema ličnosti izvršenika (npr. prinudno liječenje psihijatrijskih ili opasnih zaraznih oboljenja po okolinu, kao i prinudno dovođenje lica radi davanja iskaza li svjedočenja) ili protiv njegovih stvari (npr. rušenje nezakonito sagrađenog građevinskog objekta ili opasne građevine ili

oduzimanje opasnih materija, odnosno narkotičkih sredstava). (Rađenović, 2016:215)

Od neposredne fizičke prinude, neophodno je razlikovati neposredno zasebno administrativno izvršenje. Naime, kod neposredne fizičke prinude izvršenje se provodi u skladu sa donesenim pojedinačnim upravnim aktom, dok do neposrednog zasebnog administrativnog izvršenja dolazi prije nego što je donesen posebni upravni akt. Do ovog potonjeg izvršenja dolazi u slučaju da je ugrožen opći javni interes, a naročito u slučaju: prirodnih elementarnih nepogoda, ometanja javnog reda i mira, odbijanje napada na službena lica i/ili imovinu političko-teritorijalne jedinice i slično. Ovo ovlaštenje neposrednog zasebnog administrativnog izvršenja u miru ima policija, jer se u ovom slučaju najčešće primjenjuju sredstva neposredne prinude. (Krbek, 1950:502)

Novčane kazne izrečene po zakonima o upravnim postupcima izvršavaju organi nadležni za izvršenje novčanih kazni izrečenih za prekršaje. U Bosni i Hercegovini se novčane kazne naplaćuju u korist budžeta: države, entiteta, kantona, grada ili općine, zavisno od toga čiji je organ izrekao kaznu.

Ako treba provesti sudsko izvršenje rješenja donijetog u upravnom postupku od strane organa javne uprave, tada organ javne uprave čije se rješenje treba izvršiti stavlja na njega potvrdu o izvršnosti i dostavlja ga općinskom/osnovnom sudu radi izvršenja. Na osnovu potvrde o izvršnosti, prvostepeni redovni sud donosi zaključak o dozvoli izvršenja.

ŽALBA U POSTUPKU ADMINISTRATIVNOG IZVRŠENJA

U postupku administrativnog izvršenja može se izjaviti žalba koja se odnosi samo na izvršenje. To znači da se žalbom ne može pobijati pravilnost rješenja (zaključka ili poravnanja/nagodbe), a što je predmet izvršenja. Žalbu je moguće izjaviti u slučaju: 1) Da nije donijet zaključak o dozvoli izvršenja, 2) Ako je zaključkom o dozvoli izvršenja naređena primjena prinudnih sredstava koja nisu zasnovana na zakonu (dopuštena ili najblaža), i 3) Zbog troškova izvršenja.

Žalba se izjavljuje nadležnom drugostepenom organu, a što ne mora uvijek biti isti organ koji je bio drugostepeni u postupku donošenja rješenja (zaključka ili nagodbe) koji se izvršavaju. Žalba ne odgađa započeto izvršenje. Također, žalbu protiv zaključka o dozvoli izvršenja ne može izjaviti lice koje nije bilo stranka u upravnom postupku u kojem je doneseno rješenje koje se izvršava. (Presuda Suda, U-116/74 od 20.12.1974. godine)

U postupku administrativnog izvršenja, žalba se može izjaviti i protiv pojedinih radnji izvršenih u postupku konkretnog izvršenja, a ne samo protiv zaključka o dozvoli izvršenja. Isto tako, iako se žalbom protiv zaključka o dozvoli izvršenja ne može pobijati rješenje koje se izvršava, treba posebno naglasiti da se u žalbi može isticati: 1) da rješenje nije postalo izvršno, 2) da je izvršenje rješenja nemoguće 3) da se predmet izvršenja ne odnosi na određenog izvršenika, 4) da je obaveza izvršena i 5) da je postupak izvršenja spor i neučinkovit. (Krijan, 2005:403)

Obustavljanje i odlaganje/odgoda administrativnog izvršenja

Administrativno izvršenje se može u svakom stadijumu postupka: 1) obustaviti ili 2) odložiti/odgoditi.

1) Obustavljanje administrativnog izvršenja podrazumijeva obavezu nadležnog organa da po službenoj dužnosti obustavi započeto izvršenje i da sve provedene radnje poništiti, ukoliko utvrdi:

- da je obaveza izvršena,
- da izvršenje nije bilo uopće dopušteno,
- da je bilo provedeno prema osobi koja nije u obavezi,
- ako tražilac izvršenja odustane od svog zahtjeva i
- ako je izvršno rješenje poništeno ili ukinuto.

Zaključak o obustavljanju administrativnog izvršenja donosi organ koji provodi izvršenje i njime se moraju poništiti sve radnje izvršenja koje su već provedene. To je zato što dozvolu o izvršenju i provođenje administrativnog izvršenja po pravilu vrši prvostepeni organ, a znatno rjeđe drugi organ.

2) Administrativno izvršenje će se odložiti/odgoditi ako se utvrdi da je po pitanju izvršenja obaveze izvršeniku dozvoljen poček ili je umjesto privremenog rješenja koje se izvršava doneseno rješenje o glavnoj stvari koje se razlikuje od privremenog rješenja. Odgađanje izvršenja odobrava organ koji je donio zaključak o dozvoli izvršenja. Po pravilu je to prvostepeni organ koji istovremeno vrši i provođenje administrativnog izvršenja. (Član 269. ZUP BiH; Član 278. ZUP FBiH; Član 265. ZUP RS; Član 261. ZUP BD BiH)

Protiv obustavljanja i odlaganja/odgode administrativnog izvršenja moguće je izjaviti žalbu samo zbog tih razloga a ne i zbog osporavanja pravilnosti upravnog akta (rješenja ili zaključka ili poravnanja) koji je predmet izvršenja. Žalba izjavljena na obustavljanje ili odlaganje/odgodu administrativnog izvršenja nema suspenzivno dejstvo na započeto izvršenje.

Također, nema mogućnosti da se administrativno izvršenje prekine zbog prethodnog (prejudicijelnog ili incidentalnog) pitanja. Tražilac izvršenja može izvršeniku dozvoliti poček za izvršenje, dok organ koji je donio zaključak o dozvoli izvršenja može samo odgoditi administrativno izvršenje. (Presuda Suda, Us-4264/85 od 13.11.1985. godine)

Tako na primjer: Carinski organ odlaže izvršenje rješenja ako tražilac izvršenja dokaže da bi mu takvo rješenje nanijelo štetu koju bi teško mogao popraviti. (Presuda Suda, Us-2093/96 od 1.10.1996. godine.)

SUDSKO IZVRŠENJE

Za provođenje sudskog izvršenja rješenja ili zaključka ili nagodbe donesenog/e u upravnom postupku, organ čiji se upravni akt treba izvršiti stavlja na taj upravni akt potvrdu o izvršnosti, te ga dostavlja sudu na izvršenje. Dakle, organ svoj upravni akt kojim su utvrđene novčane obaveze izvršenika dostavlja općinskom/osnovnom sudu

radi provođenja izvršenja sudskim putem. Izuzetak od ovog pravila predstavlja izvršenje novčanih obaveza za koje je propisan poseban postupak izvršenja, kao što je slučaj prisilne naplate poreza i carina. Naime, u Bosni i Hercegovini je na različitim političko teritorijalnim nivoima vlasti (državni, entitetski i kantonalni u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine) odgovarajućim zakonima propisana prisilna naplata poreza od fizičkih i pravnih lica, dok je pitanje prisilne naplate carina regulirano na nivou države. Obje ove novčane obaveze izvršenika (poreske i carinske) izvršavaju se po posebnim postupcima administrativnog izvršenja koji čine sastavni dio navedenih zakonskih propisa.

Sve ostale novčane obaveze izvršenika koje su utvrđene u upravnim aktima (rješenja ili zaključci ili poravnanja) koje su utvrđene u upravnim postupcima, izvršavaju se isključivo putem suda u propisanom sudskom izvršenju. Za izvršenje novčanih obaveza izvršenika (fizičkih lica) u Bosni i Hercegovini nadležni su općinski/osnovni sudovi na čijem području izvršenik ima prebivalište ili boravište. Za pravna lica su to sudovi iste nadležnosti na čijem području se nalazi sjedište pravnog lica. U prvostepenom sudskom izvršnom postupku odlučuje sudija pojedinac, dok u drugostepenom postupku odlučuje vijeće od trojice sudija.

Da bi se moglo pristupiti sudskom izvršenju upravnih akata donesenih u upravnom postupku, neophodno je da upravni organ na svoj upravni akt stavi potvrdu izvršnosti na način propisan zakonom. Prema tome, samo izvršni upravni akt sa klauzulom izvršnosti predstavlja osnov za sudsko izvršenje. Uz ovu klauzulu izvršnosti, organ uprave je dužan u svom prijedlogu predložiti sudu i način izvršenja upravnog akta. Taj prijedlog treba da sadrži minimalno određenje: tražioca izvršenja i izvršenika, izvršan upravni akt koji za sud predstavlja izvršnu ispravu i novčani iznos obaveze izvršenika. Na ovom mjestu, iz praktičnih razloga, ukazujemo da rješenja upravnih organa kojima se određuje plaćanje komunalnih troškova predstavljaju izvršne isprave za sudska izvršenja. Ukoliko podaci organa uprave u njegovom prijedlogu za sudsko izvršenje nisu sudu dovoljni, njegovo je pravo da traži od organa uprave i druge podatke ako su potrebni sudu za izvršenje upravnog akta. (Presuda Suda, Gzz-11/91 od 4.6.1991. godine.)

Izvršenje radi obezbjeđenja, privremeni zaključak o obezbjeđenju i izvršenje privremenog rješenja

Ukoliko postoji realna i stvarna opasnost da će biti osujećeno ili znatno otežano izvršenje poslije izvršenosti upravnog akta, tada se zaključkom dozvoljava izvršenje upravnog akta i prije nego što je postao izvršan ukoliko bi moglo biti osujećeno ili znatno otežano izvršenje poslije izvršenosti. Da bi se izvršenje radi obezbjeđenja moglo izvršavati po službenoj dužnosti, potrebno je da se steknu određeni uslovi za donošenje zaključka u tom smislu (upravni akt je donijet, ali nije postao izvršan; opasnost da se osujeti ili oteža izvršenje poslije izvršenosti upravnog akta, treba da bude realna i objektivna, pa ga zbog toga organ uprave koji provodi izvršenje ne može nikako utvrđivati po slobodnoj ocjeni).

Ukoliko se radi o obezbjeđenju koje se prinudno izvršava samo na prijedlog stranke, predlagač-stranka tada mora opasnost od osujećenja ili otežavanja ispunjenja učiniti vjerovatnom, a organ uprave može tada to izvršenje usloviti još i davanjem

obezbjedenja. I ovdje je riječ o pretpostavci da je upravni akt donesen, ali nije postao izvršan, s tim da je obaveza izvršenika po pravilu novčana, ali može biti i nenovčana.

Protiv zaključka donesenog na prijedlog stranke za izvršenje radi obezbjeđenja, te protiv zaključka donesenog ex officio, dopuštena je posebna žalba. Žalba protiv zaključka kojim je određeno izvršenje radi obezbjeđenja ne odlaže izvršenje.

Izvršenje radi obezbjeđenja može se provoditi upravnim ili sudskim putem, što znači da se izvršenje radi ispunjenja nenovčanih obaveza vrši upravnim putem, dok se izvršenje radi ispunjenja novčanih obaveza vrši sudskim putem. Sprovođenje izvršenja radi obezbjeđenja treba da se vrši sredstvima koja su za izvršenika najblaža, a dovode do cilja. Kad upravni akt na osnovu koga je sprovedeno izvršenje radi obezbjeđenja postane izvršan, takvo izvršenje automatski postaje i konačno, te nije potrebno donositi nikakav poseban akt o ovom potonjem svojstvu.

Privremeni zaključak o obezbjeđenju se donosi prije donošenja rješenja o obavezi stranke, a u cilju njenog izvršenja. Ovaj privremeni zaključak se može donijeti kad obaveza izvršenika nije još utvrđena upravnim aktom, pa čak ni kad nije pokrenut ni upravni postupak radi utvrđivanja obaveze.

Za donošenje privremenog zaključka, potrebno je da se ispune slijedeći uslovi: 1) da postoji novčani ili nenovčani zahtjev stranke za donošenje privremenog zaključka o obezbjeđenju, s tim da taj zaključak po vlastitoj inicijativi može donijeti i organ uprave, 2) da je obaveza stranke učinjena bar vjerovatnom, što dokazuje tražilac izvršenja, 3) da postoji objektivna opasnost da će stranka/izvršenik osujetiti ili znatno otežati izvršenje svoje obaveze raspolažući svojom imovinom ili u dogovoru s trećim licem.

Ukoliko se steknu naprijed navedeni uslovi, prvostepeni organ uprave donosi privremeni zaključak o obezbjeđenju prije donošenja upravnog akta o obavezi stranke/izvršenika, a sve samo s ciljem obezbjeđenja izvršenja te obaveze koja po izvršenika treba biti najblaža, a da istovremeno dovodi do cilja. Takav privremeni zaključak o obezbjeđenju mora biti detaljno obrazložen, te neovisno od toga da li se njime prihvata ili odbija donošenje privremenog zaključka o obezbjeđenju, u oba slučaja se može protiv takvih zaključaka podnijeti posebna žalba. Takva žalba ima suspenzivno dejstvo.

Na kraju neophodno je ukazati na esencijalne razlike između izvršenja radi obezbjeđenja i privremenog zaključka.

Naime, izvršenje radi obezbjeđenja se pokreće na osnovu donesenog upravnog akta koji još nije postao izvršan, odnosno čiji rok za ispunjenje još nije nastupio. Za razliku od izvršenja radi obezbjeđenja, privremeni zaključak se može donijeti i prije donošenja upravnog akta, odnosno u toku upravnog postupka, pa čak i prije njegovog pokretanja. Takav akt donosi organ uprave koji je nadležan za donošenje upravnog akta o obavezi stranke/izvršenika.

Predlagač u čiju je korist privremeni zaključak donesen, a njime bude pričinjena imovinska šteta (ne neimovinska) protivnoj stranci, dužan je nadoknaditi štetu protivnoj stranci ako je ona nastala donijetim zaključkom, pod uslovom da se utvrdi da pravno ne postoji zahtjev stranke u čiju je korist donesen privremeni zaključak ili se na drugi način utvrdi da je zahtjev za donošenje privremenog zaključka bio neopravdan.

Konačno, ukazujemo na značaj i ulogu donošenja privremenog rješenja i njegovog izvršenja. Privremenim rješenjem se privremeno utvrđuju sporna pitanja i ono se donosi samo u slučaju da je neophodno to učiniti prije okončanja upravnog postupka. Zato se ovakvo rješenje provodi samo u obimu i slučajevima kad je dopušteno izvršenje radi obezbjeđenja. To znači da se takvo rješenje može izvršavati i prije nego što postane izvršno, ukoliko postoji objektivna opasnost da se osujeti ili znatno oteža njegovo izvršenje nakon izvršnosti, a što tražilac izvršenja treba učiniti bar vjerovatnim. Njegovo izvršenje se može provoditi bilo upravnim ili sudskim putem. (Popović, 1989:643)

Izvršenje upravnog akta protiv kojeg se vodi upravni spor

Juridički, pokretanje upravnog spora po pravilu, a i po zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, ne spriječava izvršenje upravnog akta koji je predmet upravnog spora, uz uvjet da to pitanje nije zakonom drugačije riješeno. (Član 18. stav 1. Zakona o upravnim sporovima Bosne i Hercegovine, (Službeni glasnik BiH, 74/10))

Ovo je jedna od temeljnih karakteristika upravnog spora i veoma bitna razlika u odnosu na upravni postupak. Naime, kao što smo ranije konstatovali, žalba u upravnom postupku po pravilu spriječava, odnosno odgađa izvršenje prvostepenog upravnog akta sve do okončanja žalbenog postupka i dostavljanja stranci drugostepenog rješenja. Samo izuzetno, prvostepeno rješenje se može izvršiti u žalbenom roku ako je žalba izjavljena, i to: a) ako je to posebnim zakonskim propisom određeno, b) ako je potrebno poduzeti hitne mjere koje se ne mogu odgoditi, a sve s ciljem zaštite javnog interesa i c) ako bi zbog odgode izvršenja bila nanesena šteta koja se ne bi mogla nadoknaditi, a zbog čega se u ovom slučaju može tražiti odgovarajuće obezbjeđenje od stranke u čijem se interesu sprovodi izvršenje, pa se time praktično uslovljava izvršenje. (Član 219. stav 1. ZUP BiH; Član 228. stav 1. ZUP FBiH; Član 216. stav 1. ZUP RS; Član 212. stav 1. ZUP BD BiH)

Kada je žalba protiv prvostepenog upravnog akta odbačena ili odbijena, odnosno u slučaju da je prvostepeni upravni akt izmijenjen, takvi drugostepeni upravni akti postaju izvršni dostavljanjem stranci, te se nakon toga mogu prisilno izvršiti u skladu sa odredbama zakona o upravnom postupku ili u skladu sa odredbama posebnih zakona, ovisno od toga o kakvom je izvršenju riječ.

Nakon što stranci bude dostavljen drugostepeni upravni akt s kojim ona nije zadovoljna, u tom slučaju stranka može pokrenuti upravni spor, s tim što tužba po pravilu ne spriječava izvršenje upravnog akta protiv koga je podnesena. Zato mi posebno naglašavamo da tužba u upravnom sporu nema suspenzivno dejstvo, kao što ga ima žalba u upravnom postupku, zbog čega tužba ne odgađa izvršenje obaveze tužitelja koji na ovaj način osporava upravni akt u upravnom sporu.

Ukoliko se tužba u upravnom sporu uvaži i poništi osporeni upravni akt, tada se poništavaju i sve obaveze stranke koje su joj utvrđene upravnim aktom. To znači da bi u ovom slučaju, ukoliko je upravni akt izvršen prije okončanja upravnog spora, mogla za tužitelja nastati šteta (materijalna i nematerijalna) koja bi se teško mogla nadoknaditi, kao npr. u slučaju: ako se tužitelju poruši građevinski objekt, ako prestane obavljati djelatnost koja mu je zabranjena, ako se prisilno iseli iz stana, ako mu se oduzmu vrijedne stvari i slično. Sasvim je sigurno da je intencija zakonodavca

da ovakve mogućnosti spriječi, zbog čega zakoni o upravnim sporovima propisuju uslove kad će se obligatno odgoditi izvršenje osporenog upravnog akta, odnosno uslove pod kojim se izvršenje osporenog upravnog akta može odgoditi do konačne odluke suda u upravnom sporu. Ovakva situacija u suštini predstavlja opravdano odstupanje od općeg pravila po kome tužba ne spriječava izvršenje upravnog akta protiv kojeg je podnesena. (Krijan, 2001:145)

Nadležni organ za sprovođenje izvršenja može i iz drugih razloga odložiti izvršenje osporenog upravnog akta do donošenja sudske odluke, pod uslovom da to javni interes dozvoljava. Pod naprijed navedenim uslovima, o odlaganju izvršenja upravnog akta protiv kojeg je podnesena tužba može odlučiti i nadležni sud kome je tužba podnesena, ako to pismeno zatraži tužilac. Tužilac ovaj zahtjev može postaviti samo ako prethodno nije tražio odlaganje izvršenja rješenja kod organa nadležnog za provođenje izvršenja osporenog upravnog akta. (Član 18. stav 2, 3. i 4. ZUS BiH; Član 17. stav 2, 3. i 4. ZUS FBiH; Član 14. stav 2 do 9. ZUS RS; Član 16. stav 2. i 3. ZUS BD BiH.)

Na kraju, treba napomenuti da su zakonski rokovi za odlaganje izvršenja osporenih upravnih akata različiti po pojedinim političko-teritorijalnim jedinicama u Bosni i Hercegovini, što bi se, u cilju jednakog tretmana naših građana, trebalo i moglo ujednačiti, neovisno od toga gdje građani imaju prebivalište, odnosno boravište.

ZAKLJUČAK

Kada upravni akt dobije svojstvo izvršnosti, to znači da je tada izvršenik dužan dobrovoljno izvršiti naloženu novčanu ili nenovčanu obavezu, i to činjenjem ili nečinjenjem. U protivnom, ukoliko to izvršenik dobrovoljno ne izvrši, slijedi poduzimanje prisilnih mjera prema izvršeniku u cilju izvršenja upravnog akta. Zato, nadležni organ će autoritativno, uz pomoć prisile, izvršiti izvršan upravni akt, samo u slučaju da stranka dobrovoljno ne izvrši svoje obaveze u roku i na način kako je to utvrđeno upravnim aktom.

S ovim u vezi, zakoni o upravnim postupcima propisuju opća pravila izvršenja upravnih akata (rješenja, zaključci, nagodbe) donesenih u upravnom postupku. Nakon proteka roka od pet godina od dana kada je upravni akti postao izvršan, ne može se više tražiti njegovo izvršenje, što je utvrđeno kogentnom ili imperativnom pravnom normom.

Predmetom izvršenja su po pravilu prvostepeni upravni akti, a drugostepeni samo onda kada je: njima izmijenjen prvostepeni upravni akt, odnosno upravna stvar drugačije riješena u žalbenom postupku; zbog šutnje uprave/administracije; ako je obnovu postupka izvršio drugostepeni organ i svoj upravni akt izmijenio; te u slučaju korištenja vanrednih pravnih lijekova zbog čega drugostepeni organ upravnu stvar riješi drugačije.

Nadležni organ je dužan izvršenje provest u skladu sa zakonom, s tim da je u obavezi da vodi računa da se izvršenjem ne zadire u prava izvršenika i da izvršenje za izvršenika bude najblaže. Ovo bi moralo biti imperativno i temeljno načelo kod prisilnog izvršenja upravnog akta.

Ako je stranka nezadovoljna drugostepenim upravnim aktom, ona onda ima mogućnost da pokrene upravni spor, s tim, što posebno naglašavamo, tužba po pravilu ne zadržava izvršenje osporenog upravnog akta. Drugim riječima, u ovoj činjenici leži esencijalna razlika-bit između žalbe u upravnom postupku i tužbe u upravnom sporu. Naime, tužba nema suspenzivno dejstvo kao žalba u upravnom postupku, zbog čega ne odgađa izvršenje obaveze tužitelja koji osporava upravni akt u upravnom sporu koji je donesen u upravnom postupku i kao takav se osporava.

Do obligatne odgode izvršenja osporenog upravnog akta u upravnom sporu dolazi samu u slučaju spriječavanja štetnih posljedica (materijalnih i nematerijalnih) koje bi mogle nastati za tužitelja u upravnom sporu, a pri tome bi se mogle teško ili nikako nadoknaditi. U ovim slučajevima se obavezno odgađa izvršenje osporenog upravnog akta na određeno vrijeme ili se njegovo izvršenje odgađa do konačne odluke suda u upravnom sporu.

LITERATURA

1. Dimitrijević, P. 2019. *Upravno pravo*, Medinvest, Niš.
2. Krbek, I. 1950. *Osnovi upravnog prava FNRJ*, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
3. Krijan, P. 2005. *Komentar Zakona o upravnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine*, USAID, Sarajevo.
4. Krijan, P. 2001. *Komentar Zakona o upravnim sporovima Federacije Bosne i Hercegovine (sa sudskom praksom)*, GLOBE LINE d.o.o, Sarajevo.
5. Purišević, F. 2012. Opći upravni postupak u Bosni i Hercegovini, JP NIO Službeni list BiH, Sarajevo.
6. Popović, S. 1989. *Upravno pravo*, Savremena administracija, Beograd.
7. Rađenović, M. 2016. *Pravo opšeg upravnog postupka i upravnog spora*, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
8. Zakon o upravnom postupku (Službeni glasnik BiH, br. 29/02, 12/04, 88/07, 93/09, 41/13 i 53/16),
9. Zakon o upravnom postupku (Službene novine Federacije BiH, br. 2/98 i 48/99),
10. Zakon o opštem upravnom postupku Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 13/02, 87/07, 50/10 i 66/18),
11. Zakona o upravnom postupku Brčko Distrikta BiH (Službenom glasniku Brčko Distrikta BiH, br. 3/00, 5/00, 9/02, 8/03, 8/04, 25/05, 8/07, 10/07, 19/07, 2/08 i 30/09 48/11 - Prečišćeni tekst, 21/18 i 23/19),
12. Zakona o upravnim sporovima Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, br. 19/02, 88/07, 83/08 i 74/10),
13. Zakona o upravnim sporovima Federacije BiH (Službene novine FBiH, br. 9/05),
14. Zakona o upravnim sporovima Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 109/05 i 63/11),
15. Zakona o upravnim sporovima Brčko Distrikta BiH (Službeni glasnik BD BiH, br. 4/00 i 1/01)

RESUME

When an administrative act becomes enforceable, it means that then the executor is obliged to voluntarily fulfill the ordered monetary or non-monetary obligation, by doing or not doing it. Otherwise, if the executor does not do so voluntarily, coercive measures will be taken against the executor in order to execute the administrative act. Therefore, the competent authority will authoritatively, with the help of coercion, execute an enforceable administrative act, only in the event that the party does not voluntarily fulfill its obligations within the time limit and in the manner determined by the administrative act.

In this regard, the laws on administrative procedures prescribe general rules for the execution of administrative acts (decisions, conclusions, settlements) made in administrative proceedings. After the expiry of the period of five years from the day when the administrative act became enforceable, its execution can no longer be requested, which is established by a cogent or imperative legal norm.

As a rule, the subject of enforcement is first-instance administrative acts, and second-instance acts only when: they have amended the first-instance administrative act, that is, the administrative matter was resolved differently in the appeal procedure; due to the silence of the management/administration; if the procedure was renewed by the second instance authority and its administrative act was amended; and in the case of the use of extraordinary legal remedies, which is why the second-instance authority resolves the administrative matter differently.

The competent authority is obliged to carry out the execution in accordance with the law, with the fact that it is obliged to take care that the execution does not encroach on the rights of the executor and that the execution is as mild as possible for the executor. This should be an imperative and fundamental principle in the forced execution of an administrative act.

If the party is dissatisfied with the administrative act of the second instance, then he has the possibility to initiate an administrative dispute, and, as a rule, the lawsuit does not delay the execution of the contested administrative act. In other words, in this fact lies the essential difference between an appeal in an administrative procedure and a claim in an administrative dispute. Namely, the lawsuit does not have a suspensive effect like an appeal in an administrative procedure, which is why it does not delay the execution of the plaintiff's obligation who challenges an administrative act in an administrative dispute that was adopted in an administrative procedure and is contested as such.

NEKREDIBILNOST DOKAZA U ISTRAZI KRIVIČNIH DELA UGROŽAVA BEZBEDNOST GRAĐANA: STUDIJA SLUČAJA REPUBLIKA SRBIJA

Dragan Manojlović

Pravni fakultet, Novi Beograd, Srbija
sradovi2020@gmail.com

Dejana Gajić

Pravni fakultet, Megatrend, Beograd
dejanadjordjic@yahoo.com

Nenad Grujičić

Odeljenje za bezbednost Ujedinjenih Nacija
grujicic@me.com

Apstrakt

Rad ukazuje na potrebu prelaska iz postojećeg višedecenijskog shvatanja pojma dokaz u novi profesionalizam zasnovan na nauci, kontekstualizuje trenutnu neotpornost i neodrživost dokaza u istrazi i sudskom postupku u krivičnim stvarima, kritički ispituje i predstavlja (ne)potentnost postojećeg modela otkrivanja, prikupljanja, obezbeđenja i predstavljanja dokaza u krivičnim stvarima u Republici Srbiji, najpre pred tužiocem od strane policije, a zatim i pred sudom od strane tužioca. Rezultati su pokazali, da je iz uzroka istraživanja prepoznato, da tužioci i službenici kriminalističke komponente policije koji rade na istraživanju kriminalnih aktivnosti imaju malo ili veoma malo znanja o dokazima. Ova u rezultatima istraživanja utvrđena nekredibilnost dokaza u istrazi kriminalnih aktivnosti, neposredno utiče na sadašnju i buduću ličnu i imovinsku bezbednost građana u Republici Srbiji, a njeno trajanje je višedecenijsko i zahteva momentalnu promenu. Ovo stanje odsustva pravnog i kriminalističkog nerazumevanju konteksta dokaza, njegovog sadržaja, iz empirijskog istraživanja ukazuje na razmere „Gulaga“.

Ključne reči: dokaz, istraga, policija, tužilaštvo, bezbednost

LACK OF CREDIBLE EVIDENCE IN CRIMINAL INVESTIGATION THREATENS THE SECURITY OF CITIZENS: A CASE STUDY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract

The paper analyses the need to move from the current decades-long understanding of evidentiary concepts that to evidence-based science. The paper first contextualizes why current evidentiary practices lack credibility and are unsustainable in investigation and trial in criminal matters. It then critically examines and represents the potency of the existing model of detection, collection, security, and the presentation of evidence in criminal cases in the

Republic of Serbia. The research indicates that prosecutors and criminal investigation officers have little or very little knowledge about the evidence regarding chain of custody, preservation, and analysis. This inevitably impacts citizens' current and future personal and property security in the Republic of Serbia. The inappropriate evidence handling can drag the legal process in the courts for decades and requires immediate change. This state of absence of legal and criminal-investigation process misunderstanding of the context of evidence and its content from empirical research indicates the scale of the "Gulag."

Keywords: Evidence, Investigation, Police, Prosecutor's Office, Security

UVOD

Na osnovu rezultata iznetih u istraživanju koje je sprovedeno na prostoru Republike Srbije, bili bismo na pogrešnom stanovištu ako bismo izneli iskaz da se „čini“ da reforma istrage kriminalnih aktivnosti u Srbiji još uvek nije postala ključna komponenta demokratizacije društva i izvršavanja poslova policije i tužilaštva u interesu građana. Brojne su promene u nacionalnim državnim službama i strukturi državne službe. Naučno održivo bi bilo na osnovu rezultata u radu, da iznesemo da reforma istrage nema svoj početak-nije ni započeta bez obzira na promene tzv. promemene iz oblasti krivične zakonske regulative, koje su usledile uvođenjem tužilačke istrage. Kako se to odražava na status dokaza u krivičnim stvarima i njegov uticaj na bezbednost građana? Ove dve komponente: kredibilnost dokaza i bezbednost građana, za kvalitet bezbednosnog okruženja i samu bezbednost građana, su embrionalno povezane i moraju se razmatrati istovremeno.

Stoga je ovo istraživanje bilo usmereno ka naučnom fondu koji je pohranjen u postojećim naučnim bazama, kao što su: baze naučnih radova, naučnih konferencija, instituta i istraživanja iz ove oblasti, stručnih časopisa i empirijskih istraživanja koja su do sada sprovedena i empirijskog istraživanja koje je sprovedeno za potrebe ovog rada na prostoru Republike Srbije. U tom cilju, izvedena je anketa među onim službenicima policiji-kriminalistima i tužilaštvu, i na osnovu nalaza pružen komparativni pogled.

U radu se primenom istorijskog metoda, analize postojeće literature i naučne građe, metoda komparacije, kvantitativne i kvalitativne, metoda deskripcije i opisnog metoda, pokušava odgovoriti na pitanje o kredibilnosti dokaza u predistražnom i krivičnom postupku, šta predstavlja danas krivično-kriminalistička istraga – pitanje koje je mnogo složenije nego što bi se to moglo na prvi pogled činiti? Ovaj rad zato ima više delova koji su predstavljeni prema metodološkom okviru – od uvodnog razmatranja, nalaza empirijskog istraživanja, diskusije, dok su na samom kraju izneta zaključna razmatranja i korišćena literatura i izvori.

Motivacija, kontekst i cilj u ovom radu, imaju svoje uporište u teorijskom istraživanju na osnovu postojeće dostupne naučne i stručne literature i empirijskom koje je sprovedeno na prostoru države Srbije. Izvori koji su poslužili za istraživanje su podaci Republičkog zavoda za statistiku u periodu od 2001 do 2020 godine, anketa zaposlenih u tužilaštvu i kriminalističkim komponentama policije za istraživanje kriminala i postojeća naučna i stručna kriminalistička i pravna literatura (stat.gov.rs).

Mada je ovaj iskaz u teoriji i stručnoj literaturi poznat, zbog teme rada potrebno je da naglasimo, da kriminalističko obrazovanje čiji su proizvodi znanja koja prema Stelfox (2013) omogućuju „otkrivanje i obezbeđenje dokaza, imaju ključnu ulogu u predistražnom postupku, krivičnim istragama“ (p.27), krivičnim gonjenjima i suđenjima (Gélinas, et al., 2015, 68; Hodgson, Jacqueline, et al., 2006, p. 231). Sadašnji i budući tužioci i kriminalisti teško bi mogli da zamisle svet otkrivanja kriminalnih delatnosti bez kriminalističkih znanja, kako Inman and Rudin (2000) ističu, „a kamoli da ga tačno opišu, bez kriminalističkog akademskog obrazovanje“ (p. 123). Taj svet, kako Stelfox (2013), primećuje, „kriminalističkog znanja koja se stiču obrazovanjem“ (p. 72), je svet kompetencije-posebne poslovne sposobnosti, koji prema Stelfox (2013) pruža, „mogućnosti da se kredibilno učestvuje u predistražnom postupku na pronalaženju i obezbeđenju dokaza“ (p.41). Kvalitetna kriminalistička znanja, osim što nam pomažu, na drugoj strani nam dopuštaju, omogućavaju kako veruje Bloss (2007) i navodi, „ovlašćuju nas da istražujemo kriminalne događaje“ (p. 212). Kakav značaj su u prošlom vremenu dosadašnja kriminalistička znanja imala na kredibilitet dokaza u predistražnom postupku u radu policije u Srbiji? Na ovo pitanje u radu nalazimo odgovor u istraživanju koje je sprovedeno.

Od vitalne je važnosti za svaku državu, njene građane, pravni sistem, ljudska i građanska prava, ličnu i imovinsku bezbednost da svi koji učestvuju u postupku otkrivanja krivičnih dela i učinilaca kako Weigend (2003) primećuje, „budu u stanju da shvate važnost dokaza“ (p. 827). Istraživanje koje je sprovedeno u ovom radu-period od dvadeset godina u Srbiji, obilatog empirijskog iskustva, pokazuje da je znanje tužilaca i kriminalista koji gone i istražuju kriminalne delatnosti, ograničeno i nedovoljno za istragu i obezbeđenje dokaza u krivičnim stvarima i bitno utiče na nebezbednost ne samo građana već i države. (v. *Tabela 1*)

Istraživanje koje je sprovedeno i njegovi rezultati pokazuju da je znanje iz oblasti dokaza u krivičnim - kriminalistike istragana neka vrsta „vademecum“ onoga što mora da ima smatra Stelfox (2013) svaki „policijsko-kriminalistički istražitelj kriminala koje primenjuje svakodnevno u otkrivanju, prikupljanju i obezbeđenju dokaza u predistražnom postupku“ (p.75). Sada, kako rezultati iz istraživanja u ovom članku pokazuju, tužioci i policijsko-kriminalistički istražitelji znanja o dokazu u predistražnom postupku imaju malo, sasvim malo ili nemaju uopšte. Nadalje, rad pored naučnog cilja, da se istraži nivo znanja o dokazima, tužilaca i policijsko- kriminalističkih istražitelja u Srbiji, sledi i društveni cilj, koji bi se mogao nazvati strateški ili širi reformski cilj, jer ukazuje na potrebu promena u kriminalističkom i pravnom obrazovanju u Srbiji, iz oblasti obezbeđenja dokaza za istraživanje kriminal, podnošenje krivičnih prijava protiv građana i otpočinjanja istrage, gonjenja, sa ciljem stvaranja bezbednosnog miljea kojim će se efektivnije štititi lična i imovinska prava građana.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Početakom dvadesetog veka jedan od najčuvenijih profesora prava Toma Živanović je bio Upravnik Kriminalističkog instituta Pravnog fakulteta u Beogradu. Tada je pravni fakultet u Beogradu imao tehničko - istražnog stručnjaka i kriminalistu honorarnog profesora Kriminalne tehnike Sergeja N. Tregubova-dugogodišnjeg praktičara iz oblasti istraživanja kriminala. U predgovoru knjige „Kriminalna tehnika“, autora Sergeja N. Tregubova i Aleksanda J. Andonovića, u svom

nadahnutom izlaganju profesor Živanović (1935) navodi, „u laboratoriji Instituta g. Tregubov, istaknuti naučni radnik, već pet godina s uspehom predaje učenicima Pravnog fakulteta Kriminalnu tehniku i blagodareći njegovoj nastavničkoj sposobnosti i ljubavlju već je znatan broj pravnik a stupio u sudsku policijsku službu sa teorijskom i praktičnom spremom iz ove discipline, bez čijeg se poznavanja pri današnjem stanju naučnog saznavanja u oblasti mera za borbu protiv kriminaliteta, ne može potpuno da služi krivičnom pravosuđu“ (p. 5:15).

Kako se od genijalnog pristupa obrazovanju pravnik a, dabome i kriminalista koji je baštini o Pravn i fakultet Univerziteta u Beogradu početkom dvadesetog veka, došlo do stanja da studenti završe studije prava-krivičnopravni smer pravosudni ili opšte pravo, a da nisu morali da polažu kriminalistiku, ne samo teorijsku već i praktičnu? Bez suštinskog znanja iz ove oblasti niko ne može pretendovati da bi mogao kredibilno da učestvuje u postupku istraživanja kriminalnih delatnosti sa ishodom da se otkriju, prikupe i obezbede dokazi koji će podržati krivičnu prijavu, optužnicu i biti uporište sudskih odluka (Tregubov & Andonović, 1935, p. 18). Ni danas se ne shvata koliko je bilo ne samo mudro, već i naučno i stručno potrebno imati takav institut u okviru Pravnog fakulteta, što potvrđuje iskazani nivo malog ili nikakvog znanja o dokzu u u anketi (v. Tabela 2) i (Tabela 3) (v. Tabela 4). Za ovaj rad, takođe ništa manje značajan nalaz je, da je, drugi pisac ove knjige i asistent na fakultetu na kriminalistici Aleksandar J. Andonović, tadašnji šef tehničke policije, bio diplomirani učenik Rajsovog „Instituta za naučnu policiju“ na univerzitetu u Lozani (Tregubov & Andonović, 1935, p. 21, 480).

Evo, došli smo do jednog veka od genijalog osnivanjem kriminalističkog instituta, a u Srbiji se ne razume, da je svako drugo stanovište o obrazovanju sem ovog koje je čuveni profesor Živanović izneo, a neposredno se odnosi na buduće ljudske resurse koji se školuju za rad u organima za istraživanje i gonjenje učesnika u kriminalnim aktivnostima anahrono i nekorisno. Obrazovanje tužilaca i policijsko-kriminalističkih istražitelja koje sada imamo priliku da upoznamo na pravnim i policijskim školama i fakultetima, kako Toulon, (2011), navodi, „za koje obrazuju ljudske resurse za rad u tužilaštvima i policijskim i kriminalističkim agencijama u predkrivičnom postupku - najvažnijoj fazi za krivični progon, gde se otkriva i obezbeđuje dokaz i snabdeva „hrani“ dalji postupak-„budući krivični postupak“, (p. 7) dokazivanja kredibilnim materijalom za istragu, nije na potrebnom nivou u svom sadržaju (Brown, 2001, p. 118). Taj nedovoljan nivo znanja u sadržaju, koje prema istraživanju koje je sprovedeno u Srbiji, za potrebe rada ima velikih nedostataka kada je reč o dokazu, pokazuju rezultati ankete koja je sprovedene za potrebe rada ima velike štetne posledice po celokupan sistem pravde, građanska prava i bezbednost građana u Srbiji (v. Tabela 1) (v. Tabela 2) (v. Tabela 3) (v. Tabela 4) (v. Tabela 5).

Iz literature i istraživanja o dokazima u svetu, može se spoznati, kako primećuju Dixon, i Gill, (2002), da kriterijumi, „pouzdanosti, relevantnosti i prihvatljivosti otkrivenog, prikupljenog i obezbeđenog materijala -dokaza u krivičnim stvarima“ (p.276), kao se može razumeti iz stanovišta Bitzer et al. (2016), u fazi „kriminalističkog istraživanja kriminalnog delikta neposredno odlučuju“ (p.7) „povezani su sa uspehom ili neuspehom faze u kojoj tužilac sprovodi pojedine istražne radnje ili istragu“ (Clermont, p. 29).

Kada razmatra nedostatke u kapacitetu dokaza u krivičnoj prijavi Rossmo (2021) primećuje „istraga zasnovana na osumnjičenom umesto istrage zasnovane na dokazima, može proizvesti brojne problematične greške u razmišljanju“ (p.119). Pogrešne pretpostavke, su vid tunela u kojem se razmišlja o osumnjičenom a ne o dokazu, dovode do organizacione zamke koja ometa dokazno tumačenje i procenu prikupljenog materijala (Rossmo, 2016, p. 224). Sve ovo može da dovede do pogrešne istražne teorije, jer se nije poštovao protokol za pregled dokaza koji uključuje pet faza: (1) materijal „možda dokaz?“; (2) tumačenje; (3) analiza od strane krivično-procesnih analitičara; i (4) „verovatno dokaz“-postoji analitički procesni izveštaj gde nema ne utvrđene veze između dokaza „događaja - dokaz - lica“; 5) „izvesno-dokaz (događaj¹-kriminalni događaj², dokaz-lice)“ krivična prijava protiv građanina koja ide tužiocu (Rossmo, 2016, p.225).

Kako se može primetiti iz rezultata istraživanja u svetu, što, prema Zedner (2006) ako se „osvrnemo više vekova u istoriju istraživanja kriminala“ (p. 82), što prihvataju Keppens and Schafer (2006), i primećuju „na osnovu materijala koji je prikupljen, verifikovan i formalizovan o određenom kriminalnom događaju“ (p. 211), lice-policijsko-kriminalistički istražitelj ili organ- to je najčešće policija, koja sprovodi predistražni postupak, ne donosi zaključak da li postoje bitni elementi krivičnog dela ili ne, i preliminarni zaključak da je „rasvetlila krivično delo“ kao u Srbiji, odnosno možemo u našoj stručnoj javnosti čuti još jednog uljeza : „policijski rešen slučaj“, kao i uljeza koji se nalazi u krivičnim prijavama koje podnosi policija tužiocu, a sama prijava započinje u velikom broju sledećom kvalifikacijom: „postoje osnovi sumnje (ne retko i navođenje osnovane sumnje) da je lice A.A izvršilo krivično delo nrp. Teške krađe“, što se ne može prepoznatiu svetskoj literaturi, nauci istručnoj praksi sem u Srbiji. U teoriji se primećuje, da tamo gde policija odlučuje o tome razvija se mehanizam „policijske hirurgije“ i mehanizam dejstva „zagrobnog dejstva krivične prijave“ nad građaninom koji nije optužen ni osuđen po podnetoj krivičnoj prijavi protiv njega (Biber. p.1041). Takođe, iz dostupne literature se može izvesti denominator koji ukazuje, da je, ova faza nesumnjivo najvažniji elemenat u lancu istraživanja kriminalnog delikta (Bohnert, Hüttemann, and Schmidt, 2006, p.78). Veruje se, da ukoliko u ovoj fazi zakaže, prema Peterson, et al. (2012) pravno znanje o tome, „šta je dokaz u krivičnoj stvari, kako se otkriva, prikuplja i obezbeđuje“ (p. 87), kako se sprovodi postupak vrednovanja i formalizacije radi verifikacije, dalji postupak će da bude „sproveden sa invaliditetom“ (Hassan Abdelhameed, & Ismail (2018, p.336). Nadalje, potrebno je ukazuju Peterson, et al., (2012) „više pravno-kriminalističkog znanja o filtriranju dokaza u različitim kategorijama krivičnih dela, od mesta zločina do njihove upotrebe od strane istražitelja, tužilaca i utvrđivača činjenica, i utvrđivanju faktora koji oblikuju odluke o prikupljanju dokaza, u predkrivičnom postupku“ (p. 84). Sa druge strane, u našoj teoriji i stručnoj praksi se

¹ Događaj se ističe u nizu svakodnevnih pojava (*prim. autor*).

² Kriminalni događaj je onaj događaj koji narušava tok stvari u jednom društvu. Nadalje, Arvind V., Lodha, S. H. A u delu: „Topological Representation of the Criminal Eventkriminalni“ događaj ima pet dimenzija: prostor, vreme, zakon, počinitelac i meta ili žrtva. (*prim. autor*) U Republici Srbiji se i sada vodi „Dnevni izveštaj“ o događajima. U svetu je to: „Bezbednosni rezime“ (Felson, 1994). Ko određuje razliku između događaja i kriminalnog događaja? Policija? Ne. Tužilaštvo? Da. (*prim. autor*)

odomaćio terminološki hibrid „rasvetljavanje krivičnog dela“, koji ni istorija a ni savremena nauka, stručna praksa ni literatura bilo da je ona pravna ili kriminalistička u svetu ne razume i ne poznaje. Ovaj hibrid ne samo da je nedopustiv iz naučnog i teorijskog aspekta, već je on i praktično štetan za sve učesnike u postupku istraživanja krivičnih dela i njihovih učinilac i obezbeđenja dokaza (Rossmo, 2016, p. 211).

Tabela broj 1. prikazuje korelaciju broja prijavljenih, optuženih i osuđenih građana u Srbiji za periode istraživanja 2001-2020.god.

Uzorak istraživanje	2001. do 2010.g.	2011. do 2020.g.
Prijavljeni građani krivičnom prijavom policije	1.066.706	921.106
Optuženi građani na osnovu podnetih krivičnih prijava policije	464.687	391.476
Osuđeni građani na osnovu podnetih optužnica povodom krivične prijave policije	355.835	310.368

Izvor: *Republički zavod za statistiku Srbije*, stat.gov.rs *Izgradili autori*

U dvadeset godina istraživanom periodu dvadeset prvog veka (trećeg milenijuma), u Srbiji je prijavljeno od strane policije podnošenjem krivične prijave nadležnom tužilaštvu nešto manje od dva miliona građana odnosno 1.987.812 (stat.gov.rs) (v. Tabela 1) da je počinilo krivično delo. Od navedenog broja više od miliona, odnosno 1.321.609 (stat.gov.rs) (v. Tabela 1) nikada nije bilo pred sudom iako je krivičnom prijavom prijavljeno da je počinilo krivično delo. Tužilaštvo u više od milion podnetih krivičnih prijava, odnosno 1.131.651 (stat.gov.rs) (v. Tabela 1) od broja podnetih krivičnih prijava od strane policije nije podiglo optužnicu, a da je manje od jedne trećine ili 664.203 prijavljenih krivičnom prijavom bilo pred sudom u krivičnom postupku (stat.gov.rs) (v. Tabela 1). Nije potrebna konkretnija činjenica da se zapitamo zašto je to tako? Šta organ otkrivanja i obezbeđenja dokaza ne zna? Da li ovakva nefektivnost ostavlja trag na bezbednost građana? Da li ovakava neefektivnost generiše kriminalnu aktivnost? Odgovor na postavljena pitanje nalazimo u rezultatima istraživanja koji su prikazani u tabelama (v. Tabela 1) kao i istraživanju koje je sprovedeno anketom među službenicima za istraživanje kriminala-kriminalnih delatnosti i tužilaštva, došlo se do zaključka da službenici kriminalističkog dela policije imaju malo ili ni malo znanja o dokaz kao uslovu za sprovođenje daljeg postupka nakon podnošenja krivične prijave protiv građanina zbog postojanja osnova za sumnju da je počinio krivično delo (v. Tabela 2). U svojim iskazima službenici ovako visok nivo negativne korelacije: između broja podnetih krivičnih prijava od strane policije nadležnom tužilaštvu, malog broja podignutih optužnica i još manjeg broja osuđujućih presuda nalaze u obrazovanju i nivou znanja o dokazima, načinu njihovog otkrivanja, obezbeđenja i predavljanja tužiocu i dalje u sudnici.

Tabela broj 2. Rezultati istraživanja o percepcija znanja o dokazima koje je sprovedeno među

kriminalističkim istražiteljima u policiji na prostoru Republike Srbije u periodu 2019-2020.g.

Anketni list 1- Rezultati istraživanja o percepciji znanja policijsko-kriminalističkih istražitelja o dokazima.			
Da li možete da odredite sadržajno:	Nema određenje	Delimično zna	Potpuno zna
-pravni dokaz	98,65%	1,35%	0%
-pokazni dokaz	97,27%	2,73%	0%
-dokumentarni dokaz	95,72%	3,28%	1%
-realni dokaz	94,32%	5,68%	0%
-krivični dokaz	92,82%	4,18%	3%
-laboratorijski dokaz	75,12%	15,88%	9%
-naučni dokaz	85,54%	6,46%	8%
-uverljivi dokaz	95,18%	1,82%	3%
-verodostojni dokaz	74,46%	21,54%	4%
-pretresni dokaz	91,74%	8,26%	0%
-standard dokazivanja	100%	0%	0%
-težinu dokaza	100%	0%	0%
-najniži standard dokazivanja	100%	0%	0%
-utisak dokaz	100%	0%	0%
-dodatni dokaz	100%	0%	0%
-bezbednost dokaza	97,33%	1,67%	1%
-odnos između događaja i kriminalnog događaja	100%	0%	0%
-dokaz iz okolnosti	100%	0%	0%
-potvrđujući dokaz	99%	1,00%	0%
-potkrepljujući dokaz	97,31%	2,69%	0%
-prihvatljiv dokaz?	96,71%	3,29%	0%
-demonstrativni dokaz	96,27%	3,73%	0%
-stvarni dokaz	98,01%	1,99%	0%
-pljačkanje dokaza“	94,34%	5,66%	0%
-„nevinim posmatračem“ u toku krivičnog postupka“	100%	0%	0%
-Da li možete da navedete elemente osnova sumnje-bar dva od tir...	98,82%	1,18%	0%
-Dokazni dnevnik je..?“ i šta on mora da sadrži	100%	0%	0%
-Da li vam je poznato šta ne ukazuje posredni dokaz	93,76%	6,24%	0%
-Da li vam je poznato šta pruža direktni dokaz	81,71%	13,29%	5%

-Da li vam je poznato u koju kategoriju dokaza spada realni dokaz	93,45%	6,55%	0%
-Da li možete da odredite indicijalni dokaz	78,38%	11,62%	10%
-Da li možete da navedete koje relevantne veze moraju postojati kod dokaza	98,00%	2,00%	0%
-Da li biste mogli najkraće da odredite institut „radnja dokazivog značaja“	99%	1,00%	0%
-Da li biste mogli da navedete ko je prva kontrolna tačka dokaza u krivičnoj prijavi	0,00%	29%	71%
-Da li možete da navedete čime se bave stručni dokazi	91,67%	8,33%	0%
-Da li biste mogli da navedete šta se podrazumeva pod dokaznom vrednosti dokaza	89,43%	11,57%	0%
-Da li možete da navedete iz čega se izvode relevantnost i dokazna vrednost dokaza	94,75%	5,25%	0%
-Da li možete da nabrojite elemente istražnog dosijea	98,18%	1,82%	0%
-Da li možete da odredite institut „ <i>Aberratio iktus</i> “	100%	0%	0%
-Kakva je razlika i šta znate o dokazima u predistražnom postupku, dokazima u istrazi i dokazima pred sudom?	97,50%	2,50%	0%
-Lični-dokazi sa određenom karakternom osobinom su dokazi?	100%	0%	0%
-Koje vrste dokaza u sudnici znate- nabrojte?	98%	2%	0%
-Navedite karakter dokaza u sudnici?	100%	0%	0%
-Kako biste odredili šta je pretresni dokaz?	96%	3%	1%
-Navedite razliku između događaja i kriminalnog događaja	100%	0%	0%

Izvor: Izgradili autori.

Kako se iz krivično pravne teorije u svetu može primetiti, navode Ivanović et. al., (2020), u predistražnom postupka, „verifikacija dokaza je nesumnjivo jedan od najvažnijih elemenata“ (p. 6912). Može se reći, da pri regulisanju određenih predistražnih postupaka usmerenih na verifikaciju težine i kvaliteta dokaza, ona nije predviđena u toj fazi, uprkos činjenici da tužilac rukovodi predistražnim postupkom, već je ostavljeno da to učini policija i podnese krivičnu prijavu.

Uprkos mnogim naučnim studijama, u Srbiji još uvek ima mnogo otvorenih pitanja i oprečnih mišljenja u vezi sa svrhama, metodama, predmetima i proceduralnim redosledom kada je u pitanju predistražni postupak u kome policija otkriva, prikuplja i obezbeđuje dokaze, koje predstavlja u krivičnoj prijavi koju podnosi protiv građanina i dostavlja tužilaštvu. On je samo na prvi pogled propisan (Zakonikom o krivičnom postupku (2011) što je samo privid sklada u postupanju u predistražnom postupku. U pravnoj teoriji, može se razumeti iz rezultata koji su predstavljeni u članku, da regulacija proceduralnih aspekta, ukazuju Škorváneek, et.al., (2019) za „verifikaciju od policije prikupljenog materijala, predstavlja pravne i proceduralne izazove,“ (p.32) i da je očigledno nedovoljna (v. Tabela 1). Na kraju krajeva, ova situacija negativno utiče na kvalitet istražnog postupka što bitno utiče na obim podignutih optičnica i još manji obim sudskih osuđujućih presuda (v. Tabela 1).

Množina ovih pitanja (v. Tabela 2), opredelili su dalje i dublje istraživanje, ka prepoznavanju uzroka, ovakvog obima i dubine neznanja o institutima koji su kompas za svakog istražitelja kriminala-onog službenika koji je ovlašćen da otkrije, obezbedi, prikupi i predstavi dokaz tužiocu koji će podržati optužbu na sudu. Uočeni deficit znanja o dokazu (v. Tabela 2) podvlači odgovornosti obrazovanja istražitelja, u širem okviru, i ukazuje, da se način i obim obrazovanja budućih istražitelja kriminala-otkrivanje i obezbeđenje dokaza, treba usmeriti na kombinovanje praktičnog znanja nastavnog osoblja sa teorijskim, koje kako se iz istraživanja utvrđuje sada nemaju praktičnu osnovu iz ove oblasti (v. Tabela 2). Ukratko, nijedna grupa profesionalaca koja danas radi na otkrivanju i obezbeđenju dokaza - predistražnom postupku- iz svojih odgovora na anketna pitanja je nedvosmisleno ukazala, da ne može sebi priuštiti da bude zadovoljna kompetencijom svojih znanja o dokazima (v. Tabela 2).

Tabela broj 3. Rezultati istraživanja o percepciji znanja o dokazima od strane tužilaca koje je sprovedeno na prostoru Republike Srbije u periodu 2019-2020.g.

Anketni list 2- Rezultati istraživanja o percepciji znanja tužilaca o dokazima.			
Da li možete da odredite sadržajno:	Nema određenje	Delimično zna	Potpuno zna
-pravni dokaz	8,65%	39,00%	52,35%
-pokazni dokaz	7,27%	79,73%	13%
-dokumentarni dokaz	35,72%	17,28%	47%
-realni dokaz	4,32%	74,68%	21%
-krivični dokaz	2,82%	4,18%	93%
-laboratorijski dokaz	5,12%	15,88%	79%
-naučni dokaz	5,40%	6,20%	88,40%
-uverljivi dokaz	5,18%	71,82%	23%
-verodostojni dokaz	4,46%	21,54%	74%
-pretresni dokaz	2,74%	8,26%	89%

-standard dokazivanja	76,25%	11,45%	12,30%
-težinu dokaza	61,50%	24,30%	14,20%
-najniži standard dokazivanja	85,20%	11,30%	3,50%
-utisak dokaz	33%	65 %	2,00%
-bezbednost dokaza	7,35%	75,25%	17,40%
-odnos između događaja i kriminalnog događaja	4,50%	78,20%	17,30%
-dokaz iz okolnosti	36%	53%	11%
-potvrđujući dokaz	0,00%	2,30%	87,70%
-potkrepljujući dokaz	7,00%	2,60%	90,40%
-prihvatljiv dokaz?	0,00%	3,20%	96,80%
-demonstrativni dokaz	6%	88%	6%
-stvarni dokaz	18%	46%	36%
-pljačkanje dokaza“	34%	61%	5%
-„nevinim posmatračem“ u toku krivičnog postupka“	100%	0%	0%
-Da li možete da navedete elemente osnova sumnje-bar dva od tir...	78%	19%	3%
-Dokazni dnevnik je..?“ i šta on mora da sadrži	97%	3%	0%
-Da li vam je poznato šta ne ukazuje posredni dokaz	82%	14%	4%
-Da li vam je poznato šta pruža direktni dokaz	0,00%	0,00%	100%
-Da li vam je poznato u koju kategoriju dokaza spada realni dokaz	33%	64%	3%
-Da li možete da odredite indicijalni dokaz	2%	63%	35%
-Da li možete da navedete koje relevantne veze moraju postojati kod dokaza	8,00%	89,00%	3%
-Da li biste mogli najkraće da odredite institut „radnja dokazivog značaja“	14%	84%	2%
-Da li biste mogli da navedete šta se podrazumeva pod dokaznom vrednosti dokaza	0,00%	86%	14%
-Da li možete da navedete iz čega se izvode relevantnost i dokazna vrednost dokaza	0,00%	97%	3%

-Da li možete da nabrojite elemente istražnog dosijea	88 %	12%	0%
-Kakva je razlika i šta znate o dokazima u predistražnom postupku, dokazima u istrazi i dokazima pred sudom?	7,50%	81,50	11%
-Koje vrste dokaza u sudnici znate- nabrojite?	0,00%	92%	8%
-Navedite karakter dokaza u sudnici?	0,00%	92%	8%
-Kako biste odredili šta je pretresni dokaz?	66%	27%	7%
-Navedite razliku između događaja i kriminalnog događaja	24%	72%	4%

Izvor: Izgradili autori.

Tabela broj 4. Rezultati istraživanja o školovanju za vreme rada kriminalista-policijskih službenika koji istražuje kriminalne aktivnosti koje je sprovedeno u na prostoru Republike Srbije u periodu 2019-2020.g.

Anketni list 3-stavovi o kompetencijama i obrazovanju kriminalističkih istražitelja u policiji za vreme rada	Ne	Da
-Da li ste bili na školovanju iz oblasti istrage kriminal za vreme rada?	ne	/
-Koliko puta ste pohađali obuku iz oblasti istraživanja kriminala?	ne	/
-Da li smatrate da vam je takav vid dodatnog školovanja potreban?	/	da
-Da li vaše znanje o dokazima neposredno utiče na mali broj osuda?	/	da

Izvor: Autori su sačinili anketni list. Istraživanje autora.

Tabela broj 5. Rezultati istraživanja o školovanju tužilaca za vreme rada koje je sprovedeno na prostoru Republike Srbije u periodu 2019-2020.g.

Anketni list 4-stavovi o kompetencijama i obrazovanju tužilaca za vreme rada	Ne	Da
-Da li ste bili na školovanju iz oblasti istrage kriminal za vreme rada?	ne	/
-Da li smatrate da vam je takav vid dodatnog školovanja potreban?	/	da
-Da li vaše znanje o dokazima neposredno utiče na mali broj osuda?	/	da

Izvor: Autori su sačinili anketni list. Istraživanje autora.

Period istraživanja i stalnost negativne korelacije koja je utvrđena između broja podnetih krivičnih prijava, broja pokrenutih istraga i podignutih optužnica sa brojem osuđujućih presuda, ukazuje da nema vidljivog napretka u obrazovanju kroz koje se stiče znanje o dokazima. Izgovor za neznanje u stvarima od tako velike praktične važnosti su iracionalna i nisu prihvatljiva. Možda bismo mogli pomisliti da ovde nešto iznenađuje, to je samo za laike iznenađenje, za poznavaoce ove oblasti ovoliki broj krivičnih prijava koje svoje tvrdnje o dokazu koji su izneli, ne mogu da pretoče u optužnicu a još manje u presudu, nije novost, ono traje više decenija.

Iskazi zaposlenih na istraživanju kriminala ukazuju, da, zaposleni praktičari nemaju mogućnosti da popune praznine u svom profesionalnom usavršavanju (v. Tabela 4). Drugo rezultati pokazuju da su svesni svog nedostatka znanja i veruju da njihovo ne znanje o dokazu, utiče na mali broj osuda pred sudom na osnovu broja podnetih krivičnih prijava protiv građana. Ovde bismo izneli stav Pope et al., (2008) koji u svom poznatom delu „An Essay on Criticism“ primećuju, „malo učenja je opasna stvar“ (p. 4). Prema efektima (v. Tabela 1) i kvalitetu (v. Tabela 2; v. Tabela 3) kako pokazuju izneti rezultati istraživanja koji su predstavljeni u radu, u stručnoj praksi Srbije, mogu se svrstati u kategoriju nižeg skromnog znanja o dokazima ili apsolutnog ne znanja. Nemoguće je zamisliti da istražitelji koji otkrivaju, obezbeđuju materijal koji bi trebao imati osobine dokaza, ne mogu da se znanjem odrede prema pitanju: koja je razlika između događaja i kriminalnog događaja.

Tabela broj 6. Rezultati istraživanja o stavovima kriminalista-policijskih službenika koji istražuju kriminalne aktivnosti-sprovedeno u na prostoru Republike Srbije u periodu 2019-2020.g.

Anketni list 5-stavovi o terminima „Policijski rešen slučaj“ i „Rasvetljeno krivično delo“	Ne	Da
-Da li razumete šta gradi termin „Rasvetljeno krivično delo“?	Ne/88%	Da/12%
-Da li razumete šta gradi termin „Policijski rešen slučaj“?	Ne/56%	Da/44%
-Da li smatrate da termin „Policijski rešen slučaj“ ima kriminalističku i pravnu osnovu kada ga policija iznosi?	Ne/96%	Da/4%
-Da li smatrate da termin „Rasvetljeno krivično delo“ ima osnovu u kriminalistici i pravu kada ga policija iznosi?	Ne/98%	Da/2%
-Da li smatrate da se uvođenjem u sistem evidencije izvršenih krivičnih dela da su rešena i krivična dela za koja nisu osuđena lica ili nije vođen postupak pred sudom fingira broj aktivnih -neresanih krivičnih dela u ukupnom broju u Srbiji?	Ne/=%	Da 100%
-Kakav je vaš stav, da li se ovakvim pristupom ugrožava bezbednost građana lična i imovinska i stvara iskrivljena-nestvarna slika stanja bezbednosti u Srbiji?	Ne/0%	Da 100%

Izvor: Autori su sačinili anketni list. Istraživanje autora.

Da sumiramo diskusiju rezultata istraživanja. Uočena negativna korelacija (v. Tabela 1), gde više od dve trećine krivičnih prijava koje policija podnese protiv građana ne dođu pred sud, ne može se nazvati „zamka za neoprezne“, već nepostojanje znanja o tome šta je dokaz, kako je istraživanje pokazalo (v. Tabela 1; Tabela 2; v. Tabela 3, v. Tabela 4, v. Tabela 5).

Ovde bismo se na samom kraju morali poslužiti stavovima iz inostrane teorije, koji upućuju da je upotreba utisak dokaza predmet kritike i da se smatra nedozvonjenim radnjama kojima se fingiraju postupci prema određenim licima - uvodi se „nevini posmatrač“ u krivični postupak a da za to nema dokaza, čime se razgrađuje kredibilnost istražnih operacija. Jedan od krucijalnih iskaza koji najrečitije opisuje nalaze koji su izneti dao je na svom predavanju pre više od četiri decenije čuveni profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, prof. dr Živojin Aleksić, kojim je ukazao: „Malo istine je opasnije od cele laži“ (Aleksić, Škulić, 2006).

Sumorna je slika budućnosti u kojoj će kapacitet dokaza bitno uticati na kvalitet bezbednosti građana i njihove imovine, sprečavati generisanje kriminala i odvrćati potencijalne izvršioce i uticati na lica koja su već učestvovala u izvršenju krivičnog dela da to u budućnosti ne čine, da sprečava povrat i recidivizam u kriminalnim aktivnostima, a svi ovi elementi imaju bitan značaj za bezbednost (v. Tabela 6).

Rezultati su omogućili bolje razumevanje bezbednosti kroz potrebnu strukturu znanja i stavili bezbednost u domen primenjenog konteksta kriminal/bezbednost iz aspekta organa otkrivanja i gonjenja izvršilaca krivičnih dela.

PREDLOG

Da se ni jedno krivično delo ne sme smatrati da je izvršilac otkriven, i da je isto „tzv. policijski rešeno-da se ovaj uljez odstrani iz stručne prakse policije“, i time brisati-stavljati u pasivu krivične evidencije koju vodi policija (to u svetu ne radi policija već Ministarstvo pravde), dok se od suda ne dobije presuda koja je izvršna-protiv koje nema više mogućnosti ulaganja pravnog leka ni redovnog ni vanrednog.

Da se iz upotrebe stručne prakse policije odstrani uljez kovanica „Rasvetljeno krivično delo“, jer policija ne rasvetljava već je dužna da čini neke druge radnje kako je propisano pozitivnim pravnim aktima: prikupi dokaze, i dr...

Da se izgrade nove savremene evidencije, izvršenih krivičnih dela, žrtava, oštećenih, izvršilaca i dr. prema savremenim standardima u svetu i da se vode u Ministarstvu pravde.

Da se uvede obavezno osvežavanje znanja za istražitelje kriminalnih aktivnosti na svake tri godine osnivanjem kriminalističke strukovne akademije u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova zajedno sa ministarstvom pravde jer bi bili u obavezi da je pohađaju i tužioci i sudije (ne ove sada u Zemunu jer to nije policijska akademija) po uzoru na napredni svet.

Da se uvede pravilo da se ne može započeti posao na istraživanju kriminalnih aktivnosti dok se prethodno ne prođe školovanje u trajanju od šest meseci na akademiji (to nije sadašnja akademija već osnivanje akademije za obuku kadrova iz oblasti kriminalističkih i krivičnopravnih-procesnih znanja-kako smo već naveli). Prethodnica ovoga je uvođenje statusa „Pristav“-lice koje je primljeno u radni odnos

i nalazi se na školovanju (to nije ovo osnovno za policajce-ono je nepotrebno ovoj kategoriji službenika), a još uvek nema rešenje kojim je određeno gde i na kojim poslovima će raditi-misli se na poslove otkrivanja kriminalnih aktivnosti.

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Suprotstavljanje kriminalitetu u Srbiji trebalo bi biti snažno povezano sa kapacitetom znanja potrebnog za otkivanje i obezbeđenje dokaza od strane ljudskih resursa (istražitelja, policijskih službenika, kriminalista, tužilaca i dr.) u predistražnom postupku, koje bi bilo pretočeno u krivičnu prijavu, čiji deficit je prepoznat u rezultatima istraživanja.

Sprovedeno istraživanje ukazuje na neupitne zasluge višedecenijskog laičkog učesća u istraživanju kriminaliteta i nedopušteno niskom procentu podnetih krivičnih prijava čiji predmeti preko optužnice pred sudom dosegnu osuđujuću presudu na nivou manjem od jedne trećine, što je više nego zabrinjavajući nedostatak dokaza. Sa druge strane, na osnovu nalaza iz istraživanja može se osnovano očekivati da će u budućnosti pored učenog niskog nivoa obrazovnog kapaciteta o dokazu iz oblasti prava, kriminalistike, i dalje policija podnositi krivične prijave protiv građana koje će u nedopustivo malom broju (procentu) dobijati svoj epilog pred sudom.

Rezultati istraživanja ukazuju, da je potreban širok program edukacije za pravnike i kriminaliste, koji sada rade ili će raditi na istraživanju kriminala pre zaposlenja i za vreme rada. U suprotnom ukoliko ono izostane, i dalje ćemo biti tamnom polju rasuđivanja pod neizvesnošću od strane podnosilaca krivičnih prijava protiv građana. Cilj bi trebalo da bude teorijsko-praktično osposobljavanje ljudskih resursa, da postanu odgovorni tragači, pronalazači dokaza i pronicljivi potrošači materijala iz okruženja-lica mesta i samouvereni izlagači elementarnog znanja o dokazima.

Ako političari ne razumeju ovu višedecenijsku pojavu koja pretili da ugrozi sve aspekte pravde i prava na pravdu u Srbiji i već ugrožava bezbednost građana, očekuje se od naučne i stručne javnosti da ne ćuti već digne glas i ukaže, da je osnova za početak promena u kvalitetu i strukturi obrazovanja, načinu prenosa znanja, kompetencijama onih koji ovakve kadrove treba da obrazuju, i potrebi doživotnog profesionalnog osvežavanja i inoviranja znanja iz oblasti istrage kriminal i dokaza za vreme rada.

LITERATURA:

1. Aleksić, Ž., Škulić, M. 2006. *Kriminalistika*, Dosije, Beograd.
2. Allen, R. J. & Pardo, M. S. 2019. Relative plausibility and its critics. *International Journal of Evidence and Proof*, 23 (1-2), p. 5–59. <https://doi.org/10.1177/1365712718813781>
3. Biber, K. 2013. In Crime's archive: the cultural afterlife of criminal evidence, *The British Journal of Criminology*, 53, p.1033-1049. <https://doi.org/10.1093/bjc/azt049>

4. Bitzer, S., Ribaux, O., Albertini, N., & Delémonta, O. 2016. To analyse a trace or not? Evaluating the decision-making process in the criminal investigation, *Forensic Science International*, 262, p. 3-10. <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2016.02.022>
5. Brown, F. M. 2001. *Criminal Investigation: Law and Practice* Butterworth-Heinemann, Second edition, Elsevier. ISBN 978-0-7506-7352-5.
6. Clermont, K. 2020. The Logic of Uncertainty in Law and Life. *Cornell Legal Studies Research Paper Forthcoming*, p. 24-36. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3522643>
7. Dixon, L., & Gill, B. 2002. Changes in the standards for admitting expert evidence in federal civil cases since the Daubert decision. *Psychology, Public Policy, and Law*, 8 (3), p. 251–308. <https://doi.org/10.1037/1076-8971.8.3.251>
8. Gélinas, F., Camion, C., Bates, K., Anstis, S., Piché, C., Khan, M., & Grant, E. 2015. Converging Adversarial and Inquisitorial Traditions. In: *Foundations of Civil Justice*. Springer, p. 65-79. https://doi.org/10.1007/978-3-319-18775-4_3 and Hodgson Jacqueline, S., Duff, L. A., Farmer, S., Marshall, F., & Tadros, V. 2010. Conceptions of the Trial in Inquisitorial and Adversarial Procedure (2006). *Judgment and calling to account*, eds., Oxford: Hart Publishing, Warwick School of Law Research, p. 223-42. <https://ssrn.com/abstract=1503969>
9. Hassan, K. H., Abdelhameed, A., & Ismail, N. 2018. Modern means of collecting evidence in criminal investigations: implications on the privacy of accused persons in malaysia. *International Journal of Asian Social Science*, 8 (7), p. 332-345. DOI: 10.18488/journal.1.2018.87.332.345
10. Inman, K. & Rudin, N. 2001. *Principles and Practice of Criminalistics: The Profession of Forensic Science: Protocols in Forensic Science* CRC Press. ISBN1420036939.
11. Ivanovich, G. S., Vladimirovich, K. S., Aleksandrovich, T. S., Yuryevich, L. S., & Manapbaevich, K. A. 2020. The system of proof as the main element of a unified form of action in pre-trial procedure realization . *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt / Egyptology*, 17 (6), p. 6908-6916. <https://archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/1968>
12. Keppens, J., & Schafer, B. 2006. *Knowledge based crime scenario modelling* , 30 (2), p. 203-222. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2005.07.011>
13. Peterson, L. J., Matthew, D. C., J. Hickman, J., Kevin J., Strom, D., Donald, J., & Johnson, M. S. 2012. Effect of Forensic Evidence on Criminal Justice Case Processing, *Journal of Forensic sciences*, p. 78-90. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.12020>
14. Pope, A., Lewis, W., Street, R., & Garden, C. 2008. *An Essay on Criticism - Part III* (1709), (1711), (1931). First Published 1711, Sourced from Project Gutenberg: *Alexander Pope created on:www.diffusion.org.uk*
15. Rossmo, D. K. 2021. Dissecting a Criminal Investigation. *Journal of Police and Criminal Psychology*, p. 99-121. <https://doi.org/10.1007/s11896-021-09434-1>
16. Rossmo, D. K. 2016. Case rethinking: a protocol for reviewing criminal investigations. *Police Practice and Research An International Journal*, 17 (3), p. 212-228. <https://doi.org/10.1080/15614263.2014.978320>
17. Stelfox, P. 2013. *Criminal Investigation: An Introduction to Principles and Practice*. Front Cover, Routledge, CRC Press, Taylor& Francis Group. ISBN1134733208, 9781134733200
18. Tregubov, S., & Andonović, A. 1935. *Kriminalna tehnika: Naučno-tehničko istraživanje krivičnih dela [Criminal technique: Scientific and technical research of criminal acts]*. Dom, str. 18-480.

19. Toulon, E. D. 2011. New York State private college suburban and urban student, college professor, and police chief views on criminal justice curricula, entry-level police officer educational requirements, police officer current education and police officer performance, Dowling College, *ProQuest Dissertations Publishing*, p.1-24.
20. Živanović, T. 1935. *Predgovor knjige autora: Tregubov, S., Andonović, A. (1935). Kriminalna tehnika: Naučno-tehničko istraživanje krivičnih dela [Criminal technique: Scientific and technical research of criminal acts]*. Dom. str. 5-15.
21. William, B. 2007. Escalating U.S. Police Surveillance after 9/11: an Examination of Causes and Effects, 4 (3)., p.208-228. Surveillance and Criminal Justice: Part 1, Department of Political Science and Criminal Justice, *The Citadel*, South Carolina DOI: <https://doi.org/10.24908/ss.v4i3.3448>
22. Weigend, T. 2003. Is the Criminal Process about Truth: A German Perspective, *Chicago Law Review*, 52 (4), p. 823-866. <https://doi.org/10.1093/ojls/24.2.173>
23. Škorvānek, I., Koops, B. J., & Tjerk, T. 2019. Surveillance, Criminal Procedure, and Regulatory Connection: The Case of Sewage Monitoring Tilburg. *Law School Research Paper Forthcoming*, p. 25-37. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3377466>
24. Republički zavod za statistiku ISSN 0354-3641, Bilteni: 665, 677 i dr.
25. Zakonik o krivičnom postupku [Criminal Procedure Code] *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019.
26. Zedner, L. 2006. Policing Before and After the Police: The Historical Antecedents of Contemporary Crime Control. *The British Journal of Criminology* 46 (1), p. 78–96. <https://doi.org/10.1093/bjc/azi043>

RESUME

The fight against crime in Serbia should be strongly linked to the capacity of knowledge required for the extraction and securing of evidence by human resources (investigators, police officers, criminalists, prosecutors, etc.) in the pre-investigation procedure, which would be translated into a criminal complaint, the deficit of which is recognized in the research results.

The conducted research points to the undoubted merits of decades of lay participation in crime research and the impermissibly low percentage of filed criminal complaints whose cases reach a conviction at the level of less than one third, which is more than a worrying lack of evidence. On the other hand, based on the findings of the research, it can be reasonably expected that in the future, in addition to the observed low level of educational capacity on evidence in the field of law and criminology, the police will continue to file criminal charges against citizens, who will receive their epilogue before the court.

The results of the research indicate that a broad education program is needed for lawyers and criminologists who are currently working or will be working on crime research before employment and during work. Otherwise, if it is absent, we will continue to be in a dark field of reasoning under uncertainty by those who file criminal charges against citizens. The goal should be the theoretical-practical training of human resources, so that they become responsible searchers, finders of evidence and

discerning consumers of materials from the environment-sites and confident expositors of elementary knowledge about evidence.

If politicians do not understand this decades-long phenomenon that threatens to threaten all aspects of justice and the right to justice in Serbia and already threatens the safety of citizens, the scientific and professional public is expected not to remain silent but to raise their voice and indicate that the basis for the beginning of changes in quality and the structure of education, the method of knowledge transfer, the competencies of those who need to educate such staff, and the need for lifelong professional refresher and innovation of knowledge in the field of criminal investigation and evidence during work.

LEGAL POSITION, TRUST, DIALOGUE AND COOPERATION BETWEEN CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES IN SERBIA IN THE SECURITY ARCHITECTURE AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Hajradin Radončić, PhD

University of Novi Pazar, Department of Law

hajradin.radoncic@gmail.com

Abstract

Studying the legal position, trust, dialogue and cooperation of churches and religious communities in Serbia is of great importance, bearing in mind that the confessional structure of the population in Serbia in all its elements is extremely complex and heterogeneous. This can especially affect the national security of Serbia, given that the legal status, trust, dialogue and cooperation between churches and religious communities in Serbia are those categories most susceptible to change in accordance with current events in the late 20th and early 21st century. Systematic monitoring and knowledge of security challenges, risks and threats ensures the national security of Serbia, its sovereignty and territorial integrity, and security is the basic functions and the most important elements of the statehood of each country and thus of Serbia.

The paper was created as a result of empirical research in Serbia, which describes the legal status, trust, dialogue and cooperation between churches and religious communities as an important element of security in Serbia in the late 20th and early 21st century.

Key words: security, churches and religious communities, legal status, trust, dialogue and cooperation.

PRAVNI POLOŽAJ, POVERENJE, DIJALOG I SARADNJA CRKAVA I VERSKIH ZAJEDNICA U SRBIJI U ARHITEKTURI BEZBEDNOSTI NA POČETKU 21. VEKA

Apstrakt

Proučavanje pravnog položaja, poverenja, dijaloga i saradnje crkava i verskih zajednica u Srbiji je od velikog značaja, imajući u vidu da je konfesionalna struktura stanovništva Srbije u svim svojim elementima izuzetno složena i heterogena. Ovo posebno može uticati na nacionalnu bezbednost Srbije, s obzirom da su pravni status, poverenje, dijalog i saradnja crkava i verskih zajednica u Srbiji one kategorije koje su najpodložnije promenama u skladu sa aktuelnim dešavanjima krajem 20. i početkom 21. veka.

Sistematsko praćenje i poznavanje bezbednosnih izazova, rizika i pretnji obezbeđuje nacionalnu bezbednost Srbije, njen suverenitet i teritorijalni integritet, a bezbednost je osnovna funkcija i najvažniji element državnosti svake zemlje, a samim tim i Srbije.

Rad je nastao kao rezultat empirijskog istraživanja u Srbiji, koji opisuje pravni status, poverenje, dijalog i saradnju crkava i verskih zajednica kao važan element bezbednosti u Srbiji krajem 20. i početkom 21. veka.

Ključne reči: bezbednost, crkve i verske zajednice, pravni status, poverenje, dijalog i saradnja.

INTRODUCTION

Security architecture is important from the aspect of global, regional and national security, and it is necessary to constantly monitor and analyze it at all levels. The topicality of security architecture in the Republic of Serbia can be seen as a continuity of resolving many crisis situations, often caused by changes in the wider region and the consequences of both regional and global changes on the world stage. Such influences have not passed the territory of the Republic of Serbia or the country in its wider and narrower environment. In such a situation, solving the security architecture is a complex issue, because there are many factors that complicate and complicate the functioning of the establishment of the security architecture.

Cooperation between churches and religious communities in the field of security architecture is based on the topicality of the problem and consideration of relevant factors that may have implications for the security of the Republic of Serbia. The basic conceptual commitment of the Republic of Serbia to the development of stable relations and security systems is based on a comprehensive approach to solving and continuous access to security processes, bearing in mind the confessional structure in the Republic of Serbia and the important role of churches and religious communities. In these complex circumstances, churches and religious communities can have a significant impact on awareness-raising, tolerance development and the preservation of the population's identity. These are areas in which churches and religious communities can seek their action in the development of the security system of the Republic of Serbia.

LEGAL STATUS OF CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES

The legal status of churches and religious communities in Serbia is defined by the constitutions of 1946, 1963, 1974, 1990, 1992 and 2006. Under the current constitution, freedom of religion is defined in Art. 43, which states: "Guaranteed is the freedom of thought, conscience, belief and religion, the right to stand by one's belief or religion or to change them by own choice. No one is obliged to declare his religious or other beliefs. Everyone is free to manifest their religion or religious beliefs, performing religious rituals, attending religious services or teachings, either individually or in community with others, and to privately or publicly express their religious beliefs. Freedom to manifest one's religion or beliefs may be restricted by law only if it is necessary in a democratic society to protect human life and health, the morals of a democratic society, freedoms and rights of citizens guaranteed by the Constitution, public safety and public order or to prevent inciting religious, national or racial hatred. Parents and legal guardians have the right to provide their children

with religious and moral education in conformity with their convictions." (Устав Републике Србије, доступан на: http://www.slistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf)

Also, the Law on Churches and Religious Communities and the Proceedings on the content and manner of keeping the Register of churches and religious communities was adopted in 2006. According to the text of the law, the subjects of the religious freedoms are traditional churches and religious communities, confessional communities and other religious organizations. According to Article 10. of the Law on Churches and Religious Communities, traditional churches and religious communities closer defined as "traditional churches are those that in Serbia have a centuries-long historical continuity, having acquired legal subjectivity on the basis of special laws, namely: Serbian Orthodox Church, Roman Catholic Church, Slovak Evangelical Church a. v., Reformed Christian Church and the Evangelical Christian Church a. v. ". (Закон о црквама и верским заједницама „Сл. гласник РС”, бр. 36/2006, Београд, 2006.)

Confessional communities are defined as all churches and religious organizations whose legal status was regulated by application submitted in accordance with the Law on the Legal Status of Religious Communities ("Official Gazette of the SFRY" No. 22/1953) and the Law on the Legal Status of Religious Communities ("Official Gazette of SRS ". No 44/1977). The phrase "other religious organizations" below in the text of the law is not explained in detail. Also, Article 10. of the Law on Churches and Religious Communities, traditional religious communities closer defined as "traditional religious communities are those in Serbia that have a centuries-long historical continuity, having acquired legal subjectivity pursuant to separate legislation, particularly the Islamic religious community and the Jewish religious community". According to the Law on Churches and Religious Communities, to the Serbian Orthodox Church is recognized the continuity of legal subjectivity it had acquired on the basis of *Nacertanije o duhovnoj vlasti* (Decision of the National Assembly of the Serbian Principality from 21 May 1836). The Roman Catholic Church is recognized the continuity of legal subjectivity it had acquired pursuant to the Law on the concordat between the Kingdom of Serbia and the Holy Seat (Decision of the National Assembly of the Kingdom of Serbia of 26 July 1914, "Serbian Gazette". No. 199/1914). The Slovak Evangelical Church a. v., the Christian Reformed Church and the Evangelical Christian Church a. v. are recognized the continuity of legal subjectivity it had acquired pursuant to the Law of the Evangelical Christian Churches and the Christian Reformist Church of the Kingdom of Yugoslavia ("Official Gazette of the Kingdom of Yugoslavia", no. 95/1930). The Jewish community is recognized continuity of legal subjectivity it had acquired pursuant to the Law on Religious Community of Jews in the Kingdom of Yugoslavia ("Official Gazette of the Kingdom of Yugoslavia" no. 301/1929). The Islamic Community is recognized the continuity of legal subjectivity acquired on the basis of the Islamic Religious Community of the Kingdom of Yugoslavia ("Official Gazette of the Kingdom of Yugoslavia" no. 29/1930). Confessional communities are all those churches and religious organizations whose legal status was regulated by application submitted in accordance to the Law on the Legal Status of Religious Communities

("Official Gazette of the FPRY", no. 22/1953) and the Law on the Legal Status of Religious Communities ("Official Gazette of SRS "no. 44/1977). (Закон о црквама и верским заједницама „Сл. гласник РС”, бр. 36/2006, Београд, 2006.)

For registration of churches and religious communities in the Register under the Law on Churches and Religious Communities, to the Ministry shall be submitted applications containing: Name of the church or the religious community, address of the church or the religious community, name and surname of the person authorized to represent the church or the religious community. Religious organizations, except the traditional ones (Article 10. of the Law on Churches and Religious Communities), for registration into the Register are to submit to the Ministry a request containing: the decision on founding of the organization with the names, ID numbers and signatures of at least 0.001% of adult citizens of the Republic Serbia, who have permanent residence in the Republic of Serbia, according to the latest official census or foreign nationals with permanent residence on the territory of the Republic of Serbia. According to the 2011 census, it was estimated that 0.001% of the population makes a number of 72 citizens of the Republic of Serbia whose signatures are required for the religious organization to be enrolled in the Registry. In addition to the signatories, it is necessary to submit the statute, explanation of the teaching and the religious practice, as well as the address of the building that will host the organization. (Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији, Републички завод за статистику, Београд, 2012.)

The Law on Churches and Religious Communities has been the subject of sharp criticism of individuals and institutions as well as a number of questions being opened; thus, a numerous deficiencies in the content of the Law on Churches and Religious Communities are referred, as well as the consequences that these shortcomings can produce. The debate in Serbia on the occasion of the adoption of the Law on Churches and Religious Communities has been very brisk. It started in 2001 with the announcements of the adoption of the Law on Religious Freedoms and the Regulation on organizing and implementing religious education as an alternative subject in primary and secondary schools at the level of the Federal Republic of Yugoslavia. (Сл. гласник РС“, бр. 46/2001.)

The debate at one time briefly calmed after the breakdown of Yugoslavia and again flared with the emergence of the first Template of the Preliminary draft law on the legal status of religious communities in 2004, at one time quite peacefully developed under the consultations held with the Ministry of Religious Affairs, OSCE, Council of Europe and interested religious communities, in order to burst again after a sudden delivering to the Assembly the Draft Law on Churches and Religious Communities and its adoption in 2006. Subsequent events related to the very implementation of the Law on Churches and Religious Communities have only multiplied the old disputes and open new ones. Thus, after the adoption, the Law came before the Constitutional Court. The Constitutional Court ruled in this case on four proposals and two initiatives for assessing the constitutionality of certain provisions of the Law on Churches and Religious Communities (Article 4., Article 7., Article 8., Article 18., Article 26., Article 29., Article 31., Article 40.) as well as the constitutionality of the Law in its entirety. The question before the Constitutional

Court was, whether the Law, making a distinction of the religious subjects on traditional churches and religious communities and confessional communities and other religious organizations, actually puts the traditional churches into better position, by which the principle of equality of the churches is broken and a state religion is established. Objected is the constitutionality of the provisions which determine the independence and immunity of the priests, state assistance during execution of decisions issued by church and religious communities' bodies, the state commitment to protect official uniform, religious officials' grade and dignity insignia. The Constitutional Court also decided on whether were anti-constitutional the provisions regarding the registration procedure of the churches and the religious communities and church property management. In this process the Constitutional Court held the position on the importance and the essence of the principle of separation of the church and the state in the Republic of Serbia. (Оцена уставности, Закона о црквама и верским заједницама (Сл. гласник, бр. 35/06), (број предмета I Уз 455/2011), Одлука Уставног суда од 16. јануара 2013.)

Although the Law on Churches and Religious Communities contains a series of, at the first glance, dubious provisions, the Constitutional Court still, by thorough and comparative interpretation, concluded that the disputable provisions are not anti-constitutional, at the same time giving its own interpretation of those provisions, what will be significant for the further application of the Law. The explanation of the Constitutional Court, however, in many instances is not clear enough, nor is it neither coherent nor logical according to many individuals and institutions. The Constitutional Court also gave interpretation of the constitutional principle of secularity, defining the relationship between the church and the state in the Republic of Serbia as a relationship of "cooperative separation", meaning that there is no complete separation of the church from the state but only there is no state religion and identification of the state with religion. Detailed analysis of the meaning of this term was not offered by the Constitutional Court, and a question is raised what legal consequences this attitude of the Constitutional Court can produce in practice, especially during interpretation and application of the Law on Churches and Religious Communities. (Оцена уставности, Закона о црквама и верским заједницама (Сл. гласник, бр. 35/06), (број предмета I Уз 455/2011), Одлука Уставног суда од 16. јануара 2013.)

According to the available data, and based on the Law on Churches and Religious Communities and the Regulations on the content and manner of keeping the Register of churches and religious communities, in Serbia recognized is the legal subjectivity of eight churches and religious communities, namely: the Serbian Orthodox Church, the Roman Catholic Church, the Slovak Evangelical Church a.v., the Reformist Christian Church, the Evangelical Christian Church a.v., the Jewish community, the Islamic community, the Diocese of the Romanian Orthodox church Dacia Felix headquartered in Deta (Romania) and the administrative headquarters in Vršac. Pursuant to the Decision on registration into the Register of churches and religious communities, legal subjectivity acquired seventeen more - Seventh-day Adventist Church, the Evangelical Methodist Church, The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, the Evangelical Church in Serbia, the Church of Christ's love,

Christ's Spiritual Church, the Union of Christian Baptist Churches in Serbia, Christian Nazarene religious community, Church of God in Serbia, the Protestant Christian community in Serbia, the Brothers of Christ Church in the Republic of Serbia, Belgrade Free Church, Jehovah's witnesses - Christian religious community, Covenant Church of Zion, Union of Reform Movement Seventh-day Adventist, Protestant Evangelical Church "Spiritual Center", Christian Evangelical Church. In the past few years in the Register of Churches and Religious communities, registered are five new religious groups while ten requests for registration were rejected "due to procedural deficiencies" and one was denied "due to tangible shortcomings ". Five applicants filed administrative complaints before the competent courts and two are still pending. Ministry of religion doesn't have data on the number of followers of the aforementioned churches and religious communities (except the submitted lists of signatories) and has no information on new and alternative religions that are not officially recognized by the law. On the basis of these acts, we can therefore conclude that in Serbia there are only twenty-five religious organizations. Of course, such a conclusion would be wrong, but more will be discussed further in the text. (Danijel Sinana, In search for alternative religions: the "visibility" and "invisibility" of religious organizations in Serbia)

TRUST, DIALOGUE AND COOPERATION IN CREATING PEACE AND SECURITY BETWEEN CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES

Religion is a dangerous ideology that has been the cause of more wars in the past than all other factors combined. In crisis situations, people often turned to religion. Today is characterized by a crisis in almost all spheres of human activity.

In an effort to see trust, dialogue and cooperation between churches and religious communities in the Republic of Serbia, as factors influencing the security situation in the Republic of Serbia, segments in which churches and religious communities in the Republic of Serbia should orient their activities in society were analyzed.¹ Such activities of churches and religious communities in the Republic of Serbia, according to the views of members of the Islamic community, are shown in Table 1.

Table 1: Trust, dialogue and cooperation in creating peace and security between churches and religious communities

Number	Claims	Degree of agreement (%)					
		Absolutely	Mostly	Indecisive	Mostly I	I do not	No answer

¹The research was conducted for the purpose of the doctoral dissertation entitled "The influence of the Islamic Community on security and defense of the Republic of Serbia", which was defended at the Military Academy of the University of Defense in Belgrade.

					disagree	agree	
					ee	at all	
1.	They dealt more with the spiritual issues of man	57,3	27,6	8,1	3,0	2,1	2,1
2.	They dealt more with social issues in society	41,8	33,6	14,5	3,2	2,2	2,2
3.	They were more attached to the church, that is, to the religious community	38,6	36,5	11,2	3,5	2,6	2,6
4.	They were less focused on their own interests	38,1	26,3	14,5	6,4	2,2	2,2
5.	More tied to politics	12,1	6,6	18,5	17,3	2,8	2,8

The results of the research show that members of the Islamic community consider the need for churches and religious communities in the Republic of Serbia to be more concerned with human spiritual issues ($M = 4.29$), social issues ($M = 3.98$) and to be more church-related, ie religious community ($M = 3.87$), but also to be less focused on their own interests ($M = 3.64$). It is interesting that members of the Islamic community do not agree that churches or religious communities in the Republic of Serbia should be tied to politics ($M = 2.20$). If we look at the distribution of frequencies, 84.9% of members of the Islamic community agree ("I completely agree" and "mostly agree") that churches and religious communities in the Republic of Serbia should be more concerned with human spiritual issues, 75.4% believe that churches and religious communities in the Republic of Serbia should be more concerned with social issues, and 64, 4% believe that they should be less focused on their own interests. When it comes to the attachment of the church and the religious community to politics, a negative valence of responses was obtained. Namely, 60% of respondents from the Islamic community believe that churches and religious communities in the Republic of Serbia should not be tied to politics.

The highest degree of homogeneity among members of the Islamic community is expressed in the claim that churches and religious communities in the Republic of Serbia should be more concerned with the spiritual issues of man ($\sigma = 1,093$). Based on the values of the standard deviation, it is noticeable that the degree of homogeneity decreases with decreasing ranks calculated on the basis of the arithmetic mean of the examined claims.

Having in mind the need to find out whether the situation is similar or the same when it comes to members of the Serbian Orthodox Church, and in accordance with the consideration of trust, dialogue and cooperation between churches and religious communities in the Republic of Serbia, as factors influencing security in the Republic of Serbia, the segments in which churches and religious communities should orient their activities in society were analyzed. A comparative overview of the results

of members of the Islamic community and members of the Serbian Orthodox Church is shown in Table 2.

Table 2: Basic statistical indicators on trust, dialogue and cooperation in creating peace and security between churches and religious communities

Number	Areas	Islamic community		Serbian Orthodox Church		t-ratio	Significance level
		Rock damage (M)	σ	Rock damage (M)	σ		
1.	They dealt more with the spiritual issues of man	4,29	1,093	4,36	0,991	1,167	not significant
2.	They dealt more with social issues in society	3,98	1,214	3,87	1,193	-1,596	not significant
3.	They were more attached to the church, that is, to the religious community	3,87	1,312	3,76	1,213	-1,575	not significant
4.	They were less focused on their own interests	3,64	1,463	3,94	1,240	3,956	p=0,01
5.	More tied to politics	2,20	1,427	1,95	1,133	3,457	p=0,01

A comparative analysis of the obtained results shows that members of Islam gave more importance to the claim that churches and religious communities should be more concerned with social issues ($M = 3.98$), to be more focused on the church, ie religious community ($M = 3.87$) and to be more related to politics ($M = 2.20$), while members of the Serbian Orthodox Church gave more importance to the spiritual issues of man ($M = 4.36$), as well as the tendency to be less focused on their own interests ($M = 3.94$).

If we look at the values of standard deviations, we can see that the members of the Serbian Orthodox Church showed greater unity in relation to all the claims we examined, where the values of standard deviations range from $\sigma = 0.991$ to $\sigma = 1.240$.

It was determined that there is no statistically significant difference when it comes to assessments between members of the Islamic community and members of the Serbian Orthodox Church, which states that churches and religious communities should be more concerned with human spiritual issues. For members of the Islamic community, the mean value of the estimate is 4.29, and the standard deviation is 1.093,

while for members of the Serbian Orthodox Church, the mean value of the estimate is 4.36, and the standard deviation is 0.991. The corresponding t-ratio is 1,167 and is not significant. Also, it was determined that there are no statistically significant differences in the assessment between members of the Serbian Orthodox Church and members of the Islamic community in the assessment that churches and religious communities in the Republic of Serbia should be more concerned with human spiritual issues, for greater trust, dialogue and cooperation peace and security. The corresponding t-ratio is 1,167 and is not significant.

The results of the research indicate that there are no statistically significant differences in the respondents' assessment that churches and religious communities should be more concerned with social issues in society. Among members of the Islamic community, the mean value of the estimate is 3.98, and the standard deviation is 1.214, ie the mean value of the estimate of members of the Serbian Orthodox Church is 3.87, and the standard deviation is 1.193. The corresponding t-ratio is 1,596 and is not significant.

The obtained results indicate that no statistically significant differences were found in the assessment between members of the Serbian Orthodox Church and members of the Islamic community that churches and religious communities in the Republic of Serbia should pay more attention to social issues, for greater trust, dialogue and cooperation. peace and security.

For members of the Islamic community, the mean value of the estimate is 3.87, and the standard deviation is 1.312, while for members of the Serbian Orthodox Church, the mean value of the estimate is 3.76, and the standard deviation is 1.213. The corresponding t-ratio is 1,575 and is not significant. There were no statistically significant differences in the assessment between members of the Serbian Orthodox Church and members of the Islamic community that churches and religious communities in the Republic of Serbia should be more attached to the church, ie religious community, for greater trust, dialogue and cooperation in creating peace and security.

The obtained results for members of the Islamic community, the mean value of the estimate is 3.64, and the standard deviation is 1.463, and for members of the Serbian Orthodox Church, the mean value of the estimate is 3.94, and the standard deviation is 1.240. The corresponding t-ratio is 3.956 and is significant at the level of $p = 0.01$. It was found that there are statistically significant differences in assessment between members of the Serbian Orthodox Church and members of the Islamic community in the claim that churches and religious communities in the Republic of Serbia should be less focused on their own interests, for greater trust, dialogue and cooperation in peace and security.

For members of the Islamic community, the mean value of the estimate is 2.20, and the standard deviation is 1.427, and for members of the Serbian Orthodox Church, the mean value of the estimate is 1.95, and the standard deviation is 1.133. The corresponding t-ratio is 3.457 and is significant at the level of $p = 0.01$. It was found that there are statistically significant differences in the assessment between respondents from the Serbian Orthodox Church and members of the Islamic community in the claim that churches and religious communities in the Republic of

Serbia should be more politically connected, for greater trust, dialogue and cooperation in peace and security.

The presented research data indicate that the examination of the claim that churches and religious communities in the Republic of Serbia should be more related to politics, as well as the claim that churches and religious communities in the Republic of Serbia should be less focused on their own interests, for greater trust, dialogue and cooperation in creating peace and security, established the existence of a statistically significant difference between members of the Islamic community and members of the Serbian Orthodox Church. Other claims did not show a statistically significant difference among the respondents, *which leads to the conclusion that churches and religious communities in the Republic of Serbia should be more related to the church, ie religious community, more to deal with spiritual issues, and more deal with social issues in society, which would contribute to the creation of greater trust, dialogue and cooperation in creating peace and security in Serbia.*

SECURITY ASPECTS OF THE COOPERATION BETWEEN CHURCH AND RELIGIOUS COMMUNITIES

An important question in the field of security and defense represents the collaboration between churches and religious communities, and this segment to a large extent, can have positive or negative implications on the overall situation in the country, especially from a security standpoint. In the context of security, it was important to consider the issue of cooperation between churches and religious communities, as one of the influential elements and interfaces between people, especially if one takes into account the immediate past and the events in the war-torn areas caused by the disintegration of the former Yugoslavia.

The conducted survey on cooperation between churches and religious communities among respondents from the Islamic community is shown in Table 3.

Table 3: *Attitudes of the respondents from the Islamic community about the statements: 'Churches and religious communities are the bridge for closer cooperation in the security field'*

Rank	CLAIMS	Frequency (f)	%
5.	Yes, I completely agree	399	52,4
4.	Yes, I agree	199	26,1
2.	Undecided	102	13,4
3.	No, I partially disagree	36	4,7
1.	No, I completely do not agree	20	2,6
6.	No answer	5	0,7

N = 761 (100%)

More than three quarters of the respondents from the Islamic community (78.5%) believe that churches and religious communities are bridge for closer cooperation in the field of defense and security. A very small number of the respondents (2.6%) opted for a disagreement with the said claims, which is statistically insignificant. This is very important, especially if one takes into consideration the experience of conflicts and the spread of nationalism and religious hatred among the population in the former SFRY.

In order to compare the attitudes of the respondents from the Islamic community, a survey was conducted among the members of the Serbian Orthodox Church, in order to obtain referen value assessment of the attitudes of the respondents. Comparative data are shown in Table 4. below.

Table 4: Comparative display of the attitudes of both populations about the statement: 'Churches and religious communities are bridge for closer cooperation in the field of security'

DEGREE OF CONSISTENCY	Islamic community		Serbian Orthodox Church	
	f	%	f	%
Yes, I completely agree	399	52,4	124	21,6
Yes, I partially agree	199	26,1	219	38,2
Undecided	102	13,4	158	27,6
No, I partially disagree	36	4,7	41	7,2
No, strongly disagree	20	2,6	27	4,72
No response	5	0,7	4	0,7

N = 1334 (100%)

The results show that the perception of churches and religious communities as a bridge of cooperation in the field of security and defense, where three quarters of the Islamic community (78.5%) believe that churches and religious communities are a bridge of cooperation in the field of defense and security, compared to those of the Serbian Orthodox church (59.8%) is very important from the perspective of security and defense which should be given more attention and work on the development of that relation.

If we consider the height of the calculated scalar values, we can notice that within the respondents from the Islamic community the scalar value is $M = 4.19$, and within the respondents from the Serbian Orthodox Church it is $M = 3.63$, and based on these values it can be concluded that both groups believe that the churches and the religious communities are a bridge of cooperation in the field of security and defense (table 5.). In order to test the reasonableness of this assumption we applied a statistical procedure for testing the significance of differences of the arithmetic means, so-called t-test.²

² For mutual comparison of the results was used the Two independent samples test from the software package SPSS 19.

Table 5: Display of the calculated values according to the statement "churches and religious communities are bridge for closer cooperation in the field of security"

Value-category	Islamic Community	Serbian Orthodox Church
Crag value	4,19	3,63
Standard Deviation	1,074	1,085
t ratio ³	9,420	
The significance level ⁴	0,01	

Using the t-test in respect to this statement, it was found out a statistically significant difference between the respondents. With the respondents from the Islamic community the mean value estimate is 4.19, and the standard deviation is 1,074; with the respondents from the Serbian Orthodox Church the mean value of the evaluation is 3.63, and the standard deviation is 1.085. The corresponding t-ratio is 9,420 and is significant at the level of $p = 0.01$.

The respondents from the Islamic community were even more united ($\sigma = 1.074$) on the question of "interference of the cooperation in the field of security and defense in relation to the members of the Serbian Orthodox Church" ($\sigma = 1.085$), which in turn can be ascribed to the correlation with the past events which were a result of the breakup of the former SFRY.

The research results indicate that the security situation of the Republic of Serbia can be significantly improved by resolving issues of common interest to the Churches and the religious communities, primarily by opening real perspectives of harmonization of the relations in the country.

CONCLUSION

It can be concluded that churches and religious communities are legally regulated in the political system of the Republic of Serbia and that the legal subjectivity of eight churches and religious communities is recognized. The number of supporters of churches and religious communities is not completely precise and there are no accurate data.

What is a key issue between churches and religious communities in the development of security architecture at the beginning of the XXI century and prevention of security risks, refers to the view that churches and religious communities are a bridge for converging and eliminating security risks and the basis for establishing effective functioning of all security systems. The attitudes of the respondents are largely in agreement within religious communities, and when compared to churches, the results are largely consistent with the statement that there

³ Limit values of t with a set number of degrees of freedom is $t \geq 2,58$ and is statistically significant at the level $p = 0.01$; and $p \geq 1,96$ to $p < 2,58$ and is statistically significant at the $p = 0.05$; Petz, B.: Osnove statističke metode za matematičare i nematematičare, SNL, Zagreb, 1985, p. 341.

⁴ Ibid. p.341.

is some caution between churches and religious communities. Certain issues that are not fully correlated are a consequence of the negative historical heritage and do not have a significant impact on active cooperation between churches and religious communities in the Republic of Serbia.

This can be explained by the sensitivity of the issue of security architecture at the beginning of the XXI century, so that these attitudes reflect the reality of the Republic of Serbia and the impact of global relations on the entire region, and thus on the Republic of Serbia. However, the state of security architecture at the beginning of the 21st century can, from everything said in the text, be understood as a "recognized necessity" in which churches and religious communities exist and which by their actions achieve the functioning of the security system.

LITERATURE

1. „Sl. glasnik RS“, br. 46/2001.
2. Zakon o crkvama i verskim zajednicama „Sl. glasnik RS“, br. 36/2006, Beograd, 2006.
3. Ocena ustavnosti, Zakona o crkvama i verskim zajednicama (Sl. glasnik, br. 35/06), (broj predmeta I Uz 455/2011), Odluka Ustavnog suda od 16. januara 2013.
4. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012.
5. Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS" br. 98/2006.

REZIME

Može se zaključiti da su crkve i verske zajednice pravno uređene u političkom sistemu Republike Srbije i da je priznat pravni subjektivitet osam crkava i verskih zajednica. Broj pristalica crkava i verskih zajednica nije u potpunosti precizan i nema tačnih podataka.

Ono što je ključno pitanje između crkava i verskih zajednica u razvoju bezbednosnog sistema na početku XXI veka i prevenciji bezbednosnih rizika, odnosi se na stav da su crkve i verske zajednice most za približavanje i eliminisanje bezbednosnih rizika i osnova za uspostavljanje efikasnog funkcionisanja svih sistema bezbednosti.. Stavovi ispitanika se u velikoj meri slažu unutar verskih zajednica, a u poređenju sa crkvama, rezultati su u velikoj meri konzistentni sa konstatacijom da postoji izvesna opreznost između crkava i verskih zajednica. Pojedina pitanja koja nisu u punoj korelaciji posledica su negativnog istorijskog nasleđa i nemaju značajniji uticaj na aktivnu saradnju crkava i verskih zajednica u Republici Srbiji.

Ovo se može objasniti osetljivošću pitanja bezbednosti na početku XXI veka, tako da ovi stavovi odražavaju realnost Republike Srbije i uticaj globalnih odnosa na ceo region, a samim tim i na Republiku Srbiju. Međutim, stanje bezbednosti na početku 21. veka može se, iz svega rečenog u tekstu, shvatiti kao „prepoznata nužnost“ u kojoj postoje crkve i verske zajednice i koje svojim delovanjem ostvaruju funkcionisanje sistema bezbednosti.

NADZOR NAD RADOM JAVNIH BELEŽNIKA TE NJEGOV ZNAČAJ I ULOGA PO PITANJU PRAVNE I EKONOMSKE SIGURNOSTI

Dr. Bilgaip Maznikar

bilgaip.maznikar@gmail.com

Apstrakt

Autor se u ovom radu bavi razmatranjem pitanja nadzora državnih i ostalih organa nad radom javnih beležnika koja umnogome utiče na zakonit rad javnog beležništva i ostvarivanju pravne sigurnosti građana, ali i zaštite njihovih pravnih i ekonomskih interesa. Analizom prikazane literature iz oblasti nadzora na radom javnih beležnika, zakonskih i podzakonskih propisa, kao i dosadašnje prakse nadzornih organa nad radom javnih beležnika, autor u ovom radu prvo obrađuje pojam nadzora nad nosiocima javnih ovlašćenja, zatim nadzor državnih organa na radom javnih beležnika, zakonsku i podzakonsku regulativu nadzora, mere koje nadzorni organi preduzimaju prema javnim beležnicima koji prekrše zakon. U ovom radu autor je posebno ukazao na značaj i ulogu nadzora nad javnim beležnicima po pitanju pravne i ekonomske sigurnosti.

Ključne reči: javno beležništvo, nadzor, ministarstvo pravde, javnobeležnička komora, sud pravna i ekonomska sigurnost i disciplinske mere.

SUPERVISION OF THE WORK OF NOTARY PUBLIC AND ITS SIGNIFICANCE AND ROLE IN THE ISSUE OF LEGAL AND ECONOMIC SECURITY

Abstract

In this paper, the author deals with the issue of supervision of state and other bodies over the work of notaries, which greatly affects the legal work of notaries and the realization of legal security of citizens, but also the protection of their legal and economic interests. By analyzing the presented literature in the field of supervision of notaries, laws and regulations, as well as previous practices of supervisors over the work of notaries, the author first deals with the concept of supervision over holders of public authority, then supervision of state bodies over notaries, legal and bylaws of supervision, measures taken by supervisory bodies against notaries public who violate the law. In this paper, the author especially pointed out the importance and role of supervision over notaries public in terms of legal and economic security.

Key words: notary public, supervision, Ministry of Justice, notary public chamber, court legal and economic security and disciplinary measures.

UVOD

Veoma važna ovlašćenja po pitanju rada javnog beležništva, povlače za sobom i veoma ozbiljna, pre svega pravna pitanja, zakonitost i pravilnost obavljanja poslova koje javni beležnici obavljaju u sklopu javnih ovlašćenja koja su im poverena zakonom. S tim u vezi, kao posebno važno pitanje, koje umnogome utiče na ostvarivanje pravne sigurnosti građana, ali i zaštite njihovih pravnih i ekonomskih interesa, postavlja se pitanje pravnih mehanizama koji su ustrojeni u pravnom sistemu države radi osiguravanja zakonitog i pravilnog delovanja javnih beležnika. U skladu sa napred navedenim, pitanje nadzora državnih i ostalih organa nad radom javnog beležništva, kao veoma važnim činiocima javnog sektora, izbija u prvi plan kada su u pitanju pravni i ekonomski poslovi građana. Kada je u pitanju nadzor nad radom javnih beležnika, najpre treba istaći da prema aktuelnim zakonskim odredbama javni beležnici su fizička lica kojima su poverena javna ovlašćenja, što znači da su oni subjekti koji obavljaju javna ovlašćenja, te stoga postoji i nužnost nadzora nad njihovim radom. U tom kontekstu je država je svojim Zakonskim i podzakonskim aktima uredila pitanje nadzora nad radom javnog beležništva, i time je postavila određenu zakonsku infrastrukturu kojom se obezbeđuje pravna i ekonomska sigurnost u pravnom prometu države.

POJAM I KARAKTERISTIKE NADZORA NAD NOSIOCIMA JAVNIH OVLAŠĆENJA

Nadzor treba shvatiti kao stadijum kontrole u kome se valorizuju radnje preduzete od strane subjekata, nosilaca javnih ovlašćenja, te utvrđuje njihova zakonitost i pravilnost, što je više od jednostavnog evidentiranja grešaka u radu javnopravnih subjekata. Dobro ustrojen nadzor nema za zadatak samo uklanjanje nezakonitog ili nepravilnog postupanja unutar pravnog sistema, već i pružanje pomoći nadziranom javnopravnom subjektu, a kako bi se u budućnosti izbegle greške u njegovom radu, kao i da unapredio rad subjekata koji obavljaju javna ovlašćenja, a pre svega osposobljavanjem i usavršavanjem lica koji u njima rade. Dakle, nadzor predstavlja složenu aktivnost koja još ukazuje da li je određeni subjekt koji obavlja javna ovlašćenja, dobro ustrojen, postupa li ispravno, pravilno te da li je kadrovski adekvatan opremljen. (Đerđa&Antić, 2016:170)

Iz navedenog se da zaključiti kako se nadzor nad radom subjekata koji obavljaju javna ovlašćenja, a samim tim i javnih beležnika, obavlja u cilju poboljšanja kvaliteta i uspešnosti njihovog rada, ne samo u pojedinačnim slučajevima nego i generalno. Kada već govorimo generalno o nadzoru nad nosiocima javnih ovlašćenja, na ovom mestu treba naglastiti da pored represivnog, on ima i svoj preventivni efekat. Naime, represivni efekat nadzora nad nosiocima javnih ovlašćenja ogleda se u tome što vršilac nadzora, kada utvrdi nezakonitost, odnosno nepravilost u postupanju nosioca javnog oblašćenja, nad kojim sprovodi nadzor, preduzima efikasne mere iz sfere nadzornih ovlašćenja i time otklanja mogućnost da na snazi ostanu radnje ili mere kojima je potvrđeno načelo zakonitosti. Kada je u pitanju preventivni učinak nadzora nad nosiocima javnih ovlašćenja, on se ogleda u tome da sami subjekti koji vrše javna

ovlašćenja, znajući da njihove radnje i mere nadziru određena nadzorna tela, unapred paze na zakonitost i pravilnost njihovog postupanja, svesni mogućnosti da će eventualne greške u radu izazvati reakcije nosilaca nadzora. (Borković, 2002:114)

Kada je u pitanju učinkovitost nadzora nad nosiocima javnih ovlašćenja, ona je u direktnoj korelaciji sa dva veoma važna činioca: veličini broja subjekata koji su ovlašćeni za sprovođenje ovog nadzora i širini nadzornih ovlašćenja kojima nosioci nadzora raspolažu. Naime, što je broj nosilaca nadzora veći, i što su njihova nadzorna ovlašćenja šira, to je i nadzor učinkovitiji i obrnuto. (Tomić, 2002:261) Kada govorimo o nadzoru nosilaca javnih ovlašćenja, a samim time i o nadzoru javnih beležnika, gledano sa aspekta prirode samog nadzora, pravimo razliku na dva segmenta nadzora: nadzor zakonitosti i nadzor pravilnosti rada.

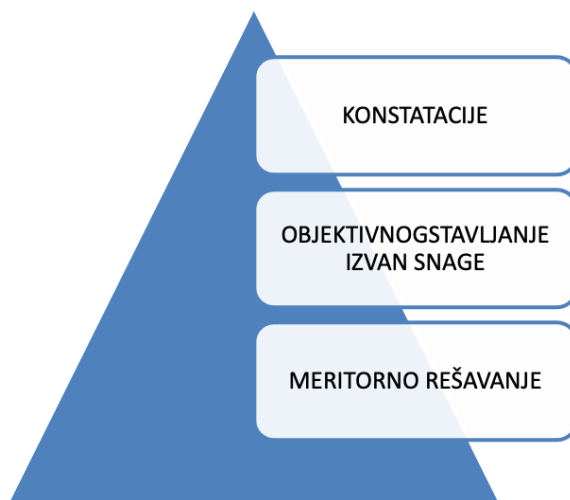
Nadzor zakonitosti predstavlja segment nadzora kojim se pravi upoređivanje, odnosno usaglašenost postupanja i radnji nosioca javnopravnog ovlašćenja s pravnim pravilima koja propisuju u kakvim situacijama se takva postupanja mogu sprovesti, odnosno preduzeti radnje, zatim postupak njihovog preduzimanja, kao i usklađenost postupanja, odnosno preduzetih radnji sa materijanim propisima. S tim u vezi, ovaj segment nadzora izričito vodi računa o pravnim aspektima naziranih postupaka i radnji. On je pre svega usmeren na proveru, da li su postupanjem, odnosno radnjom nosioca javnog ovlašćenja, prekršene odredbe relevantnog materijalnog ili procesnog prava, neki drugi propis ili opšti akt.

Drugi segment nadzora, odnosno nadzor pravilnosti predstavlja vid nadzora u kome se odluke i radnje nosilaca javnih ovlašćenja upoređuju sa ciljem koji je trebalo da postigne. Cilj nadzora se ogleda u ispitivanju pravilnosti diskrecionog prava odlučivanja. Kod ovog nadzora nadzire se to da li je nosilac javnog ovlašćenja, rešavajući po zakonski zasnovanom ovlašćenju u određenim životnim situacijama, izabrao – s obzirom na sve konkretne okolnosti datog slučaja – najbolju od pravnom normom alterno ponuđenih opcija. Pored navedene podele nadzora nad nosiocima javnih ovlašćenja uopšteno, a samim tim i javnim beležnicima, u pravnoj doktrini se mogu naći još neke podele koje se odnose na obavljanje nadzorne delatnosti, kao npr. nadzor rezultata rada i nadzor načina rada, zatim nadzor sadržaja, nadzor ekonomičnosti, opšti nadzor i specifičan nadzor, potom interni i eksterni nadzor, zatim prethodni nadzor i naknadni nadzor; nadzor akata i nadzor postupanja; nadzor koji se obavlja po službenoj dužnosti i nadzor koji se obavlja po zahtevu/predlogu stranke i sl. (Pusić, 2002:346)

Predmet nadzora nosilaca javnih ovlašćenja, predstavljaju svi postupci i radnje, akta i sl. Nadzorna ovlašćenja predstavljaju skup svih mera koje nosioci nadzora mogu da upotrebe kad utvrde da subjekat nad kojim se vrši nadzor ne postupa onako kako je u datoj situaciji propisano, odnosno opravdano.

Gledano sa aspekta širine nadzornih ovlašćenja, ona se mogu klasifikovati u ovlašćenja konstatacije, ovlašćenja objektivnog stavljanja izvan snage i ovlašćenja meritornog rešavanja. Konstatacija je najblaži oblik nadzornih ovlašćenja, prema kojoj nosilac nadzora ima mogućnost jedino da utvrdi da je u radu subjekta nad kojim se nadzor vrši bilo izvesnih nezakonitosti, odnosno nepravilnosti. U takvoj situaciji nosilac nadzora je uglavnom dužan da upozori druge subjekte koji raspolažu sa represivnim merama, da bi uočene nezakonitosti, odnosno nepravilnosti bile

eliminirane iz pravnog sistema. Kada je u pitanju objektivno stavljanje izvan snage nosilaca nadzora, po uočenoj nezakonitosti ili nepravilnosti u radu subjekta nad kojim sprovodi nadzor, ima ovlašćenja da direktno interveniše prema nezakonitim, odnosno neispravnim postupanjima ili odlukama, stavljajući ih izvan snage, uz efekat poništavanja ili ukidanja. Meritorno rešavanje podrazumeva najšira ovlašćenja na strani nosioca nadzora, koje mu daju pravo, nakon što je utvrdio nezakonitost odnosno nepravilnost takve odluke i prema njoj primenio meru objektivnog stavljanja izvan snage, svojom odlukom da zameni odluku subjekta nad kojim je sproveo nadzor. (Krbek, 1960:82)

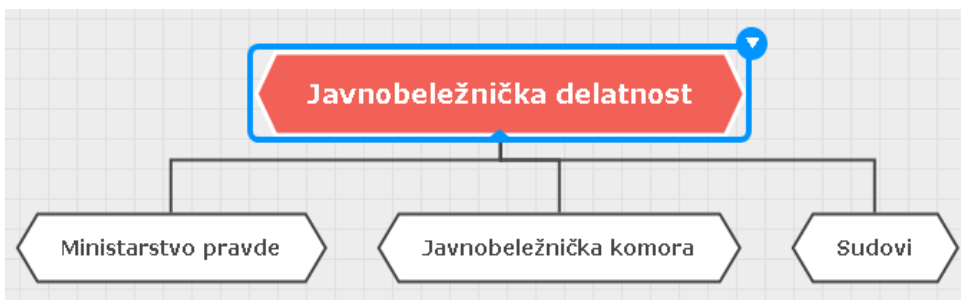

Šema br. 1 – Šematski prikaz nadzornih ovlašćenja, gledano sa aspekta širine.

NADZOR DRŽAVNIH I OSTALIH ORGANA NAD RADOM JAVNIH BELEŽNIKA

Pitanje nadzora nad javnobeležničkom delatnošću u Republici Srbiji uređeno je Zakonom o javnom beležništvu (u daljem tekstu ZOJB). Naime, u članu 13 ovog zakona propisani su subjekti nadležni za sprovođenje nadzora nad javnobeležničkom delatnošću. Prema pomenutom članu Zakona nadzor na radom notarijata vrše : ministarstvo nadležno za pravosuđe, odnosno Ministarstvo pravde, zatim, nadležni sud i Javnobeležnička komora Srbije. (Zakon o javnom beležništvu Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 31/2011)).

U smislu napred navedenog, uopšteno o vrstama, tipovima i načinu sprovođenja nadzora nad radom nosilaca javnih ovlašćenja, u smislu nadzora nad radom javnih beležnika nadzor nad zakonitošću obavljanja javnobeležničke delatnosti i poslovanja javnog beležnika sprovodi ministarstvo nadležno za pravosuđe, dok stručni nadzor vrše Javnobeležnička komora i sud kad je javni beležnik poverenik suda ili u postupku po pravnim lekovima. (Trgovčević& Prokić, 2016:2)

Šema br. 2 – Šematski prikaz subjekata nadležnih za nadzor na javnobeležničkoj delatnošću u Republici Srbiji

Pre nego što ukažemo na to na koji način su nadzorna ovlašćenja pomenutih subjekata u odnosu na javno beležništvo, regulisana aktuelnim ZOJB, najpre ćemo ukazati na to kako je ova oblast bila regulisana u ZOJB iz 2011. godine, kojim je 5. maja 2011. godine ustanovljena javnobeležnička profesija, kao nova pravosudna profesija u pravnom sistemu Srbije,¹ kao i kako su se menjale odredbe zakonskog teksta u pogledu nadzora nad radom javnih beležnika. (Zakon o javnom beležništvu Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 6/15)) Sa kreiranjem normativnog okvira za obavljanje poslova notarijata uočeno je da će se tek kroz praktičnu primenu u to vreme novog zakona, moći u potpunosti da utvrdi efikasnost njegovih rešenja. S tim u vezi, radi praćenja primene zakona i stvaranja uslova za uspešan rad javnih beležnika i unapređenja javnobeležničkog sistema, donete su određene mere. Rešenjem ministra pravde 10. juna 2014. godine osnovana je Savetodavna grupa za pružanje podrške nadležnim institucijama pri uspostavljanju efikasnog i održivog javnobeležničkog sistema kroz razmenu mišljenja, obezbeđivanje smernica i predlaganje razmatranje i praćenje plana rada Programa za pravne i pravosudne reforme Nemačke organizacije za međunarodnu saradnju – GIZ i drugih donatora i nosilaca mera u oblasti javnog beležništva. Pravilnikom o radu Stručnog saveta Javnobeležničke komore Srbije od 24. aprila 2015. godine, osnovan je Stručni savet kao savetodavno telo Komore, koji, između ostalog, daje stručna mišljenja, preporuke i smernice u cilju ujednačavanja prakse javnih beležnika, kroz tumačenje pravnih propisa i zauzimanje pravnih stavova i daje smernice za stručne i obrazovne skupove i seminare namenjene aktuelnom razvoju prava i praćenju propisa, daljem stručnom usavršavanju i specijalizaciji članova JKS.

Osnivanje savetodavnih tela rezultat je napora da se omogući efikasna primena Zakona o javnom beležništvu, kao i jedan od načina ostvarenja obaveze da se ispune utvrđene mere i aktivnosti predviđene Akcionim planom za sprovođenje Nacionalne strategije reforme pravosuđa za period 2013 – 2018. godine. Za strateški cilj Akcionog plana br. 5.4: „Uspostavljanje efikasnog i održivog javnobeležničkog sistema” – predviđena je strateška mera br. 5.4.1.: „dalje unapređenje normativnog

¹ Od donošenja zakona do početka njegove primene, bilo je potrebno da se ispune neophodni preduslovi, od imenovanja određenog broja beležnika od strane ministra pravde i polaganja zakletve do usklađivanja drugih zakona sa Zakonom o javnom beležništvu i donošenja niza podzakonskih akata potrebnih za obavljanje delatnosti javnih beležnika i funkcionisanje Javnobeležničke komore. Primena novog zakona otpočela je 1. septembra 2014. godine.

okvira u pravcu uspostavljanja efikasnog i održivog javnobeležničkog sistema“, a za strateški cilj br. 2.6: „Jasan zakonodavni okvir koji prati razvoj društva i međunarodne standarde“ – predviđena je strateška mera br. 2.6.1.7: „Izrada Nacrta zakona o izmenama i dopunama Zakona o javnom beležništvu”.

Ono što je uočeno kao problem, jeste to da je nedovoljna kontrola nad zakonitošću i efikasnošću rada javnih beležnika, koja se ogleda u povećanom broju pokrenutih, ali neokončanih disciplinskih postupaka u dotadašnjoj primeni ZOJB, mogla da bude rešena unapređenjem normativnog okvira kroz pojačani nadzor nad njihovim radom. Naime, u 2014. godini podneto je šest inicijativa za pokretanje disciplinskog postupka. Za dve inicijative je donet zaključak o spajanju postupka u jedan koji je i pokrenut pred Disciplinskom komisijom Javnobeležničke komore. Doneta su četiri rešenja o odbacivanju. Pored toga, u 2015. godini podneto je 16 inicijativa. Za dve inicijative su pokrenuti disciplinski postupci pred Disciplinskom komisijom Javnobeležničke komore, jedna inicijativa je spojena zaključkom o spajanju sa disciplinskim postupkom iz 2014. godine, tri inicijative su u postupku rešavanja kod Disciplinskog tužioca, a doneto je 10 rešenja o odbacivanju. Ministarstvo pravde je do tada pokrenulo inicijativu za vođenje disciplinskog postupka protiv dva javna beležnika zbog disciplinske povrede iz člana 150. stav 3. tačka 1 ZOJB. Shodno ovoj odredbi javni beležnik čini disciplinski prestup ako prilikom sačinjavanja javnobeležničkih isprava i preduzimanja drugih javnobeležničkih radnji krši zakon. Protiv jednog od ovo dvoje beležnika je podneta i prekršajna prijava i to zbog prekršaja iz člana 15. stav 1. tačka 1 Zakon o prometu nepokretnosti. (Zakon o prometu nepokretnosti, ("Sl. glasnik RS", br. 6/2015)) Disciplinski postupci još nisu završeni pred Javnobeležničkom komorom, a prekršajni postupak je okončan i javni beležnik je kažnjen novčanom kaznom od 100 000 dinara. Navedeni podaci su ukazivali na neažurno vođenje disciplinskog postupka, imajući u vidu da nijedan postupak do tada nije okončan. Realna mogućnost da se pokrenuti postupci završe istekom roka zastarelosti propisanim za disciplinsko gonjenje otvara pitanje svrsishodnosti vođenja disciplinskog postupka. U tom smislu, sistem nadzora nad radom javnih beležnika propisan tadašnjim zakonskim rešenjima, nije uspeo da zadovolji opštu svrhu njihove odgovornosti, da se kroz zakonit i efikasan rad javnih beležnika kao pravosudne profesije kojoj su poverena javna ovlašćenja poveća pravna sigurnost i poverenje građana u pravosudni sistem.

Zaključak je bio taj da bi se unapređenjem zakonskih rešenja otklonili nedostaci u dotadašnjoj primeni odredaba Zakona o javnim beležnicima koji se odnose na uspostavljanje njihove odgovornosti i stvorio efikasniji sistem nadzora nad njihovim radom. Kao rešenje ovog problema nametalo se jasno određivanje i podela ovlašćenja koja imaju ministarstvo i Javnobeležnička komora u postupku nadzora nad obavljanjem javnobeležničke delatnosti, unapređenju efikasnosti disciplinskog postupka i preciziranju nezakonitih postupanja definisanih u odredbama koje propisuju vrste disciplinskih povreda. Zbog navedenih problema, između ostalog, kao i zbog nekih drugih stvari u vezi primene zakona, pristupilo se izradi zakona o izmenama i dopunama ZOJB. Imajući u vidu da izmene nisu velikog obima i da se, pored korekcije nejasnih i nepotpunih odredaba, odnose najvećim delom na uspostavljanje efikasnijeg nadzora nad radom javnih beležnika i jačanja

javnobeležničke odgovornosti, nije bilo potrebno sprovesti javnu raspravu na način predviđen Poslovníkom Vlade.

Shodno navedenom, decembra meseca 2015. godine usvojen je Zakon o izmenama i dopunama ZOJB, čijim članom 55 je propisana izmena člana 141 ZOJB, koji će nositi naziv Nadzor plaćanja javnobeležničkih naknada i nagrada, a u kome će stajati da Ministarstvo i Komora vrše nadzor javnih beležnika u pogledu obračuna i naplate nagrade i naknade za obavljene posao. Pored toga članom 58 Zakona o izmenama i dopunama ZOJB je detaljnije regulisan nadzor nad radom javnih beležnika, na način da je propisano uvođenje dva nova člana u ZOJB.² (Zakon o izmenama i dopunama Zakona o javnom beležništvu, ("Službeni glasnik RS", broj 106/2015 od 21.12.2015. godine))

Naime, propisano je da ministarstvo obavlja nadzor u javnobeležničkoj kancelariji u kome proverava da li su ispunjeni uslovi u pogledu prostorija i opreme neophodnih za rad, vrši nadzor nad radom javnih beležnika u pogledu obračuna i naplate javnobeležničke nagrade i naknade za obavljene posao i nadzor nad poslovanjem i vođenjem evidencija o radnjama koje javni beležnik obavlja. Ministarstvo vrši nadzor na sopstvenu inicijativu, na predlog predsednika osnovnog suda za čije područje je javni beležnik imenovan ili po pritužbi stranke. U tom smislu, ministarstvo je ovlašćeno da radi vršenja nadzora preduzme sledeće aktivnosti: 1) zahteva dokumentaciju o visini obračunate i isplaćene nagrade i troškova; 2) načini uvid u rad kancelarije javnog beležnika radi provere ispunjenosti uslova neophodnih za rad; 3) načini uvid u evidenciju o preduzetim radnjama; 4) pribavi druge podatke koji su potrebni da se odluči o tome da li će se protiv javnog beležnika pokrenuti disciplinski postupak.

U smislu nadzora Komore nad radom javnih beležnika propisano je da Komora, najmanje jednom u dve godine, obavlja stručni nadzor nad radom javnog beležnika, tzv. redovni nadzor. Takođe, propisana je i mogućnost vršenja vanrednog nadzora po pritužbi stranke ili učesnika u postupku. Pored ovlašćenja ministarstvu, takođe, ovde treba napomenuti da su i Komori dodeljena ovlašćenja da: 1) načini uvid u predmete, podatke i drugi arhivski materijal javnog beležnika; 2) načini uvid u poslovne knjige i evidenciju o postupanju javnih beležnika, uključujući poslovanje sa ispravama preuzetim na čuvanje kao i poslovanje sa preuzetim novcem, hartijama od vrednosti i dragocenostima; 3) zahteva od javnog beležnika sve neophodne podatke o njegovom poslovanju; 4) pribavi od nadležnih organa i organizacija podatke o poslovanju javnog beležnika; 5) preduzme druge radnje, saglasno zakonu i propisu Komore. Dalje, u slučaju nadzora, sačinjava se Zapisnik o nadzoru i dokazi se prosleđuju disciplinskom tužiocu Komore. Aktom Komore uređuje se način nadzora Komore nad radom javnih beležnika.

U cilju sprovođenja efikasnosti javnobeležničkog sistema koji je unapređen izmenama i dopunama Zakona o javnom beležništvu, predloženo je da se narednom periodu preduzme niz mera od strane ministarstva pravde i Javnobeležničke komore koje se prevashodno odnose na donošenje podzakonskih akata.

² Radi se o članovima 148a (Nadzor ministarstva nad radom javnih beležnika) i 148b (Nadzor Komore nad radom javnih beležnika).

U odnosu na Ministarstvo pravde predloženo je da ono donese akt kojim će se urediti postupak sprovođenja nadzora nad radom javnih beležnika, u skladu sa odredbama koje propisuju nadležnosti ministarstva u vezi sa radom javnih beležnika, kao i merama utvrđenim Akcionim planom za sprovođenje Nacionalne strategije reforme pravosuđa za period 2013 –2018. godine.

Sastav, način rada i odlučivanje komisije ministarstva će se predvideti aktom o radu komisije ministarstva. Ova komisija kao drugostepeni organ odlučivaće o žalbama protiv odluka disciplinske komisije Javnobeležničke komore, ali u slučaju predviđenom zakonom može voditi i ceo postupak.

U okviru odeljenja ministarstva koje je nadležno za pravosudne profesije odrediće se lice iz reda državnih službenika koje će vršiti nadzor nad radom javnih beležnika u onom obimu koji je propisan izmenama zakona i koji se odnosi na finansijsko poslovanje i organizaciono-tehničke uslove neophodne za rad javnobeležničke kancelarije. S obzirom na podeljene nadležnosti ministarstva i Javnobeležničke komore, Javnobeležnička komora će takođe doneti akt koji će propisuje način nadzora nad radom javnog beležnika. Ovlašćenja Javnobeležničke komore u vršenju nadzora nad radom javnih beležnika pored nadležnosti koje ima ministarstvo obuhvata i druge nadležnosti koje se odnose na stručni aspekt vršenja javnobeležničke službe.

Dakle, na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da nadzor zakonitosti rada nad javnim beležnicima se nalazi u nadležnosti Ministarstva pravde, dok se stručni nadzor nad radom javnih beležnika vrši od strane Javnobeležničke komore i nadležnih sudova.

U narednom delu rada biće detaljnije prikazana nadzorna ovlašćenja organa nadležnih za vršenje nadzora nad javnim beležnicima u Republici Srbiji.

ORGANI NADLEŽNI ZA NADZOR NAD RADOM JAVNIH BELEŽNIKA

Kao što je to već istaknuto u prethodnom tekstu organi nadležni za nadzor nad radom javnih beležnika u Republici Srbiji su Ministarstvo pravde, Javnobeležnička komora Srbije i sudovi.

Ministarstvo pravde

Kada je u pitanju nadzor nad radom javnih beležnika od strane Ministarstva pravde, prema aktuelnim odredbama ZOJB on se obavlja u tri segmenta nadzornih ovlašćenja . Prvi segment nadzornih ovlašćenja Ministarstvo pravde ostvaruje vršenjem nadzora nad radom javnih beležnika prilikom proveravanja da li su ispunjeni uslovi u pogledu kancelarije i opreme neophodne za rad javnog beležnika (član 148 stav 1 ZOJB). Naime, na osnovu člana 20. stav 6. i člana 21. stav 1. Zakona o javnom beležništvu („Službeni glasnik RS”, broj 31/11), od strane Ministra pravde 02. aprila 2012 godine je donet je Pravilnik o javnobeležničkoj kancelariji i radnom vremenu javnog beležnika broj: 110-00-23/2012-05 (u daljem tekstu Pravilnik).

Dakle, ZOJB je u okviru nadzornih ovlašćenja Ministarstva pravde nad radom javnih beležnika dato da vrši nadzor nad ispunjenosti uslova kancelarije i opreme neophodne za rad javnog beležnika. Dakle, Ministarstvo pravde vrši ovaj deo nadzornih ovlašćenja nad radom javnog beležnika na način da pre nego što kancelarija zvanično počne da radi, *službeno lice Ministarstva pravde uvidom na terenu vrši kontrolu javnobeležničkih kancelarija*, tj. proverava ispunjenost uslova po pitanju kancelarije i opreme za rad javnog beležnika i o sprovedenoj kontroli se sačinjava zapisnik. Drugi segment nadzornih ovlašćenja Ministarstva pravde nad radom javnih beležnika se ogleda u nadzoru u pogledu obračuna i naplate javnobeležničke nagrade i naknade za obavljani posao. Naime, članom 135 ZOJB propisano je da javnobeležničku tarifu utvrđuje ministar po pribavljenom mišljenju Komore. S tim u vezi, po pribavljenom mišljenju Javnobeležničke komore, Ministar pravde, januara meseca 2012. godine utvrdio je Nacrt javnobeležničke tarife, koja je stupila na snagu objavljivanjem u Sužbenom glasniku. Javnobeležničkom tarifom (u daljem tekstu: Tarifa) utvrđuje se nagrada za rad javnog beležnika i naknada troškova nastalih u vezi sa obavljenim poslom javnog beležnika, način utvrđivanja vrednosti obavljenog posla i način obračunavanja iznosa nagrade i naknade troškova (član 1 Tarife). (Javnobeležnička tarifa ("Sl. glasnik RS", br. 91/2020)).

Treći segment nadzornih ovlašćenja Ministarstva pravde nad radom notarijata tiče se nadzora nad poslovanjem i vođenjem evidencija o radnjama koje javni beležnik obavlja. Za sva tri segmenta nadzora Ministarstvo je ovlašćeno da zahteva od javnog beležnika na uvid dokumentaciju o visini obračunate i isplaćene nagrade i troškova, potom da načini uvid u rad kancelarije javnog beležnika radi provere ispunjenosti uslova neophodnih za rad, potom da načini uvid u evidenciju o preduzetim radnjama, kao i da pribavi druge podatke koji su potrebni da se odluči o tome da li će se protiv javnog beležnika pokrenuti disciplinski postupak. Ovde treba napomenuti da je članom 66 stav 5 Javnobeležničkog poslovnika propisano da je javni beležnik dužan je da izda ili da na uvid prepis isprave koju je dužan da čuva, na zahtev Komore, Ministarstva ili suda, kada je potrebno radi vršenja nadzora nad radom javnog beležnika, ako se time ne krši obaveza čuvanja javnobeležničke tajne. Takođe, članom 121a stav 4 istog poslovnika propisano je da je javni beležnik je dužan da ministarstvu nadležnom za poslove pravosuđa i Komori omogući nesmetan pristup i drugoj obezbeđenoj prostoriji iz stava 1. ovog člana, kao i arhivi i knjigama koje u toj prostoriji čuva, radi vršenja nadzora. (Javnobeležnički poslovnik, ("Sl. glasnik RS", br. 54/2018)). Sva tri segmenta nadzora Ministarstvo pravde vrši po službenoj dužnosti ili po pritužbi nezadovoljnog građanina - stranke ili njegovog zastupnika, koji se mogu obratiti ministarstvu podnošenjem pritužbe u pisanom obliku.

Javnobeležnička komora Srbije

Javnobeležnička komora Srbije (u daljem tekstu: Komora) je profesionalno udruženje osnovano sa ciljem da brine o ugledu, kredibilitetu i profesionalnom razvoju javnih beležnika, kao i zastupanju interesa javnih beležnika, javnobeležničkih pripravnika i javnobeležničkih pomoćnika. Jedan od osnovnih zadataka Javnobeležničke komore je uspostavljanje i poštovanje etičkog kodeksa članova Udruženja. Planirano je da svaka opština u zemlji ima najmanje jednog javnog beležnika, odnosno da na svakih 25.000 stanovnika bude po jedan beležnik, pa će Komora u budućnosti okupljati više od 370 članova. Komora čuva ugled, čast, integritet i prava javnobeležničke profesije, starajući se da javni beležnici savesno i u

skladu sa zakonom i zakletvom obavljaju svoje poslove (član 2 stav 1 tačka 1 i 2 Statuta Javnobeležničke komore). S tim ciljem, Komora vrši nadzor nad radom javnih beležnika, javnobeležničkih pomoćnika i javnobeležničkih pripravnika, pokrećući i sprovodeći disciplinske postupke u skladu sa zakonom (član 2 stav 1 tačka 2 Statuta Javnobeležničke komore). Uloga Komore je i predstavljanje javnih beležnika kod državnih organa radi zaštite prava i interesa profesije. (Statut Javnobeležničke komore Srbije, dostupan na: <http://beleznik.org/images/pdf/statutjbkomore.pdf> na dan 01.06.2020. godine.)

Komora donosi odluke, u skladu sa zakonom i Statutom, koje obavezuju javne beležnike, utvrđuje pravila javnobeležničke etike i stara se o poštovanju etičkog kodeksa, planira i organizuje stručno usavršavanje javnih beležnika, javnobeležničkih pomoćnika i javnobeležničkih pripravnika, kao i stručne obuke i pripreme kandidata za polaganje javnobeležničkog ispita. Komora vrši redovni nadzor nad radom javnog beležnika. Pored toga, nezadovoljni građanin – stranka može podneti Komori pritužbu u pisanom obliku na rad javnog beležnika iz bilo kog razloga, u kojoj treba da navede razloge za svoje nezadovoljstvo radom javnog beležnika i po mogućnosti da ukaže na postojanje dokaza ili ih priloži, a Komora može nakon prijema pritužbe izvršiti vanredni nadzor nad radom javnog beležnika o čemu sačinjava zapisnik i ukoliko utvrdi nepravilnosti zapisnik prosleđuje disciplinskom tužiocu. Dakle, Komora proverava rad notara i pokreće disciplinske postupke ukoliko utvrdi da nisu radili kako treba.

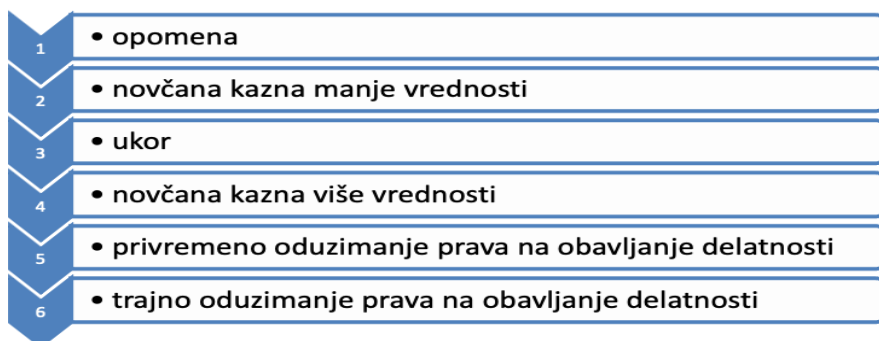
Sud

Kao što je to već istaknuto, sud vrši nadzor nad radom javnog beležnika, na način da može da oduzme predmet javnom beležniku u slučaju kada utvrdi da ne postupa u određenom roku, odnosno zbog neažurnosti, vođenja postupka koji šteti strankama, stvaranje nepotrebnih troškova postupka, bolesti, isključenja odn. izuzeća, i u svim posebnim slučajevima koje oceni kao „važne razloge.” (Stanković & Prokić, 2016:185-186) Naime, stranka ima pravo da izjavi prigovor sudu kada je nezadovoljna radom javnog beležnika. U takvoj situaciji sud može postupak da poveri drugom javnom beležniku ili ga sam sprovede. Sud je dužan da donese rešenje o oduzimanju poverenog postupka zbog prekoračenja roka ili iz drugih razloga i da naredi da javni beležnik vrati spise predmeta. Protiv odluke suda o oduzimanju predmeta nije dozvoljena žalba. Ako bi se usvojilo rešenje da je žalba dozvoljena, tada bi se odugovlačio postupak i izvrgao cilj javnobeležničke službe, a koji se sastoji u bržoj zaštiti stranaka i sprečavanju sporova. Protiv rešenja koje je doneo javni beležnik kao poverenik suda u ostavinskom postupku, stranka može izjaviti žalbu drugostepenom sudu. (Trgovčević-Prokić, 2016: 3)

ZAKONSKE MERE NADZORNIH ORGANA

U zavisnosti o kom nadzornom organu se radi, tj. od kruga njegovih zakonskih ovlašćenja, zavise i zakonske mere koje oni mogu preduzeti prema javnom beležniku koji je bio predmet nadzora. Javnobeležnička komora Srbije i ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa (dalje ministarstvo) se staraju da javni beležnici

savesno i u skladu sa zakonom i svojom zakletvom obavljaju svoje poslove i u tom cilju vrše nadzor nad radom javnih beležnika, pokreću (disciplinski tužilac i ministarstvo) i sprovode disciplinski postupak (disciplinska komisija i komisija Ministarstva) u skladu sa Zakonom o javnom beležništvu. Ukoliko se u postupku koji je sproveden u skladu sa ZOJB utvrde nepravilnosti u radu javnog beležnika, u zavisnosti od težine povrede prema njemu mogu biti izrečene, odnosno primenjene mere, odnosno kazne prikazane u šemi 3.

Šema br. 3 – Šematski prikaz disciplinskih kazni koje mogu biti izrečene javnim beležnicima u Srbiji zbog utvrđenih nepravilnosti u radu

Disciplinske kazne za povredu službene dužnosti javnih beležnika se prema navedenoj podjeli, mogu se razvrstavati na novčane i nenovčane disciplinske kazne, u novčane spadaju novčana kazna manje vrednosti i novčana kazna više vrednosti, dok u nenovčane spadaju sve ostale (opomena, pismeni ukor, privremeno oduzimanje prava na obavljanje delatnosti i trajno oduzimanje prava na obavljanje delatnosti).

Opomena je najblaža kazna koja može biti izrečena javnom beležniku i ona se može izreći zbog lakše povrede javnobeležničke dužnosti. Pismena opomena se upisuje u imenik javnih beležnika. Javni beležnik ne može tražiti brisanje pismene opomene pre isteka šest meseci od dana upisa u imenik,

Novčana kazna manje vrednosti je druga po težini mera, koja se javnom beležniku može izreći zbog lakše povrede javnobeležničke dužnosti i podrazumeva meru koja se ogleda u naplati iznosa do jedne prosečne mesečne plate sudije osnovnog suda isplaćene u mesecu koji je prethodio mesecu u kome je odluka o kažnjavanju doneta.

Ukor predstavlja najblažu kaznu koja se izriče javnom beležniku za disciplinski prestup i ogleda se u pismenom ukoravanju javnog beležnika. Pismeni ukor se upisuje u imenik javnih beležnika a brisanje pismenog ukora ne može se tražiti pre isteka jedne godine od dana upisa u imenik.

Novčana kazna više vrednosti je druga po težini mera koja se može izreći javnom beležniku za disciplinski prestup, i podrazumeva meru koja se ogleda u naplati iznosa novčane kazne u iznosu do visine 12 prosečnih mesečnih plata sudije osnovnog

suda isplaćenih u mesecu koji je prethodio mesecu u kome je odluka o kažnjavanju doneta.

Privremeno oduzimanje prava na obavljanje delatnosti je treća po težini kazna koja se može izreći javnom beležniku za disciplinski prestup i podrazumeva onemogućavanje obavljanja delatnosti dok traje izrečena mera, na način što se javni beležnik briše iz imenika. Javni beležnik kome je izrečena kazna privremenog oduzimanja prava na obavljanje delatnosti briše se iz imenika na vreme na koje je kazna izrečena, a kad to vreme istekne ponovo se upisuje u imenik. Ako ne bude upisan u imenik, smatra se da je ponovni upis izvršen na dan kada je istekla kazna privremenog oduzimanja prava na obavljanje delatnosti.

Oduzimanje prava na obavljanje javnobeležničke delatnost je najstrožija kazna koja se može izreći javnom beležniku za disciplinski prestup. Kazna oduzimanja prava na obavljanje javnobeležničke delatnosti može se izreći samo za naročito teške disciplinske prestupe, zbog kojih je javni beležnik izgubio javno poverenje. Javni beležnik kome je izrečena disciplinska kazna oduzimanja prava na obavljanje javnobeležničke delatnosti briše se iz imenika Komore. Javni beležnik koji je zbog izrečene disciplinske kazne oduzimanja prava na obavljanje javnobeležničke delatnosti usled čega je izbrisan iz imenika Komore ne može biti ponovo imenovan za javnog beležnika, pre isteka roka od pet godina od dana brisanja iz imenika.

ZNAČAJ I ULOGA NADZORA PO PITANJU PRAVNE I EKONOMSKE SIGURNOSTI

Javnobeležnička služba je jedan od veoma važnih instituta modernih pravnih sistema, koji doprinosi jačanju pravne sigurnosti, zaštite javnog interesa i rasterećenja pravosudnih organa, što je osnovni cilj uvođenja ove institucije u pravni sistem jedne države. Javni beležnici su dužni da u vršenju svoje službe postupaju savesno i zakonito kako bi se ostvarili legitimni ciljevi službe javnog beležništva radi kojih ona i postoji, a to je između ostalog i doprinos ostvarenju veće pravne i ekonomske sigurnosti. Dakle, u ostvarivanju osnovne funkcije pravnog poretka, vladavine prava, javnobeležništvo zauzima značajnu ulogu. Tako, javni beležnik svojim radom i ponašanjem treba da doprinese efikasnijem funkcionisanju države, a svoje ponašanje i postupke da uskladi sa načelima pravde i pravičnosti, te načelima u obavljanju javnobeležničke delatnosti koji su u svojoj suštini moralne kategorije i sastavni dio svesti i savesti javnih beležnika.

Nadzor nad radom javnobeležničke službe ima važnu ulogu u dostizanju željenog stanja pravne i ekonomske sigurnosti. Ovo se ostvaruje kroz efikasan sistem ispitivanja navodnih kršenja etičkog kodeksa i propisa javnobeležničkog prava, kao i drugih propisa. Sprovođenje nadzora od strane zakonom ovlašćenih subjekata može biti u obliku preventivnih mera koji se ostvaruju samim postupkom nadzora (npr. poput provere ispunjenosti uslova kancelarije i sl.) i kurativnih koraka, odnosno primena sankcija. Preventivni koraci se sprovode kroz periodične provere javnobeležničkih protokola u vezi sa mogućim kršenjima u obavljanju javnobeležničke službe. Dok se kurativni koraci preduzimaju izricanjem sankcija. Ljudi koji se osećaju oštećenim od strane javnih beležnika mogu podneti izveštaj

nadzornim telima. Dakle, svaka zemlja uspostavljanjem nadzora nad radom javnih beležnika želi da spreči eventualna kršenja propisa, u što većoj meri, s jedne strane, a ako pak do takvih kršenja i dođe, onda da postoji efikasan sistem prijavljivanja, proveravanja navodnih pritužbi, i sankcionisanja takvih javnih beležnika, sa druge strane. Kada su u pitanju kršenja propisa koja su se javila kao problemi u radu javnih beležnika, od uvođenja ovog insituta u Republici Srbiji, to su uglavnom bili nejednako postupanje javnih beležnika, posebno neujednačena primena javnobeležničke tarife, upravo ove nedostatke rada javnobeležničke službe zakonodavac je nastojao da nadomesti uspostavljanjem efikasnije sistema nadzora nad javnim beležnicima kako bi predupredio ponavljanja ovakve prakse u daljem periodu. Ovakve negativne pojave, urušavaju ugled javnobeležničke profesije, što automatski ima negativne posledice i po pravnu, odnosno ekonomsku sigurnost. Jer se na sigurnost, bilo kod tipa, pa i na pravnu i ekonomsku, pored stanja, odnosno nivoa zaštićenosti nekog dobra, gleda kao i na osećanje, tj. subjektivni doživljaj građana, koliko im je određena vrednost zaštićena ili ugrožena. (Rizki & Sabardi & Kuriawan, 2019 : 332)

ZAKLJUČAK

Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da javnobeležnička služba ima jednu od ključnih uloga u postizanju željenog stanja pravne i ekonomske sigurnosti. S tim u vezi, nefunkcionisanje javnobeležničke službe u skladu sa zakonom i pravilima struke, ima mnogo više negativnije posledice po stanje pravne i ekonomske sigurnosti, nego neke druge profesije. Dakle, ona služba koja je u pravni sistem države uvedena kako bi kao nezavisna i samostalna profesija bila jedan od stubova pravne i ekonomske sigurnosti, ako omane na tom putu šteta po iste je mnogo veća. S tim u vezi i ovde se sasvim opravdano postavlja pitanje “ko nas čuva od čuvara”. S tim u vezi, uspostavljanje efikasnog sistema nadzora nad radom javnih beležnika je izazov za svaku zemlju koja je u svoj pravni sistem uvela ovaj pravni institut. Nadzor nad javnim beležnicima i staranje nadzornih subjekata doprinosi da javni beležnici savesno i zakonito obavljaju svoj posao na taj način doprinose otklanjanju moguće sumnje po pitanju ispravnosti njihovog rada, što podrazumeva i blagovremeno i transparentno obaveštavanje javnosti o rezultatima nadzora. Na ovaj način doprinosi se i većem stepenu poverenja građana u ovaj pravni institute i postizanju većeg nivoa pravne i ekonomske sigurnosti kao subjektivnog osećanja.

Na kraju, uzevši u obzir sve što je je navedeno u ovom radu , a u cilju efikasnijeg i stručnog vršenja nadzora državnih i drugih organa nad radom javnih beležnika , radi povećanja stepena poverenja građana u ovaj pravni institut , i postizanju većeg nivoa pravne i ekonomske sigurnosti autor ovog rada **preporučuje implementiranje određenih procedura:**

-Da se od strane nadležnih organa iniciraju izmene i dopune Zakona javnom beležništvu kojim će se dati još veća i preciznija ovlašćenja (obaveze i odgovornosti) nadležnim organima za vršenje nadzora , proširenje sastava članova disciplinske komisije tako da se kao članovi disciplinske komisije pored javnih beležnika , mogu imenovati sudije, tužioci, predstavnici nevladinog sektora.

-Da se nadzor nad radom javnih beležnika vrši od strane profesionalno osposobljenih nadzornih organa iz oblasti javnog beležništva.

-Da ministarstvo pravde, javnobeležnička komora, disciplinska komisija, blagovremeno i transparentno obaveštava javnost o rezultatima izvršenih nadzora, odlukama-merama koje se preduzimju protiv javnih beležnika za koje se u toku postupka nadzora utvrdi da su prekršili Zakon, čime bi se doprinelo većem stepenu poverenja građana u ovaj pravni institut i postizanju većeg nivoa pravne i ekonomske sigurnosti.

LITERATURA:

1. Borković, I. 2002. Upravno pravo, Narodne novine, Zagreb, str. 114.
2. Đerđa, D. Antić, T. 2016. *Nadzor nad radom izvršnih i upravnih tijela jedinica lokalne samouprave u Hrvatskoj*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 53, vol. 1, Pravni fakultet, Split, str. 170.
3. Krbek, I. 1960. *Pravo jugoslavneske javne uprave: Osnovna pitanja i prava građana, knj. 1.*, Birotehnički izdavački zavod, Zagreb, str. 82.
4. Pusić, E. 2002. Nauka o upravi, Školska knjiga, Zagreb, str. 346.
5. Rizki H., Sabardi, L., Kuriawan, K. 2019. *The Role and Function of supervision from Notary Supervisory Board in Dealing with Violatons of Ethics and Notary Position in Matarm City*, International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, vol. 6, no. 3, str. 332.
6. Stanković, G. Trgovčević-Prokić, M. 2016. Komentar Zakona o vanparničnom postupku, Beograd, Službeni glasnik, str.185-186.
7. Tomić, Z. 2002. *Upravno pravo – sistem*, Službeni list SFRJ, Beograd, str 261.
8. Trgovčević-Prokić, M. 2016. Javnobeležnička delatnost kao doprinos regionalnom razvoju, Konferencija, str. 2.

Zakonski propisi:

1. Zakon o javnom beležništvu Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 31/2011).
2. Javnobeležnički poslovnik, ("Sl. glasnik RS", br. 62/2016, 66/2017, 48/2018 i 54/2018).
3. Javnobeležnička tarifa ("Sl. glasnik RS", br. 91/2014, 103/2014, 138/2014, 12/2016, 17/2017, 67/2017, 98/2017, 14/2019, 49/2019, 17/2020 i 91/2020)
4. Zakon o javnom beležništvu Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 31/11, 85/12, 19/13, 55/14 - drugi zakon, 93/14 - drugi zakon, 121/14 i 6/15).
5. Zakon o prometu nepokretnosti, ("Sl. glasnik RS", br. 93/2014, 121/2014 i 6/2015).
6. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o javnom beležništvu, (“Službeni glasnik RS”, broj 106/2015 od 21.12.2015. godine).
7. Statut Javnobeležničke komore Srbije, dostupan na: <http://beleznik.org/images/pdf/statutjtkomore.pdf> na dan 01.06.2020. godine.

RESUME

Based on all of the above, we can conclude that the notary public service has one of the key roles in achieving the desired state of legal and economic security. In this regard, the non-functioning of the notary public service in accordance with the law and the rules of the profession has much more negative consequences for the state of legal and economic security than some other professions. Therefore, the service that was introduced into the legal system of the state so that as an independent and independent profession it would be one of the pillars of legal and economic security, if it fails on that path, the damage to it is much greater. In this connection, the question "who protects us from the guards" is quite justifiably raised here. In this regard, the establishment of an efficient system of supervision over the work of public notaries is a challenge for every country that has introduced this legal institute into its legal system. Supervision of public notaries and care of supervisory subjects contributes to the fact that notaries perform their work conscientiously and legally, thus contributing to the elimination of possible doubts regarding the correctness of their work, which implies timely and transparent notification of the results of supervision to the public. In this way, it contributes to a greater level of trust of citizens in this legal institute and to the achievement of a greater level of legal and economic security as a subjective feeling.

Finally, taking into account everything that has been stated in this paper, and with the aim of more efficient and professional supervision of state and other authorities over the work of public notaries, in order to increase the level of trust of citizens in this legal institute, and to achieve a higher level of legal and economic security, the author this paper recommends the implementation of certain procedures:

- That the competent authorities initiate amendments to the Law on Public Notaries, which will give even greater and more precise powers (obligations and responsibilities) to the competent authorities for supervision, expanding the composition of the members of the disciplinary commission so that as members of the disciplinary commission, in addition to notaries public, can appoint judges, prosecutors, representatives of the non-governmental sector.
- That the supervision of the work of public notaries is carried out by professionally qualified supervisory bodies in the field of public notary.
- That the Ministry of Justice, Chamber of Notaries Public, Disciplinary Commission timely and transparently informs the public about the results of the performed supervision, decisions-measures taken against notaries public who are found to have violated the Law during the supervision procedure, which would contribute to a greater degree of trust citizens to this legal institute and achieving a higher level of legal and economic security.

ISTORIJAT I BUDUĆNOST LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA

Prof. dr Nebojša Teofilović

teofbob@yahoo.com

Dr Tatjana Teofilović
MUP Republike Srbije, Beograd

Apstrakt

U početnom opisivanju i istorijskom sagledavanju ljudskih prava i sloboda, razni autori različito polaze. Većina naučnika, kao i autori, počinju svoj rad od vremena atinskog, helenskog, starogrčkog perioda kada je demokratija bila na vrhuncu u Atini, to je vreme IV i V veka pre Hrista.

Opšte usvojeno mišljenje u humanističkim, društvenim naukama je da bez demokratije nema ljudskih prava, kao i da nema ljudskih prava bez poštovanja demokratije. Kroz istoriju ljudska prava su se uporno osvajala, baštinila deo po deo evropskih vrednosti, standarda, ponašanja, razvoja kulture rada, reda i tolerancije.

Ključne riječi: istorijat, budućnost, ljudska prava i slobode.

HISTORY AND FUTURE OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

Abstract

In the description and historical view of human rights and freedoms, different authors start differently. Most scientists, as well as authors, begin their work from the time of Athens, Hellenism, and the ancient Greek period, when democracy was at its peak in Athens, the time of the 5th and 4th century BC.

Generally accepted opinion in the humanities and social sciences is that without democracy there are no human right, as well as that there no human rights without respect for democracy. Human rights are being persistently conquered, piece by piece European values, standards and behavior, development of work culture, order and tolerance.

Keywords: history, future, human rights and freedoms.

UVODNE NAPOMENE

Na temu ljudskih prava i sloboda u stranoj literaturi ima dosta naučnih i stručnih radova. Međutim, kod nas, u našoj zemlji, veoma malo, pa se čak svaka knjiga i studija iz ove oblasti izdata ili prevedena smatra izuzetnim pionirskim poduhvatom. Ideja ljudskih prava potiče od shvatanja o urođenom čovekovom dostojanstvu, iz koga

proističu pojedina osnovna i neotuđiva prava i slobode, koje nikakva vlast ne daruje niti može da oduzme.

Opšte usvojeno mišljenje u humanističkim, društvenim naukama je da bez demokratije nema ljudskih prava, kao i da nema ljudskih prava bez poštovanja demokratije. Znači, ljudska prava i demokratija su međusobno uslovljena i ograničena. Kroz istoriju ljudska prava su se uporno osvajala, baštinila deo po deo evropskih vrednosti, standarda, ponašanja, razvoja kulture rada, reda i tolerancije.

Kada govorimo o implementaciji ljudskih prava i sloboda, prema shvatanju naučnika krajem XX veka, njihova primena je ostavljena za naredni, XXI vek. Moramo odmah reći, da je i sada, posle 22 godine XXI veka, sporna praktična primena ostvarivanja ljudskih prava i sloboda.

ISTORIJAT I BUDUĆNOST LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA

U početnom opisavanju i istorijskom sagledavanju ljudskih prava i sloboda, razni autori različito polaze. Pojedini autori kada govore o počecima, o prvobitnim idejama o ljudskim pravima i slobodama počinju sa nastankom klinopisnih zakonskih tekstova iz država Dalekog, Starog Istoka, pre svega iz Mesopotamije, od Zakonika *Ur- Namu* (oko 2300. g. pre n.e.), *Zakonika Lipit – Ištar* (oko 1930. ili 1900. g. pre n.e.), *Ešnunskog zakonika* (oko 1770. ili oko 1720. g.p.n.e.) i *Hamurabijevog zakonika* (oko 1750. ili oko 1680. g. pre nove ere.)

Nasuprot njima, drugi autori počinju od 1215. godine naše ere, od donošenja Velike povelje sloboda, tzv. Magna Carta Libertatum.

Većina naučnika, kao i autori, počinju svoj rad od vremena atinskog, helenskog, starogrčkog perioda, pre svega od perioda kada je demokratija bila na vrhuncu u Atini, to je vreme V i IV veka pre Hrista, tako da slobodno možemo reći da je Atina kolevka demokratije. Znači, vreme Sokrata, Platona i Aristotela, to je vreme na kojima i počiva celokupna zapadna civilizacija i filozofija. Ako su im to i veliki Rimljani, pre svega, najumniji ljudi Rimskog carstva priznavali, nema razloga da sumnjamo u njihova rasuđivanja.

Dovoljno je da se podsetimo šta je veliki rimski pesnik iz prvog veka pre Hrista (70 – 21.g.p.n.e.), Marko Publije Vergilije govorio o starim Grcima i odajući im priznanja za dostignuća u filozofiji, astronomiji, retorici, vajarstvu, ali i govoreći da su Rimljani rođeni da vladaju narodima, svetom - *da štede pobeđene i krote ohole, da grade dobre puteve, akvadukte, kupatila i da donose dobre zakone, kodekse.*

Kada su u pitanju grčki filozofi, tri velikana – **Sokrat, Platon¹ i Aristotel²**, kazaćemo nešto o prvom, Sokratu, jer ga ne možemo preskočiti, on je bio učitelj Platonu, a ovaj Aristotelu.

¹ Platon je starogrčki filozof, besednik, pisac i jedna od najuticajnijih ličnosti zapadne civilizacije koja je postavila osnove filozofije i nauke. Bio je Sokratov učenik i Aristotelov učitelj, a njegovo učenje se do danas održalo kroz sačuvane spise i dela koja su uglavnom pisana u obliku dijaloga. Pisao je o temama kao što su: ideje, etika, estetika, politička filozofija i teologija.

² Kao što je poznato iz istorije, Aristotel je bio učitelj Aleksandru Makedonskom. Međutim, veliki filozof nije mnogo uticao, na Aleksandra, da filozofi treba da vladaju svetom - što je dobro, pa je Aleksandar Makedonski osvojio veći deo poznatog sveta, i postao Aleksandar Veliki. Pri tome je po prvi put sproveo, ono što mi sada nazivamo multikulturalnost, mešanje tradicija i običaja i osvajača i potčinjenih naroda.

Što se tiče Sokrata, posle Peloponeskog rata, između Atine i Sparte, i poraza Atine, došlo je do pada tiranske vlasti u Atini, oholog Kritije – Platonovog ujaka i tridesetorice tirana. Na vlast je došla demokratska vlast i odmah donela zakon o aboliciji, pa se Sokratu koji je navodno bio pristalica Kritija, nije moglo suditi po političkoj osnovi. Demokratska vlast nije volela Sokrata, pa da bi se s njim obračunala pozvala je u pomoć religiju i tri lažna svedoka: Meleta (predstavnik pesnika), Anit (zanatlija) i Likon (predstavnik narodnih besednika). Tužba je bila kratka: **”Sokrat je kriv što ne veruje u bogove u koje veruje država, a uvodi druga nova bića demonska, a kriv je što i omladinu kvari. Predlažem smrt”**, što je kasnije porota i usvojila.

Sokrat je mogao da se spase da je zatražio da se prema njemu izvrši princip ostrakizma, časnog progonstva iz Atine, obično na deset godina, a brigu o ženi, deci i imanju preuzima država, da pobjegne na neko od susednih ostrva, ali on je izabrao najmoralnije rešenje, poštujući zakon Atine, po kojem je i osuđen, znači osuđen je na zakonit, ali nemoralan način – pomoću lažnih svedoka, popio je otrov biljke kukute i završio sa životom na ovom svetu. Dao je život za istinu. Otišao je u podzemni, mračni svet, Had, gde će moći nesmetano da propituje ljude, gde će se naći sa velikanima, kao što su: Homer, Hesiod, Ahil, Odisej, Agamemnon, Menelaj...

Moramo reći da stari Grci, nisu voleli mračni svet, zagrobni život, imali su optimistično shvatanje života i smatrali su da se sve lepo dešava na ovozemaljskom svetu. Kako nam Homer saopštava u svojoj ”Odiseji”, na svom dvadesetogodišnjem lutanju i povratku kući, lukavi Odisej – koji je osmislio Trojanskog konja, prevario Trojance i tom prilikom Arhajski Grci zauzeli Troju, je posetio Ahila u Hadu. Veliki arhajski junak Ahil, moli Odiseja da ga izvede, izbavi iz mračnog podzemnog sveta, Hada, pa makar na ovom svetu, morao svaki dan da tuca ili gura kamen kao Sizif.

Jedna manja grupa naučnika, to je treća grupa naučnika, koja se bavi pitanjima ljudskih prava i sloboda u zemljama razvijene zapadne demokratije počinje svoja izlaganja od donošenja Velike povelje sloboda Engleske iz 1215. godine, *tzv. Magna Carta Libertatum*.

Velika povelja sloboda, po pravilu se smatra za prvi ustavni dokument ne samo u Engleskoj, već i u celokupnom svetu, koji sve do našeg vremena predstavlja kamen temeljac anglosaksonske demokratije. Doneta nevoljno od strane engleskog kralja Jovana Bez Zemlje juna 1215. godine pod pritiskom engleskih feudalaca (barona), ova Povelja je postala i ostala simbol ograničavanja vlasti i samovolje vladara pomoću pravne norme, oličenja garancije za prava i slobode ljudi, načela zakonitosti i pravne sigurnosti. Tako znameniti čl. 39, koji kao i čl. 34 Povelje, govori o slobodnim ljudima uopšte, a ne isključivo o baronima.

Prva Magna, odnosno Magna Carta Libertatum, zajedno sa još nekim dokumentima i drugim izvorima, sačinjava deo modernog tzv. ”istorijskog ustava” Engleske, kao i dokumenata koji su itekako važni za istorijsko sagledavanje ljudskih prava i sloboda.

Spomenućemo, drugu magnu, Peticija o pravu (1628) – presudno uticao bivši vrhovni sudija, ser Edvard Kouk, zatim Habeus Corpus Act (1679) – Zakon za bolje osiguranje slobode podanika i za zabranu prekomorskog zatvora (načelo zakonitosti

– da niko ne može biti optužen za krivično delo koje nije zakonom predviđeno, kao i da pritvor ne može biti duži od 72 sata, mora se lice privesti sudu, sudiji – a danas pritvor posle toliko godina traje mnogo duže.

Sledi, engleski Bill Of Rights, Zakon o pravima (1689), odnosno Zakon koji proglašava prava i slobode podanika i koji određuje nasleđe krunice, i drugi dokumenti.

Nadalje, XVIII vek je obeležen sa dva važna istorijska događaja - borba za nezavisnost 13 američkih kolonija od engleske vlasti i Francuska revolucija.

Američka borba za nezavisnost protiv matice, majke, pre bi se reklo maćeha Engleske se vodila pod maksimom: *pravo na život, slobodu, i još jednom lepom maksimom, potraga, traganje, težnja za srećom ili ka sreći* - današnji ekvivalent *''tzv. američki san''*.

Iz perioda američke borbe za nezavisnost za nas je važna: Deklaracija nezavisnosti od 4. jula 1776. godine – *na osnovu koga su utemeljene Sjedinjene Američke Države kao samostalan subjekt*, zatim Ustav SAD od 1787. godine, a četiri godine kasnije (1791), doneto je prvih deset amandmana na Ustav SAD – američki Bili of Rights, koji govore o ljudskim pravima i slobodama.

Kao što vidimo, nema govora o *oslobađanju od ropstva ili o jednakosti*. *Oslobađanje od ropstva* je učinjeno tek kasnije, 1865. godine, posle završetka Građanskog rata u Americi, donošenjem 13-og Amandmana na Ustav SAD, koji je donet izuzetnim zalaganjem tadašnjeg velikog, po nekima najvećeg ili u istom rangu sa predsednikom, ocem nacije Džordžom Vašingtonom, Abrahama Linkolna.

Kada je u pitanju jednakost, posle tri godine (1868) u XIV amandmanu na Ustav Sjedinjenih Američkih Država, prvi put se govori o jednakoj zakonskoj zaštiti za sva lica pod jurisdikcijom SAD.

Francuska revolucija iz 1789. imala je drugu parolu za mobilizaciju masa protiv starog režima,³ odnosno protiv apsolutnog monarha, poznata maksima koja se pripisivala Luju XIV - Kralju Sunca, Velikom Luju, *''Država, to sam ja''* (fr. *L'état c'est moi*).⁴ *Međutim, postoje i druga poimanja, da je Luj rekao: ''Versaj to sam ja'', a na samrti: ''Ja odlazim, umirem a država će večno ostati''*. Naime, misao, vodilja francuske građanske, buržoaske revolucije bila je: **''Jednakost, sloboda, bratstvo''**.

Međutim, kako je rekao jedan od revolucionara - Revolucija nije uspela, između ostalog, što giljotina⁵ nije neprekidno radila 24 sata, izgleda da je radila sat - dva manje, ''zabušavali'' su dželatni, – znači bilo je malo predaha od nezapamćenog, krvavog terora Jakobinaca.

Dvadesete godine XX veka obeležila su dva važna događaja za svetsku istoriju: Prvi svetski rat, tzv. ''Veliki rat'' i Oktobarska revolucija u Rusiji.

³ Stari poredak, stari režim (franc. Ancien Regime) je izraz koji, u najširem smislu, označava naziv za društveno-političko uređenje Francuske pre Revolucije 1789. godine. U užem smislu se pod time podrazumeva apsolutna monarhija koju je dinastija Valois postepeno uvodila još od vremena Renesanse s ciljem da ojača zemlju kroz proces centralizacije, a u manjoj meri, i modernizacije, uz zadržavanje tradicionalnih institucija, kao što su: Katolička crkva i plemstvo, kao i održavanje stroge društvene stratifikacije.

⁴ Prema legendi, 13. aprila 1655. godine francuski kralj Luj XIV – kada je imao samo 16 godina, izrekao je svoju poznatu rečenicu: *''Država, to sam ja''* (fr. *L'état c'est moi*) obraćujući se pariskom parlamentu. Podatak o toj izjavi saopštio je francuski istoričar, arheolog i novinar Jacques Antoine Dulaure u svom delu o istoriji Pariza iz 1829. godine. Danas se ova izjava većinom smatra apokrifnom jer je nemoguće dokazati da ju je kralj stvarno izgovorio.

⁵ Interesantno je da je spravu za odsecanje glave konstruisao, francuski lekar Žozef Gijotin, tako da bi se spomenuta sprava pravilno trebalo da zove **''Gijotina''**.

Oktobarska revolucija u Rusiji je stvorila novi politički sistem, socijalizam kao prva faza uređenja države, ka besklasnom društvu, komunizmu. Osim terora prema političkim protivnicima, boljševici, komunisti su, npr. po naređenju Lenjina ubili celu Carsku porodicu Romanovih, zatim dolazilo je do pogroma i ubistava i njihovih saboraca, kao i proterivanja u Sibir, što je praktično za mnoge značilo da više nikada neće dočekati slobodu.

Interesantno je, da je npr. prvi Sovjetski ustav iz 1936. godine tzv. "Staljinški ustav" u svojim odredbama garantovao i lična, građanska i politička prava. Te 1936. godine, pa sledeće 37 i 38 godine u Rusiji je bila zima sa ekstremno niskim temperaturama, a Staljin je tih godina poslao veliki broj svojih građana na "zimovanje" u Sibir, sa kartom samo u jednom smeru. Neposredni izvršilac Staljinovih naredbi i čistki u to vreme je bio direktor NKVD-a, sovjetske tajne policije i preteča KGB; a današnji FSB (Federalna služba bezbednosti), bezobzirni i surovi, Nikolaj Ivanovič Ježov, koji je stotine hiljada ljudi poslao u smrt. Kada je Staljin ocenio da od Ježova ima više štete nego koristi, iste godine (1938) je smenjen, naredne osuđen za izdaju i pogubljen 1940. godine.

Sovjetska vlast se po pitanju Ježova nije na tome zaustavila. U strahu da bi njegovo ime moglo da nastavi da živi i posle njegove smrti, primenjen je princip iz doba Rimskog carstva, naredili su kampanju "Damnatio memoriae" (*Proterivanje iz sećanja*). Ime Nikolaja Ježova je uklonjeno iz svih zvaničnih dokumenata i više nikada nije pominjano. Osim toga, njegov lik je izbrisan sa svih fotografija na kojima se nalazio sa Staljinom. Među ruskim istoričarima Nikolaj Ježov je dobio nadimak "Nestali komesar".

Kao što je opštepoznato, Nemačka je izgubila Prvi svetski rat, iako se, po rečima njihovog vojnog i političkog vrha, rat vodio van teritorije Nemačke. Naime, Nemci su bili u ofanzivi na svim frontovima, a na potpisivanje mira su bili prinuđeni zbog "izdaje" nemačkih Jevreja, koji su počeli da se bune, štrajkuju zajedno sa komunistima po čitavoj Nemačkoj.

Potpisivanjem mira u Versaju, nametnute su velike reparacije Nemačkoj, koja nije mogla da ih plaća, došlo je do krize, bede u Nemačkoj, i tražio se mesija koje će Nemce da povede u prosperitet, a kasnije i u drugi deo utakmice, u revanš. Tako je, samo posle 20-tak godina došlo, sada ne samo do Velikog, nego i Totalnog rata. Mesija je pronađen u kaplaru, neshvaćenom i nepriznatom slikaru Adolfu Hitleru, kao i njegovim sledbenicima Gebelsu, Geringu i sličnim, koji su bili predstavnici tzv. više rase, arijevske rase - po originalnim snimcima iz raznih arhiva i dokumenata ne bismo, barem, za ovu trojicu mogli reći da su izgledali kao nadljudi, atletske građe, lepog fizičkog izgleda i plave krvi.

Nemamo vremena da govorimo, na primer o II svetskom ratu, o holokaustu i koncentracionim logorima od strane Nemaca prema licima druge nacionalne pripadnosti: Slovenima, Jevrejima, Srbima, Romima i drugima, kao i suprotno, zašto je druga strana, Saveznici, bombardovala gradove u kojima nisu bili vojni potencijali - Drezden, Nirnberg, zbog čega je bačena bomba na japanske gradove Hirošimu i Nagasaki u kojima nije bilo vojnih potencijala, zašto je u Nirnbergu fašističkim zlikovcima donesena samo prvostepena presuda, a nije bilo pravo na žalbu, iako bi i drugostepena kazna sigurno bila istovetna, i kako u Tokijskom procesu nije

odgovarao car Hirohito – koji je od strane Japanaca smatran nedodirljivim božanstvom, već pojedinci iz vojnog i političkog vrha Japana.⁶

Kada je u pitanju posleratno uređenje država, što se tiče ljudskih prava i sloboda, za nas je važna Povelja Ujedinjenih Naroda iz 1945. godine, kao i donošenje 10. decembra 1948. godine, Univerzalne, Opšte, Sveopšte deklaracije o pravima čoveka, kao i mnogi drugi međunarodni i regionalni dokumenti.

U pisanju Opšte, Univerzalne deklaracija o pravima čoveka učestvovala je i Elenora Ruzvelt, supruga američkog predsednika Frenklina Delano Ruzvelta, predsednika u četiri mandata.⁷

Gospođa Ruzvelt je još 1949. godine izjavila da se nada da će Univerzalna deklaracija u budućnosti postati međunarodna Magna Carta, što se još nije desilo, ali ima vremena.

Elenora Ruzvelt, prva dama SAD, bila je američka političarka koja se bavila u Ujedinjenim nacijama, ljudskim pravima, a bila je i humanitarna radnica, baš kako i treba da se ponaša supruga predsednika države, a ne da vodi neku visoku politiku i da se meša u posao predsednika, supruga – to nam je nešto poznato, pre dve-tri decenije bilo je u Srbiji.

Gospođa Ruzvelt je obilazeći razne zemlje, pedesetih godina prošlog veka, primetila da se u pojedinim zemljama pod pravima čoveka podrazumeva samo pravo muškaraca, a ne i žena i dece. Stoga je skovala novi izraz, termin, "ljudska prava". Tako imamo u istoriji prvo, prirodna prava, pa prava čoveka, i danas termin ljudska prava, koja u suštini akumuliraju i odrednicu sloboda.

Nećemo se, zbog ograničenog prostora, zadržavati na međunarodnim i regionalnim organizacijama koje se bave ljudskim pravima i slobodama, kao što je Savet za ljudska prava OUN, Visoki komesarijat UN za ljudska prava, Evropski sud za ljudska prava u Strazburu, zatim nevladine organizacije poput Amnesty International, Human Rights Watch, Freedom House, a u našoj zemlji Beogradski centar za ljudska prava, čiji je osnivač bio preminuli eminentni profesor Pravnog fakulteta u Beogradu dr Vojin Dimitrijević. Takođe, nećemo se baviti ni kako Amerikanci i njihovi saveznici donose demokratiju i intervenišu pod edigom "zaštite ljudskih prava i sloboda", privremenim, tajnim zatvorima CIA za osumnjičene zbog terorizma: Gvantanamo Bej na Kubi, Abu Graib u Iraku, Privremeni centar CIA u bazi Stare Kjekuti, kao i na Mazurskim jezerima u Poljskoj – u kojima su bila dozvoljena inkvizicijska mučenja zatvorenika od strane najviših predstavnika američke administracije, kako bi se došlo do što više podataka u vezi sa terorizmom, i tako dalje.

Bavićemo se pojedincima koji su upisani zlatnim slovima u svim svetskim knjigama, spomenućemo dva izuzetna borca za ljudska prava, Nelsona Mandelu i dr

⁶ Međunarodni sud za ratne zločine u Tokiju je 1948. godine dao objašnjenje, da su militarističku politiku Japana vodili otuđeni vojni i politički centri moći, što je izgleda i odgovaralo Americancima, pa je takva odluka i doneta, da se Car ne dira, da ostane da bude Car - danas jedini priznati Car u svetu, ali da se razvlasti, da više nema operativna ovlašćenja, odnosno da nema stvarnog udela u vlasti.

⁷ Od 1933 – 1945. godine nije bilo ustavnog i zakonskog ograničenja, osim običajnog prava koje Ruzvelt nije hteo da poštuje. Tek 1951. godine donošenjem XXII amandmana na Ustav SAD - mandat predsednika SAD je ograničen na dva mandata, bilo vezana, bilo odvojena.

Martina Lutera Kinga, kao i njihovog ideologa, čiju su filozofiju usvojili, Mahatmu Gandija.

Mahatma Gandhi (1869 – 1948) – ubijen od strane radikalnog Hindusa – što na sanskritu znači "Velika duša" je bio jedan od osnivača savremene indijske države i uticajan pobornik "Satjagrahe" (nenasilnog protesta) na putu ka ostvarenju revolucije. Pri tome, Gandhi je pomogao ostvarenju indijske nezavisnosti od britanske vlasti, inspirišući ostale ljude pod kolonijalnom vlašću da rade na sopstvenoj nezavisnosti i potpuno odbace Britansku imperiju i zamene je Komonveltom.⁸ Gandijev princip "satjagrahe" inspirisao je generacije demokratskih i antiterorističkih aktivista, uključujući i Nelsona Mandelu i dr Martina Lutera Kinga. Gandhi je često govorio da su njegove vrednosti jednostavne, preuzete iz tradicionalnih hinduističkih verovanja: *Istina (satja) i Nenasilje (ahimsa)*.

Nelson Mandela, advokat po profesiji (1918 – 2013), Južnoafrički političar, revolucionarni vođa i državnik čijim je naporima okončan režim aparthejda u Južnoj Africi, bivšoj Rodeziji. Dobitnik Nobelove nagrade za mir, 1993. godine, zajedno sa tadašnjim predsednikom Južne Afrike, De Klarkom. Više puta osuđivan, a 60-tih godina XX veka osuđen je na doživotni zatvor, da bi 1990. godine bio oslobođen. Na prvim opštim izborima u Južnoj Africi, 1994. godine postao predsednik Južne Afrike, a 1999. godine, posle mandata se povukao iz političkog života i posvetio se humanitarnom radu i postao jedan od najprepoznatljivijih ikona savremenog sveta. Takođe, u u tom periodu života mnogi su ga smatrali za jednog od retkih univerzalnih autoriteta u današnjem svetu.

Dr Martin Luter King Junior, rođen 1929 – ubijen 1968. godine u Memfisu (država Tenesi). Bio je američki baptistički sveštenik, mnogo poznatiji kao vođa pokreta za građanska prava američkih crnaca. Rođendan Martina Lutera Kinga se od 1977. godine slavi kao nacionalni praznik u SAD. Sa svojih tridesetpet godina, 1964. godine, dobija Nobelovu nagradu za mir i postaje najmlađi nosilac Nobelove nagrade svih vremena.

Dana 28. avgusta 1963. godine je održan "Marš na Vašington za poslove i slobodu", a na Linkoln Memorijalu se okupilo 250 000 ljudi gde je King održao svoj čuveni govor, jedan od najboljih u novijoj ljudskoj istoriji: "**Imam san**", "**Ja imam san**" (**I have a dream**).

"Moj san je da na crvenkastim proplancima Džordžije, jednog dana za stolom bratski sede sinovi nekadašnjih robova i sinovi nekadašnjih robovlasnika.

Moj san je da Misisipi, država koja gori od nepravde, jednog dana postane oaza slobode i pravde.

Moj san je da moje četvoro dece jednog dana žive u zemlji gde će ljudi o njima suditi ne na osnovu boje kože, već na osnovu njihovog karaktera.....

I završni deo govora:

Kada dopustimo da dođe sloboda, onda će sva deca Božija – crni i beli ljudi, Jevreji i pagani, protestanti i katolici – jedni drugima pružiti ruke i moći pevati stare crnačke duhovne pesme, sa čestim refrenima: "Konačno slobodan! Konačno slobodan! Veliki svemogući Bože, mi smo konačno slobodni!"

⁸ Komonvelt je udruženje nezavisnih suverenih država (zemalja) širom sveta, a koje priznaju aktuelnu britansku kraljicu Elizabetu II kao svoju kraljicu i kao šefa države.

(<https://www.slobodnaevropa.org/a/pedeset-godina-od-cuvenog-govora-martina-lutera-kinga/25087937.html>)

U fokusu pažnje je značaj i značenje Kingovog dela za nas danas, čime se nastoji odgovoriti i na samo problemsko pitanje: "Da li je Kingov san još uvek živ među nama danas?"

Zbog i dalje postojeće legalizovane nepravde u savremenom svetu, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou, izgleda da je Kingov san još uvek samo san. A da bi postao stvarnost, nama je hitno potrebno buđenje iz sna i suočavanje sa nagomilanim problemima naše sadašnjice. To znači i da su nam potrebni aktivizam i civilno delovanje, ali uz visoko razvijenu svest svih političkih subjekata, i onih sa pozicija "odozgo", i onih koji deluju "odozdo", o značaju principa nenasilja. Upravo rastući društveni nemiri u svetu, poput najnovijeg primera Ukrajine, upozoravaju da ideja nenasilja ne sme umreti". (Mirović, 2014 : 161-183)

Kada su u pitanju države zapadne demokratije, do skoro se uspešnost države merila po tome kako živi srednja klasa, kakav je njen položaj u društvu, državi i kako se poštuju ljudska prava i slobode.

Nažalost, zadnjih nekoliko godina, kada je u pitanju nacionalna bezbednost, zbog povećanih bezbednosnih rizika, ratnih sukoba, migranata, terorizma i dr., imamo drugačiji pristup sagledavanja ljudskih prava i sloboda u zemljama razvijene zapadne demokratije.

Tako da usled povećanih bezbednosnih rizika imamo u suštini dva pristupa ljudskim pravima, *Prvi*, koji je u znatnoj manjini i koga zastupaju skandinavske zemlje (Norveška, Danska, Švedska) i njihovi visokopozicionirani političari i naučnici, da je najbolji odgovor na terorizam - još više demokratije i otvorenosti, da i dalje negujemo naše vrednosti: jednakost, slobodu i bratstvo, da ostanemo hladnokrvni i odbranimo građanske slobode, jer bi ograničavanje osnovnih sloboda pojačavanjem nadzora bila pogrešna reakcija.

Druga, znatno zastupljenija varijanta, da zbog bezbednosnih rizika, misli se konkretno na terorizam, koga zastupaju tzv. jače zapadne zemlje, SAD, Francuska, Engleska, Nemačka, da ako hoćete da vas nacionalne države, i međunarodna zajednica zaštiti, da imate veći stepen bezbednosti morate da se odreknete određenog korpusa ljudskih prava u korist države, zarad vaše bezbednosti.

Posmatrajući po svim relevantnim istraživačkim parametrima većina građana, nažalost, prihvata ovaj drugi koncept, smanjivanja nivoa, korpusa vekovima osvajanih i baštinjenih ljudskih prava i sloboda.

ZAKLJUČAK

Što se tiče ljudskih prava i sloboda, zadnje dve decenije, pojedinci i razne organizacije su počeli manje ili više da negoduju zbog toga što su njihovi osnovni podaci neophodni za život, maltene za svakodnevno obavljanje poslova, bili podređeni kontroli države. Kao što je poznato, čipovani ljudi su polako postali stvarnost – sa malim čipom, ugrađenim između kažiprsta i palca ruke, u kome su ugrađeni svi važni podaci o vlasniku, tako da ljudi mogu da otvaraju vrata stana ili automobila, vrše identifikaciju i druge poslove.

Naravno, naučnici razmišljaju, da u doglednoj budućnosti, koju se nadam da mi nećemo dočekati i videti, ugrađuju bioimplant, čip u mozak ljudi, tako da ćemo imati unapred posebno obdarene političare, naučnike, filozofe, lekare, proizvođače i radnike raznih zanimanja, razne ratnike, vojnike i čuvare, policajce, stražare u zatvorima, moderne komunalne policajce, razne umetnike, i tako dalje.

LITERATURA

1. Avramović, S., Stanimirović, V. 2009. Upporedna pravna tradicija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Službeni glasnik, Beograd.
2. Mitrović, M. D. 2009. Država, pravo, pravda, pravnici", JP Službeni glasnik, Beograd.
3. Mirović, A. 2014. Da li je Kingov san još uvek živ među nama danas? Kingova strategija socijalne promene i taktičko preokretanje legalističkog argumenta", Institut za političke studije, Beograd, Politička revija, br. 2.
4. Barkan, E. 2007. Krivica nacija: restitucija i ispravljanje istorijskih nepravdi", Stylos, Novi Sad.
5. Berend, T. I. 2010. Evropa posle 1980", JP Službeni glasnik, Arhipelag, Beograd.
6. Dimitrijević, V., Popović, D., Papić, T., Petrović, V. 2007. Međunarodno pravo ljudskih prava", Dosije, Beograd.
7. Duzinas, K. 2009. Ljudska prava i imperija: politička filozofija kosmopolitizma", JP Službeni glasnik, Beograd.
8. Dženkins, F. 2002. Istorija SAD", Filip Višnjić, Beograd.
9. Kanforo, L. 2007. Demokratija; istorija jedne ideologije", CLIO, Beograd.
10. Karsten, F., Bekman, K. 2013. Demokratija – mit i stvarnost", Global Book, Novi Sad.
11. Kršev, B. 2009. Istorija države i prava", Fakultet za pravne i poslovne studije: Prometej, Novi Sad.
12. Prajs., R. 2013. Kratka istorija Francuske", Zavod za udžbenike, Beograd.
13. Teofilović, N. 1998. Slobode i prava čoveka i građanina", Udruženje "Nauka i društvo" Srbije, Beograd.
14. Teofilović, N., Teofilović, T. 2014. Organizovani kriminal", Univerzitet u Novom Pazaru, Megraf- Beograd.
15. Čarls, V. Kegli JR., Judžin, R. Vitkof. 2006. Svetska politika, trend i transformacija", Centar za studije Jugoistočne Evrope, Beograd, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Diplomatska akademija Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, Beograd.
16. <https://www.slobodnaevropa.org/a/pedeset-godina-od-čuvenog-govora-martina-lutera-kinga/25087937.htm>

RESUME

As far as human rights and freedoms are concerned, in the last two decades, individuals and various organizations have started to resent more or less the fact that their basic data, which is necessary for life, even for daily work, was subordinated to the control of the state. As is known, chipped people slowly became a reality - with a small chip, embedded between the index finger and thumb of the hand, in which all important information about the owner is embedded, so that people can open the door of the apartment or car, perform identification and other tasks.

Of course, scientists are thinking that in the foreseeable future, which I hope we will not see, they will install a bioimplant, a chip in people's brains, so that we will have specially gifted politicians, scientists, philosophers, doctors, manufacturers and workers of various occupations, various warriors, soldiers and guards, policemen, prison guards, modern communal policemen, various artists, and so on.

ЉУДСКА ПРАВА И ХИБРИДНИ РАТ

Вангел Милковски

Катедра стратегије, Школа националне одбране, Београд

vmilkovski@gmail.com

Сажетак:

У овом раду аутор анализира однос људских права и феномена "хибридног рата" као нове врсте претњи безбедности. Ефекти употребе војних и невојних елемента хибридног рата појачавају двосмисленост, непредвидивост и комплексност безбедносног окружења. Са правне тачке гледишта постоји отежано идентификовање циљева, актера и начина деловања. Комбинација хибридних актера, циљева и начина изазива забринутост у вези са адекватношћу постојећих правних норми из међународног хуманитарног права, људских права, као и међународног јавног права уопште.

Аутор анализира појавне облике хибридног рата и доводи их у везу са постојећим правним нормама. Актери који примењују стратегију хибридног рата покушавају да избегну правне последице деловања, користећи празнине у закону и његову сложеност. Деловање у хибридном рату одликује кршење законских норми на конфузан и двосмислен начин. Са друге стране, они који покушавају да се одбране од таквог деловања заступају релативно различите правне и етичке норме.

Таква ситуација може до доведе до несагледивих последица током тумачења постојећих правних норми у вези одбране и употребе силе у одбрани од оваквих претњи у миру, током кризних ситуација и рату. Последично, употреба различитих начина утицаја и силе засигурно ће довести до смањења и угрожавања људских права.

Кључне речи: Ратовање, међународно хуманитарно право, међународно јавно право, хибридни рат, људска права.

HUMAN RIGHTS AND HYBRID WAR

Abstract

In this paper, the author analyzes the relationship between human rights and the phenomenon of "hybrid war" as a new type of security threat. The effects of the use of military and non-military elements of hybrid warfare increase the ambiguity, unpredictability and complexity of the security environment. From a legal point of view, it is difficult to identify goals, actors and methods of action. The combination of hybrid actors, goals and methods raises concerns about the adequacy of existing legal norms from international humanitarian law, human rights, as well as public international law in general.

The author analyzes the emerging forms of hybrid war and relates them to existing legal norms. Actors who apply the hybrid war strategy try to avoid the legal consequences of their actions, using loopholes in the law and its complexity. Acting in hybrid warfare is characterized by the violation of legal norms in a confused and ambiguous manner. On the other hand, those who try to defend themselves against such actions advocate relatively different legal and ethical norms.

That situation can lead to unforeseeable consequences during the interpretation of existing legal norms regarding defense and the use of force in defense against such threats in peace, during crisis situations and war. Consequently, the use of different methods of influence and force will certainly lead to the reduction and endangerment of human rights.

Keywords: Warfare, international humanitarian law, international public law, hybrid war, human rights.

ФЕНОМЕН „ХИБРИДНОГ РАТА“ У 21. ВЕКУ

Термин „хибридни рат“ појавио се почетком 21. века у војној литератури на Западу. Први писани трагови о овом феномену везују се за Френка Хофмана (енг. Frank G. Hoffman) и Џејмса Матиса (енг. James N. Mattis). Наведени аутори су у чланку „Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars“ сугерисали да ће будућу физиономију рата чинити комбинација употребе конвенционалних војних снага и недржавних актера (герилских, терористичких и криминалних организација). (Mattis, Hoffman, 2005) Нешто касније Хофман даје детаљнија одређења хибридног рата. Паживијом анализом Хофмановог рада уочава се да је рад писан у времену америчког глобалног рата против тероризма (Global War on Terror), тачније на врхунцу америчког војног ангажовања у Ираку и Афганистану. Таква чињеница нас наводи на опрез, јер контекст настанка система знања и ставова о "хибридном рату" је веома важан. (Hofman, 2007)

Наиме, Хофман и Матис су свој први рад написали као осврт на рад генерала Крулака (Charles C. Krulak). Крулак је у свом рату изнео идеју коју је назвао „ратом три блока“ (three-block war) да би објаснио окружење и услове у којима марински корпус ОС САД делује у времену након Хладног рата. „Нажалост, крај Хладног рата није најавио еру мира за коју су се надали, већ забрињавајуће доба које карактеришу глобални неред, свеобухватна криза и стална претња хаоса“ и да су маринске снаге ангажоване за „збуњујуће и непријатељске изазове хаотичног послехладноратовског света за који "правила" још нису написана. Рат три блока није само маштовита метафора за будуће сукобе – то је реалност.“ Крулак закључује да се задаци маринских снага огледају се у низу мисија које укључују хуманитарне интервенције, мировне операције и рат средњег интензитета. Хофман и Матис су Крулаковој идеји „рата три блока“ додали и четврту димензију. „Мало проширујемо концепт и почињемо да причамо о додавању нове димензије. Додајемо четврти блок - што га чини Ратом четири блока. Додатни блок се бави психолошким или информационим аспектима операција. Овај четврти блок је област у којој можда нисте физички лоцирани, али у којој комуницирамо или емитујемо нашу поруку.“ (Mattis, Hoffman, 2005)

Дакле, настанак идеје о „хибридном рату“ треба разумети као покушај, пре свега, Маринског корпуса ОС САД да опише промене у условима употребе војних снага, да би затим даљим развојем идеје она повезна са америчким ратом против тероризма. Убрзо, америчка војска почиње да користи термин „хибридне

претње“ који улази и у званичне публикације америчких оружаних снага. Временом је створен заокружен доктринарни систем знања о феномену „хибридног рата“ који има тенденцију да постане посебна теорија којом се објашњавају појаве и процеси у рату на почетку 21. века. (Field, 2011)

За потпуно разумевање феномена „хибридног рата“ потребно је узети у обзир и догађаје у Украјини 2014. године. Деловање Руске Федерације у то време окарактерисано је као „хибридни рат“ и као „деловање у сивој зони“. Упоришта за овакве тврдње пронађена су у чланку Валерија Герасимова начелника Генералштаба ОС Руске Федерације (рус. Валерий Васильевич Герасимов) из 2013. године. (Gerasimov, 2013)

Овај чланак је привукао пажњу јавности на Западу, па иако се у њему не помиње термин „хибридни рат“, означен је као најаве нове руске војне стратегије и доктрине или „доктрине Герасимова“. Герасимов у чланку примећује да у савременим ратовима све већи значај имају невојна средства за постизање стратешких циљева: „У 21. веку постоји тенденција да се замагљују разлике између рата и мира. Ратови се више не објављују, а када се једном започну, не иду по шаблону на који смо навикли. Повећана је улога невојних метода у постизању политичких и стратешких циљева, које су у једном броју случајева по својој ефикасности знатно превазишле снагу оружја. Акцент коришћених метода помера се ка широкој употреби политичких, економских, информативних, хуманитарних и других невојних мера које се спроводе уз коришћење протестног потенцијала становништва.“ Герасимов имплицитно за идентификаоване промене у рату повезује са деловањем САД и њених савезника у постхладноратовском периоду.

Од тада, па до данас, траје дебата о суштини и садржају феномена „хибридног рата“. У међувремену појавио се низ других термина попут „хибридно ратовање“, „хибридне претње“, „хибридне операције“ и слично. Све ово указује да у теоријском смислу „хибридни рат“ није до краја јединствено дефинисан. При томе се појављује и низ разматрања да „хибридни рат“ није ништа ново и да су различити појавни облици употребе војних и невојних снага у политичком, економском, информационом, културолошком и другим доменима стратешког и оперативног окружења препознати у многим ратним дешавањима кроз историју.

Непостојање јединственог става о суштини феномена „хибридног рата“ резултат је пре свега различитих теоријских и практичних одређења. Западна војна мисао „хибридни рат“ посматра кроз призму деловања Руске федерације, док руска војна мисао хибридноста рата у 21. веку приписује униполарном глобалном деловању САД. Разлике ће вероватно наставити да се продубљују и трају, те стога за дубље разумевање феномена корисније је покушати разумети разлога његовог настанка. Те разлоге могуће је условно, поделити у три групе: војне, техничке и правне.

Прва група разлога за појаву термина „хибридни рат“ везана је за чињеницу да је глобална војна конфронтација након Хладног рата постала мање актуелна. Униполарни свет који је настао падом Берлинског зида довео је до избијања низа локалних ратова у којима је повећана улога недржавних актера.

Мери Калдор (Mary Henrietta Kaldor), Мартин ван Кревелд (Martin Levi van Creveld), Вилем Линд (William S. Lind) приметили су промене које се могу подвести под повратак „нетринитарном рату“. Претходно установљено разумевање рата у Клаузевицевом чудесном тројству као односу три различите и истовремено променљиве величине, по тврдњама наведних аутора, доживљава промену. Чудесно тројство састоји се од три променљиве тенденције. Прва припада народу неке државе, друга војсковођи и његовој војсци (војсци државе) и трећа власти као влади неке државе. Кревелд описује „нетринитарни рат“ на крају прошлог века, као резултат смањене улоге државе у међународним односима, што се поклапа са настанком и развојем феномена глобализације. Кревелд, као и Калдор и Линд, тврде да недржавни актери преузимају примат на историјској сцени и иду тако далеко, да Кревелд говори да се рат трансформише у већ виђену форму превестафалског поретка у Европи. (Kreveld, 2010)

Заједно са разматрањима о „новим ратовима“ (Kaldor, 2005) и „ратовима четврте генерације“ (Lind iet., 1989) период након Хладног рата карактерише размишљање да је рат у којем учествују масовне војне снаге идустријског доба ствар прошлости и да се свет налази у постмодерном периоду којег карактерише употреба високо технолошког оружја у мрежноцентричном окружењу. Ратови 21. веку, за велики део Западне цивилизације, измештен је у медијску сферу, а страхоте рата постају део дешавања у сиромашним и удаљеним деловима света. Једино су губици живота америчких и војника њихових савезника изазивали протесте који, ипак нису били равни онима из доба рата у Вијетнаму.

Техничка група разлога, која актуелизује тему „хибридног рата“, директно је повезана са експоненцијално растућим техничким могућностима савремених држава и њихових оружаних снага. Невиђена глобализација информационог простора и појава нових технологија у области масовних комуникација у протекле две деценије довеле су до тога да су се за ненасилну конфронтацију појавила релативно јефтина и ефикаснија средства у односу на технички комплексна и скупа војна средства за класичну војну конфронтацију. Финансијска разлика између, на пример, постављања, постављања и одржавања противракетног система, с једне стране, и манипулације информацијама, посебно у великим контролисаним медијима, с друге стране, је очигледна. Тренутно су информационе технологије и утицај уз помоћ „меке моћи“ заправо извучени из актуелног међународно-правног поља. Проток информација се слива на просечног грађанина непрекидно, постепено са циљем промене његове вредности, искривљујући његову перцепцију историје и садашњости, мењајући његову слику света. Захваљујући свеprisутности информационих и комуникационих технологија, посебно интернета, цео свет теоретски може да послужи као поприште војних операција „хибридног рата“.

И коначно, трећа група разлога повезана је са правним основама у међународном праву, међународном хуманитарном праву и корпусу људских права. Као резултат увођења императивног принципа који је директно везан за забрану употребе оружане агресије за решавање међудржавних сукоба, садржан у чл. 2 Повеље УН (1945), почела је активна потрага за ненасилним и

прикривеним методама остваривања спољнополитичких циљева појединих држава, који би омогућили државама да не иду даље од забране употребе оружане силе. Савремено међународно право успостављено усвајањем Повеље УН и даље је усредсређено на државу. Опште је прихваћено да међународно право креирано у систему међународних односа који је подразумевао државу као главног актера. Као таква, правна мисао о рату није се радикално променила. Правни оквир о употреби силе, како су разрађени у оквиру Повеље УН, проглашавају се ограниченим за ратове у 21. веку. Последње деценије су постале јасна илустрација како су политички термини „хуманитарна интервенција” или „неуспеле државе” одједном почели да имају снажан утицај на целокупну парадигму актуелног међународног права. У таквим условима настају дискутабилни концепти у оквиру западног аналитичког дискурса и потом се активно промовишу широм света. Сасвим је очигледно да и поред свих напора међународне заједнице, проблем употребе силе у савременом међународном праву није коначно решен. Већина држава, чак и када спроводе очигледну агресивну политику, тражи да сопственим акцијама дају максималан легитимитет у очима међународне заједнице. Зато „рат” није често експлоатисан међународно правни термин последњих година, јер се аутоматски односи на директно кршење Повеље УН. Из тог разлога, термин „рат” се често замењује еуфемизмима „међународни сукоб” или „међународна криза”. У случају „хибридног рат” користи се појам „рат” јер термин „рат” се недвосмислено повезује са негативним антиправним радњама. Поред тога, последњих деценија постоји јасан тренд пораста броја грађанских ратова, сепаратизма и националног самоопредељења широм света.

МЕЂУНАРОДНО ПРАВО И ХИБРИДНИ РАТ

О настанку међународног права не постоји јединствен став. Различити аутори узимају различите историјске моменте као преломни и користе их за периодизацију еволуције међународног права. (Аврамов, Крећа, 2001)

Посматрајући међународно право из данашње перспективе, као заокружен правни систем, и анализом различитих тумачења, као преломну тачку многи аутори узимају Вестфалски конгрес 1648. године. Без обзира на различитости ставова о настанку међународног права, оно се данас сматра "специфичним правним системом који је настао и развијао се у међународноправној заједници, заједничком вољом више држава и других субјеката међународног права, има сопствене правне изворе, другачије од извора унутрашњег права држава и уређује међународне јавноправне односе држава и одређених међународних организација, као и извесна међународна призната права и обавезе других субјеката међународног права." Развојем међународног права уређен је широк круг односа и проблема, па су временом развијене различите гране међународног права. Међународно хуманитарно право и право о људским правима су део међународног права. (Кривокапић, 2017)

Промене у ратовању и међународно хуманитарно право

Међународно хуманитарно право, које се понекад назива "ратно право" или "право оружаних сукоба", уређује однос између држава, међународних организација и других субјеката међународног права у доба оружаног сукоба. (Приручник за чланове парламента, 2016)

Порекло правила о вођењу рата и хуманитарних обичаја у рату сеже до самих почетака организованих друштвених заједница и појаве оружаних сукоба између њих. Радојковић тврди да "маколико дубоко залазили у историју сукоба међу народима, ми налазимо на извесне обичаје, који су увек били поштовани и који, спречавајући самовољу зараћених страна, представљају зачетак једног истинског ратног права." Другим речима, у било којој друштвеној јединици, регулисање насиља зависи од функције која се у тој друштвеној заједници приписује насиљу. Дефинисање врста насиља према закону, идентификовање његове легитимне употребе и обезбеђивање законских граница прихватљивим размерама насиља у датој ситуацији захтева одређивање функције насиља унутар политичког тела. Наравно, ова одлука почива на тумачењу насиља од стране оних успостављених власти које имају легитимну моћ да регулишу друштвено понашање. Ово је слично уочљиво и у случајевима који се односе на употребу силе у међународним односима. (Радајковић, 1947:3)

Ратови представљају најкомпликованији облик организованог колективног насиља који се спроводи у циљу промене равнотеже у односима између држава. Међутим, немогуће је универзално дефинисати рат по закону јер су методе и средства извођења рата и правна теорија о разумевању рата у међународним односима били предмет сталних промена. Промене у ратовању су повезане са геополитичким променама, демографијом, географијом, историјом, науком, ресурсима и технологијом. Промена правне теорије о рату, с друге стране, суштински је политичке природе и односи се на развој међународних односа.

Од пада Берлинског зида, дошло је до квалитативне промене битних, суштинских одлика „старога“ модела оружаних сукоба. Тај стари модел почивао је на држави као једином и неприкосновеном актеру међународних односа. "Стари рат је појам који алудира на ратове вођене од Тридесетогодишњег рата преко Наполеонове ере па све до првог рата у Заливу. У овом раздобљу људске цивилизације, рат је у највећем броју случајева био у монопољу власти - владара или државе." (Милковски, Бериша, 2015:164) Отклон од државноцентричне парадигме о рату примећује и Предић, па тврди да, класичног модела рата као „борбе између две или више држава посредством њихових оружаних снага са циљем да се надвлада супарник и наметну услови мира које победник жели“ више нема... и да су "аналитичари оружаних сукоба извукли закључак да одлика постхладноратовског периода није само повећавање броја сукоба, већ и својеврсна деетатизација и приватизација." (Кнежевић-Предић, 2007:15)

Ратови вођени у 20. веку били су варварски и тоталитарни вођени између држава, како наводи Мери Калдор, и за разлику од њих у ратовима 21. века ће се смањити улога државе и таква ће врста ратова нестати. (Kaldor, 2000 : 2)

Промене у ратовању које су се десиле након пада Берлинског зида довеле су до низа покушаја развоја теорија о новим ратовима. Савременим ратовима приписвани су различити термини попут „ратова цивилизација“ Самјуела Хантингтона (Samuel Phillips Huntington), Тофлерових „ратова трећег таласа“ (Alvin and Heidi Toffler), већ поменутих „ратова четврте генерације“ Виљема Линда, Кревелдових „нетринитарних ратова“, „нових ратова“ (Мери Кладор) и „ратова између људи“ Руперта Смит (Sir Rupert Anthony Smith) и сл. У свим овим покушајима, аутори су препознали да се поред државе као доминантног актера, појављује низ других актера који су повезани на националној, транснационалној и међународној основи. Ови актери, захваљујући процесима у глобализацији, имају могућности да делују у мрежним структурама са мноштвом међусобних релација што представља једну од његових најважнијих карактеристика.

На основу идентификованих промена у ратовима у 21. веку, многи се питају да ли постоји потреба преиспитивања постојеће правне теорије о рату. Разлози за овакве тврдње произилазе из чињенице да већина ратова у последње време настају и одвијају се унутар граница једне државе. Ови ратови најчешће почињу као унутрашњи сукоб између државних органа и недржавних актера, те да се у даљем процесу укључују друге државе.

Међутим, иако су се средства, методе и поприште ратовања променили, чињеница да се суштина рата није променила је дубоко запажање које има важне импликације на међународно право. Стратегија, тактика или оружје укључено у борбу не одређују да ли ситуација представља оружани сукоб. Ова правна карактеризација одређује да ли се примењује мирнодопско или ратно право. На пример, Женевске конвенције из 1949. године о заштити жртава оружаног сукоба примењују се само у ситуацијама оружаног сукоба или окупације. Стога је императив знати да ли оружани сукоб постоји или не.

ХИБРИДНИ РАТ И МЕЂУНАРОДНО ХУМАНИТАРНО ПРАВО

Употреба неконвенционалних, нелинеарних или ирегуларних елемената у ратовима није карактеристика модерног и постмодерног доба. Стране у оружаном сукобу су увек морале да се прилагоде потребама рата и примењивале су конвенционалне и неконвенционалне елементе заједно, у зависности од околности. Оно што савремене случајеве оружаног сукоба чини изазовним за разлику од претходних примера није употреба нерегуларног ратовања, већ систематска разрада и укључивање невојних институција и инструмената у општу војну стратегију. Зато се хибридни рат, у смислу свесне унапред прорачунате калкулација употребе свих неконвенционалних и невојних средстава која су на располагању у оквиру војне стратегије, може се сматрати теоријским изразом овог развоја. Оваква ситуација представља изазов за примену међународног хуманитарног права у оружаном сукобима у 21. веку.

Теорија о хибридном рату, иако у потпуности није развијена, сугерише да употреба снага треба да створи конфузију у погледу намера, циљева, средстава и начина њихове употребе. На тај начин, деловањем по овако дефинисаној стратегији, потребно је избегавањем или злоупотребом постојећих правних норми заобићи међународну одговорност. Поред тешкоћа у препознавању стратегије, деловањем је потребно створити правну конфузију код домаће и међународне јавности и на тај начин правну квалификацију учинити отежаном и дискутабилном, те отежати одређивање врсте права које треба применити и проценити одговорност.

На тај начин, ствара се предност у правној димензији оружаног сукоба и омогућава иницијатива у даљем деловању. Овде треба приметити да није реч о порицању и грубом кршењу правних норми, већ њиховом избегавању и заобилажењу. Користећи чувеним Клаузевичевим концептом, Парулски (Krzysztof Parulski) примећује да „магла рата“ постављена у структуру хибридног ратовања може се упоредити са демоном, пред којим не спава само разум, већ и међународно право, посебно међународно хуманитарно право оружаних сукоба и међународно право људских права." (Parulski, 2016)

Узун (Mehmet Cengiz Uzun) указује да "Агресор не претпоставља нити захтева било какав облик ванзаконитости; напротив, државе укључене у хибридни рат би прогласиле легитимитет током свих фаза војних активности. Таква тврдња би се заснивала или на нерегулисаној дотичној понашања или на непримењивости закона на снази. У сваком случају, држава би тражила неприписивање одговорности због хибридности ситуације. У оквиру ове перспективе, теорија хибридног ратовања се трансформише у неизбежни нуспроизвод правног оквира који регулише међународне односе." (Uzun, 2017:40)

Препознавање хибридног деловања је засигурно најтежи део процеса дефинисања одговора државе - жртве. Корхонен (Outi Korhonen) примећује две потешкоће у том процесу. Прва потешкоћа се тиче препознавања разлика између јавног и приватног, државног од недржавног актера, борца од цивила и војног од невојног ангажовања. Друга потешкоћа се тиче препознавања усклађености. Појава позитивних правила увек заостаје за развојем нових метода ратовања, који нужно рађају нове обрасце понашања, а заузврат постављају питања шта представља поштовање међународног права у одређеним случајевима. Када се актери, ратишта, методе и начини ратовања брзо мењају, процена усклађености захтева ниво стручности који се не може брзо стећи или вежбати без опсежне обуке или без знања о контекстуалној позадини. Корхонен наводи пример: "Одређени инциденти у руско-украјинским односима у протеклој деценији, као што су сајбер напади, шпијунажа, непријатељска корпоративна преузимања или зимско смањење гаса, могу се тумачити или као систематски акти хибридног рата или као само неугодни, али ипак легални инциденти у интеракцији међу сувереним државама. Различита тумачења их стављају под различите правне режиме и дају различите исходе када је у питању процена усклађености са међународним правом." (Korhonen, 2015:460)

Сукоб у Сирији између побуњеника и регуларних снага државе војске и полиције по броју жртава је један од највећих сукоба у последње време, ако изузмемо тренутни сукоб у Украјини. Сукоб у Сирији такође није поштеђен мешања великих сила. Догађаји у Сирији указују на ескалацију сукоба укључивањем других држава у интервенције против побуњеника (који су нејединствени и под прикривеном контролом других држава) и против легалних сиријских снага. Ово је пример увођења нових облика примене силе и њиховим комбиновањем, чиме се замагљује ситуација и онемогућава јасна примена међународног хуманитарног права.

Угрожавање људских права у хибридном рату

Међународно право о људским правима и међународно хуманитарно право садрже посебне одредбе за заштиту лица и посебних група лица за које се сматра да су више изложене ризику од кршења, посебно у оружаном сукобу. Упркос њиховим разликама, оба правна тела се све више схватају као наметање обавеза и државним и недржавним актерима, иако у различитим условима и у различитом степену.

Људска права дефинишу однос између појединаца и структура моћи, посебно државе. Људска права ограничавају државну моћ и у исто време захтевају од државе да предузме позитивне мере за обезбеђење окружења која свим људима омогућава да уживају своја људска права. Све до Другог светског рата, напредак у интернационализацији људских права одвија се у контексту међународног права, у којем се инсистира на категоријама суверености и немешања у унутрашња питања других земаља. Након Другог светског рата настаје и модерно међународно право у оквиру кога су дефинисана и људска права. Најважнији документ тог права јесте Универзална декларација о људским правима која је усвојена на Генералној скупштини Уједињених нација 1948. године. Декларација представља стандард који би требало да достигну и поштују сви народи, односно нације. Иако нема снагу закона, Универзална декларација је постала део међународног обичајног права које се користи у тумачењу Повеље УН у споровима између њених чланица, али које се такође може примењивати и независно од Повеље, чак и на државе које нису чланице УН. Даљи развој система међународноправне регулативе која се односи на људска права се осавремењивао кроз доношење низа међународно правних докумената. У том смислу, људска права могу да се дефинишу као права која припадају свим људским бићима, без обзира на расу, пол, националност, етничку припадност, језик, религију или било који други статус. Људска права укључују право на живот и слободу, слободу од ропства и тортуре, слободу мишљења и изражавања, право на рад и образовање и још много тога. Свако има право на ова права, без дискриминације. (Приручник за посланике, Мисија ОЕБС у Србији, 2011)

Замагљивање граница између рата и мира у класичном смислу и појаве конфликтних ситуација осим ратова између националних држава су покретачка снага дебате о људским правима у оружаном сукобу. Хибридни рат са својим

могућим манифестацијама и различитим начинима употребе војних и невојних средстава вишеструко може да доведе до угрожавања људских права. Као и у класичном оружаном сукобу, заштита људских права и њихово кршење повезано је са хибридним ратом. Људска права се у односу на хибридни рат, као и на класичан оружани сукоб, могу разматрати као узрок, последица и средство. Поред стварног угрожавања људских права у некој држави, стварање наратива у широј јавности да достигнути степен остварења људских права није на задовољавајућем нивоу и коришћење тог наратива у информационој димензији окружења, може бити један од циљева и средстава у стратегији хибридног ратовања. Уз довољно снажну медијску пропаганду, такав наратив може бити узрок подела у држави било на етничком, верском, социјалном или неком другом принципу. Уместо различитости које треба да државу учине богатијом, деловањем по линијама подела могуће је покренути насилне сукобе. Ти сукоби, последично, најчешће доводе до убијања и расељавања цивила и грубих и систематских кршења људских права, укључујући репресију над слободом изражавања и медија, прекомерну употребу силе од стране оружаних снага (регуларних војних снага и нерегуларних побуњеничких снага), застрашивање политичких противника, силовања и друга сексуална кршења, погубљења по кратком поступку, нестанак и мучења и у неким случајевима масовна зверства. Кршења људских права могу бити учињена ускраћивањем хуманитарне помоћи и уништавањем инфраструктуре за друштвено-економске активности и социјалне услуге и извора средстава за живот људи (терористичким и сајбер нападима). Стална кршења људских права у окружењу дуготрајног сукоба такође могу послужити као покретачки фактор који продубљује поделе и анимозитет међу странама у сукобу, масовне миграције становништва и стварање кризних ситуација у ширем окружењу.

Људска права у хибридном рату засигурно ће бити нарушена од стране онога ко примењује стратегију хибридног рата. Међутим, и у одбрани од таквих претњи могуће је нарушавања људских права. Када се супротстављају хибридним претњама, државе чланице Европске конвенције о људским правима могу се позвати на њен члан 15.1, који дозвољава државама чланицама да одступе од својих обавеза према Конвенцији у време рата или „других јавних претњи за ванредне ситуације живот нације“. Такво одступање треба да буде урађено „у мери у којој то стриктно захтева хитност ситуације“ и не би требало да буде у супротности са другим обавезама по међународном праву. Државе се обично позивају на „националну безбедност“ када се супротстављају хибридним претњама. Према Конвенцији, национална безбедност се сматра „леgitимним циљем“ који омогућава државама да ограниче одређена права: право на поштовање приватног и породичног живота, слободу изражавања и слободу окупљања и удруживања (види став 2 чланова 8, 10 и 11 Конвенције) као и слободу кретања (члан 2.3 Протокола бр. 4 уз Конвенцију). Ово право такође може бити ограничено за „одржавање јавног реда“. Штавише, може оправдати протеривање странца који законито борави на територији државе без поштовања процедуралних гаранција (члан 1.2 Протокола бр. 7 уз Конвенцију). „Територијални интегритет“ представља још један легитиман циљ за

ограничавање слободе изражавања. Свако ограничење наведених права биће „прописано законом“, „неопходно у демократском друштву“ и сразмерно. Додатна заштита од злоупотреба садржана је у члану 18. Конвенције, који прописује да се ограничења дозвољена Конвенцијом „неће примењивати ни у које друге сврхе осим оних за које су прописана“.
(<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24547&lang=en>)

ЗАКЉУЧАК

Може се рећи да су главна међународноправна питања која се јављају у контексту „хибридног рата“ следећа:

- да ли је прихватљиво сматрати "хибридни рат" међународноправним термином?
- ако је „хибридни рат“ рат у правном смислу, може ли и треба ли се процес његовог вођења ставити у правни оквир?
- може ли се штета од „хибридног ратовања“ сматрати основом за међународну одговорност?

Ова питања су својеврсна „мапа пута“ за даље правно регулисање питања везаних за „хибридне ратове“. Узимајући у обзир чињеницу да је за успостављање формалне забране злоупотребе оружане силе било потребно, без претеривања, хиљаде година, може се претпоставити да се и облици хибридног рата једног дана могу ставити у одређене границе. Међутим, очигледно је да ће се то десити само ако се развију нови начини решавања међудржавних сукоба и спровођења националних интереса.

Традиционално, људска права су била повезивана са миром, а међународно хуманитарно право са ратом. Та дихотомија брзо бледи. Замагљивање класичних кршења људских права и кршења везаних за рат јасно је ставило до знања да традиционално раздвајање не може (и не би требало) да се одржи. Појаве у "хибридном рату" имају непосредан и директан утицај насиља на људска права, као и дугорочне последице на физичку инфраструктуру, јавно здравље, друштвено ткиво, економију, животну средину и културу. Методе и средстава у "хибридном рату" могу довести до распада инфраструктуре државе и пропасти економије, прекида протока роба и услуга, пораста криминала и насиља, расељавања људи, њихове депортације и притварања.

Међународно право можда неће дати све одговоре који се траже у покушају дефинисања стратегије хибридног ратовања. Пре свега, стратегија хибридног ратовања је повезана са хибридизацијом модела нација-држава. Као што је истиче Корхонен, рат је постао хибридан јер су и жртва и држава агресор у одређеној мери постали хибридни. У том погледу, теорија хибридног ратовања дотиче осетљива питања филозофске и политичке природе која укључују будућност државе.

Како правни аспекти хибридног рата остају дискутабилни, ова околност ствара велике потешкоће у супротстављању нападима хибридног типа. За стварање националног и међународног правног оквира за сузбијање хибридних

ратова могућа мапа пута укључује израду правно прецизне дефиниције суштине и главних облика вођења хибридног рата, затим доследно поштовање норми постојећих међународних конвенција о хуманитарном праву и људским правима, као и развој нових међународноправних докумената за супротстављање методама вођења хибридног рата.

ЛИТЕРАТУРА

1. Mattis J., Hoffman F. 2005. *Future Warfare: „The Rise of Hybrid Wars*, U.S. Naval Institute.
<http://milnewstbay.pbworks.com/f/MattisFourBlockWarUSNINov2005.pdf>
2. Hoffman, F. 2007. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia.
www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomachybridwar0108.pdf.
3. Krulak, C. 1999. *The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War*, Marines Magazine, January. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA399413.pdf>
4. Department of the Army. 2011. *Field Manual 5-0: The Operations Process, Headquarters*, Washington.
5. Gerasimov, V. 2013. *Cennostъ nauki v predvideni*, Vojno-industrijski glasnik, Moskva. https://vpknews.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf.
6. Kreveld, M. V. 2010. *Трансформација рата*, Службени гласник, Београд.
7. Kaldor, M. 2005. *Нови и стари ратови, организовано насиље у глобализованој ери*, Београдски круг, Београд.
8. Lind, S. W. eat. 1989. *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, Marine Corps Gazette.
9. Аврамов, С., Крећа, М. 2001. *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд.
10. Кривокапић, Б. 2017. *Међународно јавно право*, Треће и допуњено издање, Пословни и правни факултет, Институт за упоредно право, Београд.
11. Интерпарламентарна унија и Међународни комитет Црвеног крста. 2016. *Међународно хуманитарно право*, Приручник за чланове парламента.
12. Милковски, В., Бериша, Х. 2015. *Глобализација и природа рата*, Зборник радова: Ризици и безбедносне пријетње, Атлантик, Бања Лука.
13. Кнежевић-Предић, В. 2007. *Оглед о међународном хуманитарном праву, извори, домени примен и субјекти*, Чигоја штампа, Београд.
14. Kaldor, M. 2000. *Cosmopolitanism and organised violence*, (London School of Economics: Centre for the Study of Global Governance).
15. Радојковић, М. 1947. *Рат и међународно право*, Београд.
16. Parulski, P. 2016. *Legal aspects of hybrid warfare in Ukraine*, Zeszyty Naukowe AON nr 4 (105).
17. Uzun, C.M. 2017. *Legal Aspects of Hybrid Warfare, Shifting Paradigm of War: Hybrid Warfare*, Turkish National Defense University, Army War College, Istanbul.
18. Outi, K. 2013. *Deconstructing the Conflict in Ukraine: The Relevance of International Law to Hybrid States and Wars*, German Law Journal, Vol. 16 No. 03.
19. Мисија ОЕБС у Србији, 2011. *Људска права: Приручник за посланике*.
20. Council of Europe, Committee on Legal Affairs and Human Rights, *Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations*, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24547&lang=en>.

RESUME

It can be said that the main international legal issues that arise in the context of "hybrid war" are the following:

- is it acceptable to consider "hybrid war" as an international legal term?
- if "hybrid war" is a war in the legal sense, can and should the process of conducting it be placed in a legal framework?
- can damage from "hybrid warfare" be considered a basis for international responsibility?

These issues are a kind of "roadmap" for further legal regulation of issues related to "hybrid wars". Taking into account the fact that it took, without exaggeration, thousands of years to establish a formal ban on the abuse of armed force, it can be assumed that the forms of hybrid war may one day be placed within certain limits. However, it is obvious that this will only happen if new ways of resolving interstate conflicts and implementing national interests are developed.

Traditionally, human rights were associated with peace, and international humanitarian law with war. That dichotomy is fading fast. The blurring of classic human rights violations and war-related violations has made it clear that the traditional separation cannot (and should not) be maintained. Phenomena in "hybrid war" have an immediate and direct impact of violence on human rights, as well as long-term consequences on physical infrastructure, public health, social fabric, economy, environment and culture. The methods and means of "hybrid war" can lead to the collapse of the state's infrastructure and the collapse of the economy, the interruption of the flow of goods and services, the increase of crime and violence, the displacement of people, their deportation and detention.

International law may not provide all the answers sought in trying to define a hybrid warfare strategy. First of all, the strategy of hybrid warfare is related to the hybridization of the nation-state model. As Korhonen points out, war has become hybrid because both the victim and the aggressor state have become hybrid to some extent. In this regard, the theory of hybrid warfare touches on sensitive issues of a philosophical and political nature involving the future of the state.

As the legal aspects of hybrid warfare remain debatable, this circumstance creates great difficulties in countering hybrid-type attacks. For the creation of a national and international legal framework for the suppression of hybrid wars, a possible road map includes the development of a legally precise definition of the essence and main forms of conducting a hybrid war, then consistent compliance with the norms of existing international conventions on humanitarian law and human rights, as well as the development of new international legal documents to oppose the methods of waging a hybrid war.

SLOBODA ODLUČIVANJA O RAĐANJU U SRBIJI

Msc Jelena Rakić

jelenarakic808@yahoo.com

Apstrakt

Prema pozitivnim odredbama Porodičnog zakona rađanje je ekskluzivno pravo žene. Ustavna odredba koja se odnosi na slobodu odlučivanja o rađanju, zbog svoje neodređenosti, ostavlja mogućnost za različite interpretacije pa i onu da je osim žene i muškarac titular prava na rađanje. Predlogom Nacrta građanskog zakonika sloboda odlučivanja o rađanju jemči se kako ženi tako i muškarcu. Polazeći od činjenice da je jedino žena biološki predodređena da rađa smatramo da je zakonsko određivanje muškarca kao titulara prava na rađanje neadekvatno i potencijalno štetno za žene. Ovakvo mišljenje ima utemeljenje u različitim međunarodnim dokumentima kojima se jemče ljudska prava žena. Osim toga, analizom zakonskih odredbi u Srbiji koje se odnose na rađanje ne nalazimo valjane argumente koji bi opravdali široko određenje slobode odlučivanja o rađanju.

Ključne reči: sloboda odlučivanja o rađanju, prava žena, porodično zakonodavstvo

FREEDOM OF DECISION ON CHILDBIRTH IN SERBIA

Abstract

According to the positive provisions of the Family Law, childbirth is the exclusive right of a woman. The constitutional provision that refers to the freedom to decide on childbirth, due to its vagueness, leaves the possibility for different interpretations, including the one that, apart from women, men also have the right to give birth. The proposal of the Draft Civil Code guarantees the freedom to decide on childbirth for both women and men. Based on the fact that only women are biologically predestined to give birth, we believe that the legal designation of a man as the holder of the right to give birth is inadequate and potentially harmful for women. This opinion is based on various international documents guaranteeing the human rights of women. In addition, by analyzing the legal provisions in Serbia related to childbirth, we do not find valid arguments that would justify a broad definition of the freedom to decide on childbirth.

Key words: freedom of decision on childbirth, women's rights, family legislation

UVOD

Istorijski posmatrano, žena se oduvek sagledavala kroz prizmu biološki predisponirane funkcije rađanja. Od primitivnog društva do savremenog sveta jedna od osnovnih determinanti žene, ako ne i najznačajnija, bila je rađanje zato što je potrebna radna snaga, zato što je potrebno da nacija bude što brojnija, zato što

izostanak potomstva istovremeno znači neispunjavanje osnovne funkcije braka (Mosier-Dubinsky, 2013; O'Neal, 1993; Redžić, 2011). Navedeno upućuje na to da je žena morala da rađa kako bi odgovorila potrebama braka, potrebama porodice, potrebama države, rečju potrebama patrijarhalnog društva koje promovise submisivni položaj žene, čak i kada je rađanje u pitanju. Istorijski razvoj društva kao i položaja žene u njemu popločan je nepobitnim napretkom, ali opstanak patrijarhalnih obrazaca stoji kao negativan podsetnik da je ravnopravnost polova u civilizovanom svetu i dalje upitna. Žene i dalje nisu u potpunosti slobodne da odlučuju o svom telu, o sopstvenoj reprodukciji. Dobrovoljno majčinstvo trebalo bi da bude izbor same žene, jer jedino žena treba da odlučuje o sopstvenoj reproduktivnosti što podrazumeva da žena ne sme biti podređena nekom drugom (Stevanović, 2008:91). U vezi sa pethodno navedenim je i predmet ovog rada, odnosno sloboda odlučivanja o rađanju. Pravo na (ne)rađanje, prema pozitivnim odredbama, pripada isključivo ženi. Međutim, prema predlogu Nacrta građanskog zakonika sloboda odlučivanja o rađanju garantovala bi se i muškarcu što, prema našem mišljenju, ne odgovara ne samo biološkoj već i pravnoj realnosti. S tim u vezi u prvom delu rada osvrnućemo se na slobodu odlučivanja o rađanju onako kako je shvaćena u različitim međunarodnim dokumentima među kojima su od ključnog značaja oni koje je Srbija ratifikovala, budući da su obavezujući. Osim toga, analiziraćemo odredbe nacionalnog zakonodavstva koje se odnose na pravo na (ne)rađanje što će nam pomoći u ostvarivanju cilja ovog rada, odnosno donošenja argumentovanog zaključka u vezi sa sledećim pitanjima: Da li govorimo o subjektu ili subjektima prava na (ne)rađanje?, Da li su rađanje, nerađanje, roditeljstvo i planiranje porodice sinonimi?, Da li je formulacija „sloboda odlučivanja o rađanju“ adekvatna?

SLOBODA ODLUČIVANJA O RAĐANJU U MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (dalje: CEDAW) nije samo najznačajniji već i pravno obavezujući dokument budući da ga je Srbija ratifikovala. Moglo bi se reći da je CEDAW korak ispred ostalih međunarodnih instrumenata koji se odnose na ukidanje diskriminacije i zaštitu prava žena. (Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori, br. 11/81) Novi aspekti u tretiranju diskriminacije, kao što je apostrofiranje koncepta jednakosti, diferenciranje neposredne i posredne diskriminacije kao i u tom kontekstu uočavanje rodno neutralnih pravnih normi i njenih posledica, predstavljaju kvalitativni skok (Žunić, 2017:172). CEDAW diskriminaciju žena opisuje kao svaku razliku, isključenje ili ograničenje koje je vezano za pol, čiji su cilj i posledica ugrožavanje ili onemogućavanje priznanja, ostvarenja ili vršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda od strane žena, bez obzira na bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti žena i muškaraca (čl. 1). Između ostalog, CEDAW članom 16 prepoznaje diskriminaciju žena kada je u pitanju planiranje porodice te obavezuje države potpisnice da obezbede jednaka prava ženama i muškarcima da slobodno i odgovorno odlučuju o planiranju porodice, kao i da imaju pristup informacijama, obrazovanju i sredstvima koja će im omogućiti da se koriste ovim pravima. Uočavamo da CEDAW, govoreći o planiranju porodice i obavezi da

se postigne jednakost oba pola u ovom segmentu, prepoznaje neravnopravan položaj žena kada je u pitanju planiranje porodice što se kada su žene u pitanju odnosi i na (ne)rađanje. Uopšten pristup koji CEDAW ima u odnosu na planiranje porodice dobija svoju konkretizaciju donošenjem Opšte preporuke br. 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (Nasilje nad ženama). (Preuzeto sa: https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/opsta_preporuka_br19.pdf, posećen 3.1.2022)

Preporuka br. 19 daje objašnjenje u vezi sa tim kako je u CEDAW shvaćeno nasilje nad ženama. Naime, definicija diskriminacije uključuje i nasilje zasnovano na razlici u polovima, odnosno nasilje koje je usmereno prema ženi zato što je žena ili nasilje koje u većoj meri utiče na žene nego na muškarce (tačka 6). Od značaja za predmet našeg istraživanja je tačka 22 Preporuke br. 19 koja je u vezi sa delom CEDAW koji se odnosi na zabranu diskriminacije žena u braku. Njome se ukazuje na to da prisilna sterilizacija i abortus negativno deluju na fizičko i mentalno zdravlje žena i narušavaju njihovo pravo da odlučuju o broju dece i razmaku između porođaja. U vezi sa tim zauzet je stav da države potpisnice treba da obezbede preduzimanje mera za sprečavanje prisile rađanja i reprodukcije, i da se postaraju da žene ne budu prinuđene da zatraže takve opasne medicinske zahvate kao što je nelegalni abortus, zato što ne postoje odgovarajuće usluge za kontrolu rađanja (tačka 23(m)). Dalje, Opšta preporuka br. 21 Ravnopravnost u braku i porodičnim odnosima detaljnije se razrađuju pitanja državljanstva bračnih partnera, ravnopravnost pred zakonom s posebnom pažnjom na garantovanje pravne sposobnosti žena u građanskim stvarima kao i jednakih uslova u braku i porodičnim odnosima. S aspekta istraživačkog problema od značaja je član 16 (1) (e) ove preporuke. U njemu se navodi da: „...obaveze koje žene imaju u pogledu rađanja i odgajanja dece utiču na njihovo pravo na obrazovanje, zaposlenje i druge aktivnosti koje se odnose na lični razvoj. Ove obaveze takođe nameću ženama teret neravnomerno raspoređenog rada. Broj dece i vremenski razmak između porođaja imaju sličan uticaj na živote žena i utiču takođe na njihovo fizičko i mentalno zdravlje, kao i na zdravlje njihove dece. Iz ovih razloga, žene imaju pravo da odlučuju o broju dece i o vremenskom razmaku između porođaja.“ Osim toga, govoreći o neravnopravnosti žena i muškaraca kada su u pitanju reproduktivna prava poziva se na izveštaje koji pokazuju da postoje slučajevi prisile koji ostavljaju ozbiljne posledice na žene, kao što su prisilne trudnoće, abortusi ili sterilizacija. S tim u vezi zaključuje se da odluka o tome da li će žena imati decu ili ne, ipak ne sme da bude ograničena od strane supruga, roditelja, partnera ili vlasti, mada je poželjno da se donosi uz konsultovanje sa bračnim drugom ili partnerom. (Preuzeto sa: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Op%C5%A1te-preporuke-Komiteta-za-ukidanje-svih-oblika-diskriminacije-%C5%BEena.pdf>, posećen 3.1.2022)

Jedan od značajnih dokumenata u borbi protiv nasilja i diskriminacije žene jeste i Pekinška deklaracija usvojena u Pekingu 1995. godine na sednici Ujedinjenih nacija. Ovom deklaracijom nasilje nad ženama shvaćeno je kao „...svaki akt nasilja zasnovan na polnim razlikama koji dovodi, ili će verovatno dovesti, do psihičkog, fizičkog ili polnog ugrožavanja ili patnje žena, uključujući i pretnje takvim aktima, prisilu ili samovoljno oduzimanje slobode, bilo da se to dešava u javnom ili privatnom

životu. S tim u vezi izdvajaju se fizičko, seksualno i psihološko nasilje do koga može doći kako u privatnom tako i u javnom životu“ (tačka 113). Ovim dokumentom nasilne trudnoće, nasilne sterilizacije, nasilne prekide trudnoće, nasilno korišćenje kontracepcije, ubijanje ženske dece i prenatalni izbor pola (tačka 115) prepoznati su kao nasilje nad ženama. (Preuzeto sa: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>, posećen 10.1.2022.)

Najznačajniji dokument Saveta Evrope istovremeno i jedini koji je obavezujuć za države od kojih je ratifikovan jeste Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija). (Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 012/13)

Ovom Konvencijom nasilje nad ženama definisano je kao „kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva dela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do ili mogu da dovedu do: fizičke, seksualne, psihičke, odnosno, finansijske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnosti bilo u privatnom životu“ (čl. 3, tačka a). Članom 39. Konvencije uspostavlja se obaveza države da inkriminiše prinudni abortus, odnosno abortus žene bez njenog prethodnog i informativnog pristanka i prinudnu sterilizaciju, odnosno operaciju u svrhu ili uz ishod onemogućavanja prirodne reprodukcije kod žene bez njenog informativnog pristanka ili razumevanja procedure. Značajno je pomenuti i Preporuku Rec (2002)5 Odbora Ministara zemljama članicama za zaštitu žena od nasilja kojom se naglašava da države moraju preduzeti dodatne mere koje se odnose na slobodu izbora u vezi sa reprodukcijom, odnosno da bi trebalo da zabrane prisilne sterilizacije ili pobačaje, kontracepciju nametnutu pretnjom ili silom, kao i prenatalnu selekciju na osnovu pola. (Recommendation [Rec\(2002\)5](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2612) of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence. Preuzeto sa https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2612, posećen 5.10.2021.)

Sagledavanjem različitih međunarodnih dokumenata uočavamo da se svaki uticaj na ženu koji se odnosi na rađanje dovodi u vezu sa nasiljem nad ženama iz čega proizilazi da jedino žena koja je donela slobodnu odluku o (ne)rađanju nije diskriminisana i nije žrtva nasilja.

SLOBODA ODLUČIVANJA O (NE)RAĐANJU U ZAKONODAVNOM OKVIRU SRBIJE

Reproduktivna prava podjednako su ljudska prava i žene i muškarca, a sloboda odlučivanja o (ne)rađanju je deo reproduktivne slobode samo ako su žene stvarno slobodne da donose samostalno odluke, bez pomena o bilo kakvoj prisili. Pravno gledano, ova pitanja su utemeljena u ustavnim garancijama kojima se proklamuje sloboda odlučivanja o rađanju. Sloboda odlučivanja o rađanju predstavlja jednu od onih sloboda koje su jasan indikator statusa ženskih ljudskih prava u ustavnom sistemu i stvarne spremnosti javnih vlasti da ova prava garantuju u punoj

meri i osiguraju mogućnost njihovog korišćenja i njihovu efektivnu zaštitu (Pajvančić, 2010:86).

Sloboda odlučivanja o rađanju

Među malobrojnim ustavima kojima se izričito garantuje sloboda odlučivanja o rađanju (Pajvančić, 2009:85) je i Ustav Srbije iz 2006. godine. Članom 63 propisano je da „svako ima pravo da slobodno odluči o rađanju dece“ te da „Republika Srbija podstiče roditelje da se odluče na rađanje dece i pomaže im u tome“. Prilikom garancije prava na slobodno odlučivanje o rađanju u Ustavu se koristi neutralna formulacija „svako“ što ostavlja mogućnost da se na različit način interpretiraju subjekti ovog prava (Pajvančić, 2009:86). Za razliku od Ustava, Porodični zakon (dalje: PZ) je decidan kada je u pitanju titular prava na rađanje. Tako je članom 5 propisano da „žena slobodno odlučuje o rađanju“. Sagledavanjem predmetne ustavne i porodičnopravne norme uočavamo postojanje nesaglasja, iako je pre usvajanja Ustava usvojen Porodični zakon kojim je vrlo jasno određen titular prava na rađanje (Pajvančić, 2009:86). Čini se da bi budući Građanski zakonik trebalo da reši ambivalentnu pravnu situaciju u vezi sa subjektom prava na rađanje, ali na štetu žena. Naime, prilikom izrade Nacrta Građanskog zakonika nije se vodilo računa o širem kontekstu i pozitivnom porodičnopravnom rešenju već je u isti uvršten član 2216 kojim se propisuje sledeće: „žena, kao i muškarac slobodno odlučuju o rađanju dece“. Ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da se trudnoća odvija u telu žene kao i to da prema navedenim odredbama muškarac može odlučivati o rađanju onda bi se jezičkim tumačenjem mogao izvesti zaključak da bi i muškarac legitimno mogao da donosi odluke o tome kada će žena ostati trudna i koliko puta, što bi se negativno odrazilo na slobodno donošenje odluka o rađanju od strane žena u čijem telu nastaje trudnoća i koje prolaze kroz proces porođaja.

Sloboda odlučivanja o nerađanju

Drugi problem koji proizilazi iz jezičkog tumačenja predmetnih normi vezan je za nerađanje. Sloboda odlučivanja o rađanju ukoliko pripada ženi i muškarcu ukazuje i na postojanje dvojnog subjekta kada je u pitanju sloboda odlučivanja o nerađanju, budući da su rađanje i nerađanje dve strane istog prava i ne mogu se posmatrati nezavisno. Da li muškarac može odlučiti da ne rađa? Koliko god pitanje izlazilo iz okvira logike ono ima smisla ako pođemo od toga da se i muškarcu, doduše implicitno, jemči pravo na nerađanje. Besmislenost odredbe Ustava i potencijalne norme Građanskog zakonika jasno se ogleda u odredbama koje se odnose na uslove i postupak prekida trudnoće. Prema Zakonu o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama prekid trudnoće može se izvršiti samo na zahtev trudne

žene (čl. 2) i uz njenu pismenu saglasnost¹ (čl. 9).² Odredbama, prema kojima se prekid trudnoće može izvršiti isključivo na zahtev žene i uz njenu pismenu saglasnost, nedvosmisleno je da je pravo na nerađanje autonomno pravo žene. Ovakav pristup zasniiva se na dva principa. Prvi princip vezan je za telesni integritet žene ili telesno samoodlučivanje po kome žena treba da kontroliše svoje telo. Drugi je baziran na socijalnoj poziciji žene, i ima u vidu „istorijski i moralni argument“ prema kome je žena u mogućnosti da rađa decu i neguje ih, te zato upravo ona treba da odlučuje o kontracepciji, abortusu ili rađanju dece (Konstantinović Vilić, 2010:33). Izbor zakonodavca, koji isključuje zabranu abortusa i ženu određuje za titulara prava³, bez svake sumnje ukazuje na to da je neodrživo široko određenje slobode odlučivanja o rađanju, a samim tim i nerađanju. Pravo na abortus je lično, dispozitivno, neotuđivo i neimovinsko pravo, koje pripada isključivo trudnici (Petrušić, 2010:88) te bi široko određena sloboda odlučivanja o (ne)rađanju mogao tumačiti i kao pokušaj uvođenja zabrane abortusa na „mala vrata“.

Titular(i) prava na (ne)rađanje

Sagledavanjem svega prethodno navedenog nameće se zaključak da se prilikom kreiranja spornih odredbi o slobodnom odlučivanju u vezi sa rađanjem pošlo od učestale opšte, a istovremeno veoma uske i upitne podele reproduktivnih prava na rađanje i nerađanje. Ovako usko shvaćena reproduktivna prava rezultiraju i određenim nelogičnostima kao što je stavljanje znaka jednakosti između pojmova koji, svakako, nisu sinonimi. Prva nelogičnost skopčana je sa veoma širokim poimanjem rađanja i nerađanja. Druga se ogleda u tome što formulacije „svako slobodno odlučuje o rađanju“ i „žena, kao i muškarac slobodno odlučuju o rađanju“ nadilaze biološke zakonitosti. Treća nelogičnost je u neposrednoj vezi sa prethodne dve i odnosi se na pojmove „planiranje porodice“ i „roditeljstvo“, s jedne strane i „rađanje“ i „nerađanje“, s druge strane, između kojih se stavlja znak jednakosti. No, krenimo redom. Reproductivna prava obuhvataju najmanje tri komponente: sloboda odlučivanja o tome da li će neko imati dece, vremenu kada će ih dobiti kao i njihovom broju, pravo na informisanost i na sredstva kojima se reguliše fertilitet i pravo na kontrolu sopstvenog tela (Mršević,1994:166), s tim što je pravo na slobodno donošenje reproduktivne odluke najbitniji element u korpusu reproduktivnih prava i sloboda (Petrušić, 2010:84). Rađanje je, prema ustaljenom mišljenju u nas,

¹ Ukoliko je osoba ženskog pola mlađa od 16 godina ili je žena potpuno lišena poslovne sposobnosti, potrebna je pismena saglasnost roditelja, odnosno staraoca ili saglasnost nadležnog organa starateljstva ukoliko se ista ne može pribaviti od roditelja ili staraoca (Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama, čl. 2). Istim članom Zakona, kojim se uređuje subjekt ptava na prekid trudnoće za ženu mlađu od 16 godina ili ženu lišenu poslovne sposobnosti koristi se termin „lice“ što je potpuno nelogično i nedosledno posmatrajući stav 1 istog člana. Ako se pravo na prekid trudnoće vezuje isključivo za ženu onda se dosledno mora koristiti termin osoba ženskog pola ili devojčica, ali ne termin „lice“ jer lice može biti svako ljudsko biće.

² Pravo na prekid trudnoće može biti ograničeno u slučaju da bi prekid trudnoće narušio zdravlje trudne žene ili joj se ugrozio život, kao i zbog gestacijske starosti trudnoće (Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama, čl.3 i 6)

³ Mišljenja smo da se zabranom abortusa kreira pravna klima koja je bazirana na tradicionalno uspostavljenoj moći muškaraca koja seže toliko daleko da muškaracima daje legitimno pravo da „rađaju“ tako što se kriminalizuje pravo žene da odlučuje o sopstvenom telu i reprodukciji. Pod takvim okolnostima možemo govoriti o strukturalnom nasilju nad ženama kojim se promovise dvojni titular prava na rađanje, bez obzira na to što se zabrana abortusa opravdava pravom na život nerođenog deteta.

obuhvaćeno reproduktivnim pravima kao donošenje odluke o tome da li će neko imati dece, vremenu kada će ih dobiti i njihovom broju. Ali, ukoliko pođemo od toga da rađanje podrazumeva „donošenje deteta na svet“ putem porođaja onda je jasno da rađanje nije moguće ukoliko ne postoji žena koja je trudna i koja je putem porođaja rodila dete, što, svakako isključuje muškarca kao subjekta rađanja. Uostalom, prema porodičnopravnoj odredbi majkom deteta smatra se žena koja ga je rodila (PZ, čl. 42), dok se za oca deteta ne koristi termin „rodio“, već se smatra muž majke deteta, kada je dete rođeno u braku⁴. Shodno navedenom, u kontekstu reprodukcije, muškarac može odlučivati o tome na koji način će sprečiti potencijalno neželjeno očinstvo ili doprineti nastupanju željenog očinstva.⁵ Dakle muškarac, kao i žena, ima pravo da reguliše sopstvenu fertilitnost kako ne bi imao neželjenu decu ili da pristupi biomedicinski potpomognutoj oplodnji⁶ kako bi imao željenu decu, ukoliko ih ne može dobiti prirodnim putem. Međutim, muškarac, bar dok mu savremena medicina to ne bude omogućila, ne može da rađa. Ako muškarac ne može da zatrudni, ne može da rodi onda ne može da odlučuje o rađanju, a samim tim i o nerađanju. Sledeća nelogičnost proizilazi iz termina „svako“ koji Ustav vezuje za slobodno odlučivanje o rađanju, odnosno garantuje svakom. Odredbe Nacrta građanskog zakonika pravo na rađanje jemči kako ženi tako i muškarcu, iako je jasno da tako nešto biološki nije moguće. Sporni termin ne samo da ne odgovara prirodnoj podeli reproduktivnih uloga već se može smatrati potencijalno štetnim za žene. Nepotrebno široko tumačenje slobode odlučivanja o rađanju unosi i konfuziju kada su u pitanju termini „planiranje porodice“ i „roditeljstvo“. Naime, pomenuti termini posmatraju se kao jedan od segmenata slobode odlučivanja o rađanju za šta, na osnovu svega prethodno navedenog, ne nalazimo utemeljenje. Tako na osnovu ustavne odredbe proizilazi da svako lice, dakle i istopolni partneri, može planirati porodicu i postati roditelj što je šire određenje u odnosu na Nacrt građanskog zakonika koji za to kvalifikuje ženu i muškarca. Međutim, sam Ustav (čl. 62) kao i Porodični zakon (čl. 3, st. 1 i čl. 4) ne prepoznaju istopolna partnerstva već vanbračnu ili bračnu zajednicu definišu isključivo kao heteroseksualnu. Ovo ne predstavlja prepreku za postojanje istopolnih partnerstava, a u određenim slučajevima i postajanja roditeljem u okviru njih. Zapravo, mislimo na lezbijska partnerstva budući da se radi o ženama od kojih jedna,

⁴ Dalje, zakonodavac je prispao da se ocem deteta koje je rođeno u roku od 300 dana od dana prestanka braka smatra se muž majke deteta iz tog braka ako je brak prestao smrću muža i ako majka nije sklopila novi brak u tom roku; ocem deteta koje je rođeno u novom braku smatra se muž majke deteta iz tog braka; Ocem deteta koje je rođeno van braka smatra se muškarac čije je očinstvo utvrđeno priznanjem, odnosno čije je očinstvo utvrđeno pravosnažnom sudskom presudom (PZ, čl. 45)

⁵ Muškarac svoje telo može kontrolisati do nastupanja trudnoće što proizilazi i iz odredbi Zakona o biomedicinski potpomognutoj oplodnji (dalje: ZBPMO). Naime, čl. 28, st. 1 reguliše povlačenje pismenog pristanka kod biomedicinski potpomognute oplodnje koje je moguće sve do momenta dok se semene ili jajne ćelije, zigoti, odnosno embrioni ne unesu u telo žene. Navedeno govori u prilog tome da muškarac ne može nakon što je izvršena potpomognuta oplodnja, bez obzira na ishod začeća, posebno kada je do začeća došlo da promeni svoju odluku i kaže kako ipak ne želi da bude otac. Tumačenjem po analogiji ovo se odnosi i na začeće do koga je došlo prirodnim putem. Muškarac bi svoje reproduktivno pravo, da odlučuje o tome da li će imati decu ili ne, trebalo da koristi na način koji minimalizuje štetu u vidu neželjenog očinstva, odnosno nastupanja trudnoće kod žene, a ne da neželjeno očinstvo prevenira prisiljavanjem žene na abortus.

⁶ U slučaju muškarca biomedicinski potpomognuta oplodnja podrazumeva lečenje nepolodnosti kao i odlaganje do kasnije upotrebe svojih reproduktivnih ćelija zbog postojanja mogućnosti smanjenja ili gubitka reproduktivne funkcije. Da bi upotrebio svoje reproduktivne ćelije uslov je da muškarac u tom trenutku bude u bračnoj ili vanbračnoj zajednici (ZBPMO, čl. 25, st. 1 i 3).

ili obe, mogu postati majke prirodnim putem, odnosno sa nekim muškarcem koga, recimo, nikada neće obavestiti o trudnoći. U tom slučaju jedna partnerka je biološka majka detetu, dok je druga roditelj, ali je za nju roditeljstvo lična, ne i pravna kategorija. (Preuzeto sa <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/080321/080321-vest18.html>, posećen. 11.1.2022)

Takođe, slobodna žena može se ostvariti kao majka putem biomedicinski potpomognute oplodnje. Kada je u pitanju biomedicinski potpomognuta oplodnja slobodna žena joj može pristupiti samo izuzetno, iako se iz zakonskih odredbi ne može zaključiti koji bi to poseban uslov činio jednu slobodnu ženu podobnom za istu (ZBPMO, čl. 25, st. 2).⁷ Zauzimanjem ovakvog stava, shvatanje o dvojnog titularu prava na rađanje postaje neodrživo iz razloga što ne postoji potreba za postojanjem drugog subjekta s obzirom na to da odluku može doneti samo žena, bez participacije muškarca (Antić, 2017:485). Istopolni partneri muškog pola ni u kom slučaju ne bi mogli biti kandidati za potpomognutu oplodnju, što nije pitanje koje bi trebalo posebno razmatrati, budući da je prirodna funkcija njihovih reproduktivnih organa oplodnja, a ne trudnoća i rađanje. Ipak, muškarac bi, ukoliko bude prihvaćen Nacrt građanskog zakonika, mogao postati roditelj nezavisno od toga da li je u bračnoj ili vanbračnoj zajednici, ali, svakako, ne bi mogao da zatrudni, iznese trudnoću i rodi dete. Naime, Nacrtom građanskog zakonika (čl.2272) predviđeno je surogat materinstvo, odnosno rađanje za drugog koje bi prevashodno trebalo da pomogne heteroseksualnim bračnim ili vanbračnim partnerima da se ostvare kao roditelji. Ovo pravo mogao bi imati i muškarac koji živi sam, ukoliko postoje naročito opravdani razlozi koje bi utvrđivao sud u vanparničnom postupku (čl. 2272, st. 4-5).⁸ Navedenoj odredbi možemo uputiti reči hvale jer predstavlja pozitivan istup u cilju postizanja rodne jednakosti muškaraca s aspekta prava na roditeljstvo. S tim u vezi je i mogućnost kako slobodne žene, tako i slobodnog muškarca da formiraju roditeljski odnos pravnim putem, odnosno da usvoje dete, iako je predviđena samo izuzetno (PZ, čl. 101, st. 3).

ZAKLJUČAK

Sagledavanjem različitih međunarodnih dokumenata koji se odnose na (ne)rađanje nedvosmisleno se izvodi zaključak da je žena jedini titular prava na (ne)rađanje budući da se svako mešanje u njene reproduktivne odluke ima smatrati nasiljem nad ženama. Garancija prava muškarcu da slobodno odlučuje o rađanju, uzimajući u obzir činjenicu da žene i u savremenom svetu nisu uvek u mogućnosti da slobodno odlučuju o sopstvenoj reprodukciji, mogla bi se shvatiti i kao pravno saglašavanje sa nasiljem nad ženama što svakako nije intencija ustavotvorca i zakonodavca. Skloni smo mišljenju da se krivac za problematične odredbe, kojima se

⁷ Stavom 3 već pomenutog člana uslovi koje bi slobodna žena trebalo da ispuni kako bi se moglo razmatrati o potpomognutoj oplodnji su sledeći: da je sposobna da vrši roditeljsku dužnost i u takvom psihosocijalnom stanju na osnovu koga se opravdano može očekivati da će biti sposobna da obavlja roditeljske dužnosti, u skladu sa zakonom, i u interesu deteta. S obzirom na to da ove uslove možemo protumačiti kao opšte, odnosno da bi njihovo ispunjenje moglo biti prvi korak ka sticanju prava na potpomognutu oplodnju. Smatramo da je zakonodavac trebalo bliže da objasni specifične uslove budući da koristi izraz „izuzetno“.

⁸ S druge strane, alternativa ovom članu ne sadrži odredbu kojom bi slobodan muškarac mogao postati roditelj uz pomoć surogat majke.

muškarcima priznaje veći obim reproduktivnih prava od onih koje im je priroda podarila, može tražiti u uskim pravničkim krugovima koji nisu rodno senzibilni, ili zato što se na mogućnost usvajanja predmetnog rešenja, ne gleda ozbiljno (Pejović, 2016:218). Ustavotvorac i zakonodavac slobodu odlučivanja o rađanju poistovećuju sa korpusom reproduktivnih prava što nije poželjno i daleko je od adekvatnog. Rađanje i nerađanje samo su jedan od segmenata reproduktivnih prava. Posmatrano iz ugla žene rađanje i nerađanje obuhvataju sva garantovana reproduktivna prava a samim tim i planiranje porodice, odnosno roditeljstvo. Međutim, s aspekta muškaraca ne možemo govoriti o rađanju i nerađanju već o pravu da se imaju željena deca i pravu da se nemaju neželjena deca koja opet obuhvataju različita reproduktivna prava, među kojima su i planiranje porodice i roditeljstvo. Dalje, planiranje porodice i roditeljstvo načelno su garantovani svima, ali se prema pozitivnim odredbama vezuju za ženu i muškarca koji su u bračnoj ili vanbračnoj zajednici, izuzetno do toga može doći kada je u pitanju slobodna žena ili slobodan muškarac. Ukoliko bude prihvaćen Nacrt građanskog zakonika pravo na slobodno roditeljstvo imaće i muškarac. Ipak, i u tom slučaju i svom najširem shvatanju, sloboda odlučivanja o rađanju neće biti garantovana svakom licu, sem u slučaju da se pravno regulišu istopolne zajednice i usvojenje dece od strane istopolnih partnera, što ne možemo očekivati u bliskoj budućnosti. Uzimajući u obzir sve do sada navedeno smatramo da kada se radi o slobodi odlučivanja o rađanju ona mora pripadati isključivo ženi. Isti stav zauzimaju i drugi autori. Tako prema jednom mišljenju ustavna garancija slobode odlučivanja o rađanju dece koja pretpostavlja istinsku slobodu odlučivanja može biti formulisana samo kao pravo žene da slobodno odlučuje o rađanju (Pajvančić, 2010:87). Prema drugom mišljenju slobodu odlučivanja o rađanju trebalo bi odrediti kao isključivo pravo žena jer po svojim biološkim predispozicijama raspoložu funkcijom rađanja te bi davanje slobode nekom drugom, osim ženi, dovelo do narušavanja njenog ličnog integriteta (Kosanović, Gajin, Milenković, 2010:77). Osim navedenog Strategijom prevencije zaštite od diskriminacije zauzet je sledeći stav: „Ustav Republike Srbije, iako pruža značajne garancije koje treba da doprinesu sprečavanju i zabrani diskriminacije žena i njihovoj jednakosti, sadrži i značajnu manjkavost kada je reč o odlučivanju žena o rađanju dece jer predviđa „da svako ima pravo da slobodno odluči o rađanju dece“. Slobodu odlučivanja o rađanju dece, međutim trebalo bi odrediti kao pravo koje pripada isključivo ženi, a takvo rešenje sadržano je u Porodičnom zakonu“. S tim u vezi jedino prihvatljivo je to da se sloboda odlučivanja o rađanju odredi kao pravo žene, odnosno da budući Građanski zakonik zadrži još uvek važeću odredbu Porodičnog zakona. Takođe, smatramo da bi ustavnu odredbu trebalo preimenovati tako da se ne odnosi na slobodu odlučivanja o rađanju već na planiranje porodice što bolje odražava ne samo smisao reproduktivnih prava, već i pravnu realnost.

LITERATURA

1. Antić, I. 2017. Žena – mašina za rađanje (Pravna i etička problematika abortusa), *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, 1: 479-498
2. Konstantinović Vilić, S. 2010. Feministička shvatanja o abortusu, U: Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N. (ur.) *Žene, zakon i društvena stvarnost (knjiga druga)*, Niš: Sven
3. Kosanović, M., Gajin, S., Milenković, D. 2010. *Zabrana diskriminacije u Srbiji i ranjive društvene grupe*, Beograd:Sapient
4. Moore, Ann M., Frohwrith, L., Miller, E. 2010. Male reproductive control of women who have experienced intimate partner violence in the United States, *Social Science and Medicine*, br.70(11): 1737-1744
5. Mosier-Dubinsky, J. 2013. Women in Ancient Rome, *Johnson County Community College Honors Journal*, br. 4(2): 1-15. Prezeto sa https://scholarspace.jccc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1040&context=honors_journal, posećen 14.1.2022.
6. Mršević, Z. 1994. *Ženska prava su ljudska prava*, Beograd:SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, Autonomni ženski centar protiv seksualnog nasilja, Centar za ženske studije i komunikaciju,
7. O'Neal, W. 1993. The Status of Women in Ancient Athens, *International Social Science Review*, br. 68 (3):115-121. Preuzeto sa https://www.yourhomeworksolutions.com/wp-content/uploads/edd/2020/01/o_neal_status_of_women_in_athens.pdf, posećen 14.1.2022
8. Pajvančić, M. 2009. *Komentar Ustava Republike Srbije*, Beograd: Konrad Adenauer
9. Pajvančić, M. 2010. *Ustavni okvir ravnopravnosti polova*, Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu, Centar za izdavačku delatnost
10. Pejović, D. 2016. Sloboda odlučivanja o rađanju dece u nacrtu Građanskog zakonika Republike Srbije, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, god. LXXXVIII, br. 5: 216-226
11. Petrušić, N. 2010. Jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava u zaštitu reproduktivnih prava, U: Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N. (ur.) *Žene, zakon i društvena stvarnost (knjiga druga)*, Niš: Sven
12. Rakić, J. 2022. Reproductivna prinuda nad ženama od strane partnera muškog pola-istraživanje u Republici Srbiji, *Anali Pravnog fakulteta u Zenici*, god. 15, br. 30: 67-87
13. Redžić, S. 2011. O društvenom statusu žene u dosrednjevekovnoj i srednjevekovnoj Srbiji, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, br. 41:515-535
14. Stevanović, J. 2008. Reproductivna prava u Srbiji, U: Adrijana Zaharijević (ur.) *Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na žene XXI veka*, Beograd: Heinrich Böll Stiftung: 84-94
15. Žunić, N. 2017. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i njena uloga u artikulaciji koncepta diskriminacije i artikulaciji političkih prava žena, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, god. LVI, br.76: 169-192.

Propisi:

1. Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 012/13.
2. Nacrt Građanskog zakonika. Preuzeto sa <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/260615/260615-nacrt-gradjanskog-zakonika.html>, posećen 11.1.2022.

3. Opšta preporuke br. 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (Nasilje nad ženama). Preuzeto sa:
https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/opsta_preporuka_br19.pdf, posećen 3.1.2022
4. Opšta preporuka br. 21 Ravnopravnost u braku i porodičnim odnosima. Preuzeto sa:
<http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Op%C5%A1te-preporuke-Komiteta-za-ukidanje-svih-oblika-diskriminacije-%C5%BEena.pdf>, posećen 3.1.2022
5. Pekinška deklaracija i platforma za akciju. Preuzeto sa:
<https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>, posećen 10.1.2022.
6. Porodični zakon, Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015
7. Predlogu nacrtu zakona o istopolnim zajednicama. Preuzeto sa
<https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/080321/080321-vest18.html>, posećen. 11.1.2022.
8. Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence. Preuzeto sa
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2612, posećen 5.5.2022
9. Strategija prevencije zaštite od diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US i 72/12 32
10. Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 98/2006 i 115/2021
11. Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama, Službeni glasnik RS, br. 16/95 i 101/2005 - dr. zakon
12. Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori, br. 11/81

RESUME

Looking at various international documents related to (non)birth, the conclusion is unambiguously drawn that a woman is the only holder of the right to (non)birth, since any interference in her reproductive decisions should be considered violence against women. The guarantee of a man's right to freely decide on childbirth, taking into account the fact that even in the modern world women are not always able to freely decide on their own reproduction, could also be understood as legal agreement with violence against women, which is certainly not the intention of the constitution maker and legislator. We are inclined to the opinion that the culprit for the problematic provisions, which grant men a greater scope of reproductive rights than those given to them by nature, can be sought in narrow legal circles that are not gender sensitive, or because the possibility of adopting the solution in question is not taken seriously (Pejović, 2016:218). The framer of the constitution and the legislator identify the freedom to decide on childbirth with the corpus of reproductive rights, which is not desirable and is far from adequate. Giving birth and not giving birth is only one of the segments of reproductive rights. Seen from a woman's point of view, giving birth and not giving birth include all guaranteed reproductive rights and therefore family planning, i.e. parenthood. However, from the point of view of men, we cannot talk about birth and non-birth, but about the right to have desired children and the right not to have unwanted children, which again include various reproductive rights, including family planning and parenthood. Furthermore, family planning and

parenthood are in principle guaranteed to everyone, but according to the positive provisions, they are bound to a woman and a man who are in a married or cohabiting union, exceptionally this can happen when it comes to a single woman or a single man. If the Draft Civil Code is accepted, men will also have the right to free parenthood. However, even in that case and in its broadest understanding, the freedom to decide on childbirth will not be guaranteed to every person, except in the event that same-sex unions and the adoption of children by same-sex partners are legally regulated, which we cannot expect in the near future.

Taking into account everything that has been said so far, we believe that when it comes to the freedom to decide about giving birth, it must belong exclusively to the woman. Other authors take the same position. Thus, according to one opinion, the constitutional guarantee of freedom of decision on the birth of children, which presupposes true freedom of decision, can only be formulated as a woman's right to freely decide on childbirth (Pajvančić, 2010:87). According to another opinion, the freedom to decide on childbirth should be defined as the exclusive right of women because, according to their biological predispositions, they have the function of giving birth, and giving freedom to someone else, except a woman, would lead to the violation of her personal integrity (Kosanović, Gajin, Milenković, 2010:77). In addition to the above, the Strategy for the Prevention of Protection from Discrimination takes the following position: "Although the Constitution of the Republic of Serbia provides significant guarantees that should contribute to the prevention and prohibition of discrimination against women and their equality, it also contains a significant deficiency when it comes to women's decisions about having children because it foresees " that everyone has the right to freely decide on the birth of children". The freedom to decide on the birth of children, however, should be determined as a right that belongs exclusively to the woman, and such a solution is contained in the Family Law". the Code retains the still valid provisions of the Family Law. Also, we believe that the constitutional provision should be renamed so that it does not refer to the freedom to decide on childbirth, but to family planning, which better reflects not only the meaning of reproductive rights, but also the legal reality.

UTICAJ PRITVORSKE SREDINE NA LIČNOST I PONAŠANJE PRITVORENIH LICA

Msc Teodora Živadinović

Doktorand Pravnog fakulteta Megatrend, Beograd
teacimburovic93@yahoo.com

Apstrakt

Pritvor predstavlja stalnu i uvek aktuelnu temu u krivičnom pravosuđu, a istovremeno je jedna od najznačajnijih tema u krivičnom postupku. Kao oblik ograničenja slobode pritvor se u teoriji i zakonodavstvu sreće terminološki kao istražni zatvor, preventivni zatvor, preventivno lišenje slobode i slično.

To je najstrožija prisilna mera kojom se obezbeđuje prisustvo okrivljenog u krivičnom postupku. Njegova težina se ogleda u tome što ograničava slobodu kretanja lica, što je jedno od osnovnih prava čoveka.

U radu će biti obrađen uticaj pritvorske sredine na lica koja borave u pritvoru, kao i tretmana tih lica, te njihov psihološki, sociološki i pravni aspekt.

Ključne reči: pritvor, osnovana sumnja, zatvorska sredina, prisustvo okrivljenog, ponašanje u pritvoru.

THE INFLUENCE OF THE DETENTION ENVIRONMENT ON THE PERSONALITY AND BEHAVIOR OF DETAINED PERSONS

Abstract

Detention is a constant and always current topic in criminal justice, and at the same time it is one of the most important topics in criminal proceedings. As a form of restriction of freedom, detention is terminologically found in theory and legislation as pretrial detention, preventive detention, preventive deprivation of liberty and the like.

It is the strictest coercive measure that ensures the presence of the accused in criminal proceedings. Its severity is reflected in the fact that it limits the freedom of movement of the person, which is one of the basic rights of a person.

The paper will deal with the influence of the detention environment on the persons who stay in detention, as well as the treatment of those persons, as well as their psychological, sociological and legal aspects.

Keywords: custody, reasonable suspicion, prison environment, presence of the accused, behavior in custody.

UVOD

Za otkrivanje i dokazivanje učinjenog krivičnog dela i učinioca tokom vođenja krivičnog postupka preduzimaju se niz radnji i mera koje mogu biti i prinudnog karaktera, a one zadiru u osnovno pravo svakog čoveka, njegovu slobodu.

Zakonom je predviđeno više mera kojima se može obezbediti prisustvo okrivljenog u krivičnom postupku. One su raspoređene po njihovoj težini, odnosno od najlakše do najteže, a to su: poziv; dovođenje; zabrana prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem; zabrana napuštanja boravišta; jemstvo; zabrana napuštanja stana i pritvor.(član 188. ZKP).

Pritvor predstavlja najtežu meru za obezbeđenje prisustva okrivljenog i nesmetano vođenje krivičnog postupka, kojim se na najrazličitiji način zadire u prava i slobode pojedinca (Ilić & i dr., 2013:483).

Pritvor ima višestruke ciljeve. Njime se želi obezbediti prisustvo okrivljenog u krivičnom postupku u slučaju kada se smatra da drugi načini obezbeđenja prisustva okrivljenog za to nisu dovoljni.

Pritvor je najteža mera i predstavlja preventivno lišenje slobode . Određuje ako za lice postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo, i postoje razlozi koji su predviđeni članom 211 ZKP. (Dečković, 2013:186)

Pritvorom se vrši ograničenje slobode licu za određeno vreme. Primenjuje se ako još nije utvrđeno da je lice učinilo krivično delo koje mu se stavlja na teret. Bez obzira na to što je pritvor procesna mera, po pravnoj osnovi prevazilazi okvire krivičnoprocesnog prava, te je u nekoj meri regulisan i ustavnim normama.

Kada se maloletno lice nalazi u pritvoru raspoređuje se odvojeno od punoletnih lica,osim ako sudija za maloletnike odrediti da maloletno lice bude u pritvoru zajedno sa punoletnim licem, koje na njega ne bi štetno uticalo.¹

UTICAJ ZATVORSKE SREDINE KAO RIZIČAN FAKTOR

Za svako lice boravak u pritvorskoj sredini predstavlja poseban način života. Nepoznati i specifični uslovi života znače prekid normalnih veza sa porodicom i širom društvenom sredinom u kojoj je do tada boravio a poseban problem pritvorenom licu predstavlja vreme i postupak koji mu predstoji.

Usled lišenja slobode pritvoreno lice doživljava psihički stres koji utiče na njegovu intraverziju (povučenost u sebe), jer ga uslovi života u, za njega, abnormalnoj zajednici navode da bude „bliži sused sebi samom“. U takvim uslovima osuđeni započinjje sa stvaranjem opširne apologije (odbrane), kako bi opravdao pred sobom i drugima sopstveni neuspeh i svoj ponižavajući status. (Nikolić, 2005:103)

Lice u pritvorskoj sredini je odvojeno od društva, zatvoreno u posebnu instituciju i ograničene slobode i ponašanja unutar same ustanove. Sam osećaj takvog

¹Način izvršenja mere pritvora prema maloletnom licu bliže se određuje aktom ministra nadležnog za poslove pravosuđa.

statusa čini ga degradiranim, što se odražava na psihički život pritvorenog lica, imajući u vidu da se u malom prostoru događa promena ponašanja ličnosti.²

U istom smislu neophodno je da odmah nakon stupanja lica u pritvor upoznati ga sa pravima i obavezama kojima se treba pridržavati i kako se treba ponašati, što kod njih često izaziva revolt.³

Ove radnje predstavljaju proces prilagođavanja pritvorenog lica na pritvorsku sredinu i prevazilaženje stanja u kome se nalazi prilikom stupanja u istu.

Brzina i nivo prihvatanja uslova u pritvorskom sistemu u prvom redu zavisi od ličnih karakteristika pojedinaca i njihove kriminalne prošlosti.

Pojedini pritvorenici teže i sporije prihvataju pritvorske uslove, dok kod drugih taj proces teče brže. Ima i takvih koji se brzo priviknu na pritvorske uslove da ih doživljavaju kao „normalne“ a to su uglavnom lica kojima boravak u pritvoru nije prvi put.

Koliko će se pritvoreno lice uspešno i brzo prilagoditi na uslove boravka u pritvoru zavisi i od samog režima i karaktera zavodske ustanove i pružanja pomoći i podrške pritvoreniku u smislu prevazileženja problema na koje je naišao. U suprotnom neretko dolazi do konfliktnog ispoljavanja koje obično rezultira nasiljem u koje je pritvoreno lice žrtva ili nasilnik.

Dolaskom u pritvorsku sredinu, lica pokušavaju da sebe predstave u sopstvenom svetlu, ponašajući se tako da kod ostalih lica stvore posebnu sliku o sebi a u želji da budu prihvaćeni od njih. Svojim ponašanjem i odnosom prema ostalim licima, oni grade subkulturu⁴ koja treba da bude po njihovom modelu i stvaraju grupu pritvorenih lica koja ima uverenje i koja se svojim ponašanjem izdvaja od pretežne kulture čiji su i oni deo.

U malom prostoru se vidi promena ponašanja ličnosti.

Osećanje da je nasilno odvojen od sredine, od porodice i dece, prijatelja, osećanje da je izolovan od društva i sredine u kojoj je boravio te da su iza njega ostali brojni problemi različite vrste, te da ga čeka neizvesna i zastrašujuća budućnost, izazivaju kod njega osećanja duboke nesigurnosti i ljutnje. (Radovanović,1992:13)

Pritvorena lica se udružuju iz veoma različitih razloga i motiva. Oni se povezuju jer često imaju zajedničke interese.

Teorija o subkulturama, odnosi se na model ponašanja koji je nastao i razvio se nezavisno od problema koji se odnosio na kriminalitet. Taj model je nastao u radu kulturologa i sociologa kulture i prevashodno se odnosi na objašnjenje ponašanja posebnih društvenih grupa koje su (ili su bile) u direktnoj suprotnosti sa oficijelnom kulturom društva (kontrakultura), ili su predstavljale nešto sasvim različito od nje.

²O štetnom dejstvu lišenja slobode raspravljalo se još na Drugom međunarodnom kongresu kriminologa u Parizu 1950. godine. Prema glavnom referatu koji je na ovom kongresu podnela francuska penološka sekcija, lišenje slobode može što da deluje na lice u fizičkom, psihičkom i socijalnom pogledu..

³Ponašanje pritvorenika u ustanovama u kojima borave propisano je Pravilnikom o kućnom redu za izdržavanje pritvora u zavodima i oni se toga moraju pridržavati. Ne može se pritvoreno lice u zavodskim prostorijama baviti nekim aktivnostima koje štete pravilnom vođenju krivičnog postupka ili ugrožavaju sigurnost drugih lica lišenih slobode. Pritvorenici se ne smeju međusobno vređati, fizički obračunavati niti svojim ponašanjem remetiti red i mir u ustanovi.

⁴Grupa koja se razlikuje od one koja prevladuje u kulturi i ponašanju. Pod subkulturama se podrazumeva stvarna ili fakterička društvena grupa, koja u odnosu na dominantne kulturne vrednosti razvija poseban kulturni sistem sa autentičnim vrednostima i operacionalizovanim normama.

Teorija o subkulturi primenjena na problem pritvorenih lica izgleda donekle drugačije. Ovde, nije reč o inventivnoj produkciji autonomnog sistema vrednosti kao identifikaciji jedne društvene grupe, već o inverziji čitavog vrednosnog sistema u regresivnom smislu. To znači da pojedinci koji ispoljavaju kriminalno ponašnje, internom komunikacijom stvaraju posebne krugove (društvene grupe), u okviru kojih je jedina kulturna norma – nepoštovanje opšteprihvaćenih društvenih normi.

Boravak u pritvoru čini život lica izolovanim i on može da ostavi i određene psihološke posledice, naročito na emocionalnu uravnoteženost i duševni razvoj.

Prvi kontakt lica sa pritvorskom sredinom je manji ili veći psihički šok za njega, i predstavlja problem u prilagođavanju na taj ambijent.

Ubrzo, lice otkriva da i to nije sve i da svaki dan donosi nove frustracije zbog gubitka slobode, ograničenja kretanja za vreme boravka u pritvorskoj jedinici, nemogućnosti da bili šta uradi po svojoj volji, straha od agresivnih i onih koji imaju potrebe da se dokazuju, homoseksualaca i prevaranata, nedostatka heteroseksualnih odnosa, nemogućnosti da zadovolji neke svoje osnovne kulturne potrebe i navike i slično. (Radovanović, 1992:13).

Takvo stanje prate problemi adaptacije koji proizilaze iz činjenice da je lice „etiketirano“, da su izolovano od prirodne sredine i prinuđeno da boravi u sredini koja mu je strana, nepoželjna i neprijateljska, da vreme provodi pod kontrolom i stražom. Sve to može da izazove osećanje degradacije i poniženosti, umanjuje raspoloženje, otupljuje volju i izaziva rezignaciju. (Marić & Radoman, 2000:17)

Unutar zavodske ustanove uspostavljaju se novi odnosi, novi oblici ponašanja, novi kodeksi moralnosti. Boravak u pritvoru predstavlja prinudno nastalu situaciju, u koju ljudi ne ulaze svojom voljom, već prinudom institucionalnih odluka.

Boravak u pritvoru predstavlja život u svetu izolacije, a svaka izolacija ima svoje psihološke posledice, naročito na emocionalnu uravnoteženost i duhovni razvoj.

Sve to izaziva kod lica u pritvoru izaziva osećanje degradacije i poniženosti, umanjuje raspoloženje, otupljuje volju i izaziva rezignaciju.

Iako zakon predviđa način kojim se najefikasnije kontroliše i modifikuje ponašanje pritvorenih lica, zatvorska subkultura, kao i postojeće grupe stvara i svoje nepisane zakone, norme i kodekse ponašanja. U pritvorskoj jedinici se ne samo stvara već i razvija posebna subkultura lica kao alternativni vid življenja u tim uslovima.

Psihički neintegrisane ličnosti vrlo brzo podležu uticaju sredine i postaju poslušni izvršioци i sledbenici dominantnih pritvorenika, dok stabilnije ličnosti pokušavaju da se odupru i pruže otpor nasilnoj metamorfozi svoje ličnosti.

Psihološki šok i problem adaptacije pritvorenih lica u pritvorsku sredinu proizilaze iz činjenice da su „registrovani“ kao pritvorenici, da su izolovani od prirodne sredine i prinuđeni da žive u sredini koja im je strana, nepoznata i nepoželjna.

Oni se u cilju zaštite svoga integriteta, organizuju u grupe u kojima vladaju drugi odnosi od onih koje nameće sistem boravka za vreme boravka u pritvoru. Novi odnosi nameću i nove zahteve pred ličnost, koja se postepeno menja u skladu sa zahtevima nove realnosti.

Pojedini oblici ponašanja, bez obzira na stepen svoje etičnosti i primerenosti, u izmenjenim uslovima života menjaju se i sami, a da pritvoreno lice toga u prvi mah i ne mora da bude svestan.

Neadekvatan tretman lica lišenih slobode u pritvorskim uslovima nosi rizik negativne izmene ličnosti koji može biti i kriminogen, odnosno usmeravajući ka kriminalnom recidivizmu.

Za vreme boravka u pritvoru lice, pre svega, pati, a zatim nazaduje, ruši mnoge vrednosti koje je gradio celoga života, vrši se inverzija moralnih načela, reflektuje se zlo i negacija svega onoga što društvo proklamuje kao dobro pa to postaje nekorisno i neupotrebljivo, visoke etičke i moralne vrednosti se potcenjuju, zanemaruju ili odbacuju.

Lice tokom boravka u pritvoru postepeno gubi svoje brojne nekadašnje vrline, koje usled nepotkrepljivanja polako blede i konačno iščezavaju, da bi usled negativnog delovanja te sredine počeo da gubi i kontrolu nad agresivnim i društvenoopasnim impulsima i oblicima neprilagođenog ponašanja.

U pritvorskim uslovima najčešće se sreću dve grupe psihičkih svojstava lica i to:

- a) Psihička svojstva ličnosti koja favorizuje pritvorska sredina kao agresivnost, apatija, brutalnost, bezvoljnost, dosada, grubost, zloba, krivokletstvo, lažljivost, lukavost, netrpeljivost, kukavičluk, surovost, neverstvo, podlost, tuga, i dr; i
- b) Često dolazi do ugrožavanja karakternih osobina lica kao što su naprimer: dobrota, blagost, diskretnost, dostojanstvo, moralnost, iskrenost, odanost, plemenitost, poštenje, nežnosti, čovečnost, kao i osećanje radosti, sreće, i sl.

Boravak u pritvoru može da zaustavi i deformiše čitav niz najsuptilnijih psihičkih svojstava, koje je čovek stekao tokom dugog veka svog sveukupnog života i emotivnog razvoja. Ta klima neretko tera čoveka na stagnaciju i regresiju, utoliko više ukoliko je obrazovaniji ili edukovan u nekoj stručnoj oblasti.

FRUSTRACIJE I DEPRIVACIJE PRITVORENIH LICA KAO RIZIČAN FAKTOR

Prilikom boravka u pritvorskoj sredini lica susreću se sa dosta problema u smislu zadovoljavanja svojih potreba i ostvarivanja motiva. Neophodno je da ulože posebne napore da takve probleme i smetnje prevaziđu. Za to im nedostaje volje da izađu iz takvog stanja pa se prepuštaju apatiji i beznađu iprilikom nailaska na probleme dolazi do frustracija koje neretko eskaliraju u destruktivna ponašanja. Takva stanja ih mentalno opterećuju i osujećuju ih u zadovoljavanju njihovih motiva, htenja i želja, pri čemu se stvaraju osećaji izgubljenosti, bezizlaznosti i očaja. To su frustracije⁵na koje se može reagovati realistički i nerealistički.

Realistički način reagovanja nastaje kada pritvoreno lice koje je naišlo na prepreku u ostvarivanju određenog cilja, nastoji da takve prepreke savlada sve dok u tome ne uspe, dok nerealističkim načinom se situacija izazvana frustracijom pokušava

⁵Frustracija predstavlja stanje neugodnosti, nemira, strepnje (aksioznosti) ili srdžbe, koje ljudi doživljavaju kada su zbog neke barijere onemogućeni u postizanju željenog cilja. Taj pojam obuhvata i situaciju blokiranja nekog cilja usmerenog ponašanja.

da reši tako što se pronalaze različiti načini kojima se želi prikriti neuspeh u ostvarivanju određenog cilja.

Tako lica falsifikovanjem pravog stanja sebi i drugima prikivju doživljeni neuspeh.

To predstavlja razlog što se negativno manifestovanje frustracija kod pritvorenika najčešće izražava u formi agresije, netrpeljivosti, regresije, razdražljivosti.

Deprivacijom⁶ pritvoreno lice lišava draži nužnih za zadovoljavanje potreba.

Uzroci deprivacije se ogledaju u osećanju odbačenosti od društvene sredine i nemogućnosti ostrvarenja motiva i potreba. Delinkventna ponašanja uslovljena deprivacijom javljaju se kao neposredna posledica nagomilanih frustracija, čije pražnjenje može dovesti i do kompenzacionih reakcija izraženih u nekom kriminalnom aktu.

Najčešće se radi o socijalnoj deprivaciji nastaloj usled isključenja iz društvenih odnosa, što je karakteristično za decu odraslu po domovima i za osuđeničku strukturu. Kod pritvorenih lica usled prinuđenosti na zajednički život i poseban socijalni sistem, pod uticajem deprivacionih faktora razvijaju se posebni odnosi. Lice je prinuđeno da se odrekne ustaljenih običaja, ograničeno je u izboru ponašanja i podložna je pritiscima neformalnih grupa.

Deprivacija lica u pritvorskom tretmanu se javlja u nekoliko oblika.

Deprivacija slobode predstavlja oblik deprivacije koju lica najteže prihvataju, jer predstavlja izdvajanje ličnosti iz slobodne zajednice i ograničavanje njihovog slobodnog ponašanja. Lice se oseća izolovano od društva, prijatelja i porodice, i nemoćno je da izmeni svoj status. Deprivacija slobode se naročito teško odražava na ukupan psihički život osuđenog lica, pa je od velikog značaja otvaranje posebnih odeljenja u ustanovama za izvršenje zavodskih sankcija kako bi se omogućilo da lica imaju češće posete članova porodice, korišćenja godišnjih odmora i razne druge posete i povlastice. (Krivokapić, & Čimburović, 2009:95)

Deprivacija materijalnih dobara i usluga predstavlja subjektivni osećaj pritvorenika zbog nemogućnosti da u vreme boravka u pritvorskom tretmanu poseduju lične stvari za koje su vezani, kao i teškoća prihvatanja razlike uslova koje je pritvorenik imao na slobodi i onih koje ima u zatvorskoj sredini. Osuđenik ima želju da manifestuje svoj imidž i da se predstavi na sebi svojstven način pa teži ka posedovanju određene odeće, hrane i pića, što mu među ostalim zatvorenicima stvara određeni prestiž i ugled, iako je to u suprotnosti sa pravilima zatvorskog ponašanja.

Tada dolazi do raznih prestupa pritvorenika kao pribavljanje cigareta, nošenje raznih oznaka na garderobi, nošenje ogrlica i prstenja, a u poslednje vreme posedovanje mobilnih telefona i sl.

Deprivacija materijalnih dobara ima negativan odraz kod pritvorenika i otežava proces saradnje pritvorenika i zatvorskih vlasti, a što utiče i na vaspitni proces i na resocijalizaciju. Deprivacija može imati i kriminogeni efekat ukoliko se preventivnim merama ne spreči njeno delovanje.

⁶Deprivacije čine osećanja koja pritvorena lica doživljavaju za vreme boravka u pritvorskom a kasnije i u zatvorskom tretmanu. One svoj uticaj ostvaruju putem osećaja odbačenosti, odnosno tako što i same izazivaju posebno osećanje kod pritvorenih lica.

Deprivacija sigurnosti proističe iz okoline u kojoj boravi pritvoreno lice. Okruženje čini skup raznorodnih lica koji imaju ispoljene kriminalne navike pa su agresivni i skloni ucenama, nasilju, silovanju, prevarama i slično, pa i pored nadzora zatvorskog osoblja postoji velika nesigurnost onih lica koja su njihove potencijalne žrtve.

Za jedan broj lica u pritvoru sredina i stanje kroz koje prolaze pretstavlja potencijalni impuls za kriminalna, prekršajna i patološka ispoljavanja.

Deprivacija autonomije predstavlja gubitak lične samostalnosti pritvorenog lica. Stupanjem u pritvorsku sredinu neophodno je poštovanje normativno regulisanih odnosa i određenih pravila ponašanja.

Ličnost gubi svoju autonomiju, njemu je ograničena komunikacija, sve radnje koje obavlja su kontrolisane, a rad doživljavaju kao šikaniranje.

Deprivacija autonomije često ima negativnih posledica koje se izražavaju preko pobuna, bekstva, čak i samoubistava. U cilju suzbijanja ovog oblika deprivacije neki zatvori u svetu imaju liberarniji stav u pogledu poseta osuđenim licima u cilju očuvanja braka i porodice.

POJAVNI OBLICI KRIMINALNOG PONAŠANJA PRITVORENIH LICA

Nasilje od strane pritvorenika u zatvorskim uslovima nalazi osnovu u neostvarenosti zdrave socijalne integracije i nemogućnost realizacije potencijala na korisnoj strani života. U takvim uslovima života atmosfera je veoma pogodna za manifestaciju različitih oblika nasilja između osuđeničkog kolektiva i formalnog sistema institucije. Kada se nasilje ne može usmeriti prema predstavnicima formalnog sistema, ono se okreće protiv ličnosti pritvorenika ili protiv vlastite ličnosti u vidu samopovređivanja ili pokušaja samoubistva.

Uzroci nastanka nasilja u pritvorskim uslovima proističu iz specifičnih odnosa između osuđeničkog kolektiva, kao i pojave uzajamnog nepoverenja, neprijateljstva, animoziteta, raznih manipulacija, konflikata i incidenata što predstavlja fenomen koji već u sebi sadrži elemente nasilja.

Kod lica u pritvoru najčešće se susreću krivična dela sa elementima nasilja u obliku krivičnog dela telesnih povreda, ubistva i krivičnih dela iz oblasti seksualnih delikata.

Za vreme boravka u pritvoru dešavaju se i krivična dela ucene i iznude, koja spadaju u kategoriju krivičnih dela protiv imovine.

Takođe, često je i krivično delo ucene koje čini lice u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist, zapreti drugom da će protiv njega ili njemu bliskog lica otkriti nešto što bi njihovoj časti ili ugledu škodilo i time ga prinudi da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine.

Za vreme boravka u pritvoru, pritvorenici su skloni izvršenju krivičnog dela iznude, koja postoji kada pojedinac ili grupa, u nameri da sebi pribave protivpravnu imovinsku korist silom ili pretnjom prinude drugo lice, da im preda određenu imovinsku vrednost.

Kao učinioci ovih krivičnih dela pojavljuju se muškarci i žene, koji u ostvarivanju cilja veoma vešto koriste saznanja do kojih su došli tokom boravka u pritvorskoj sredini.

Učinioci krivičnog dela iznude uglavnom su muškarci, dok se žene retko pojavljuju, mada u kontekstu organizovanog delovanja mogu da odigraju značajnu ulogu. Ovo krivično delo najčešće se vrši neposredno. Kada se radi o osnovnom obliku iznude, onda je najčešći način saznanja prijava oštećenog lica prema kojem je primenjena sila ili pretnja radi pribavljanja protivpravane imovinske koristi.

Za vreme boravka lica u pritvoru često im se ukazuje prilika da primenjujući razne trikove i lukavstva prisvajaju tuđe vrednosti. Oni, po pravilu, prisvajaju određene stvari, traže, koriste, planiraju i svojim trikovima sami stvaraju povoljnu priliku za krađu. Jedan broj ovih lica su profesionalni izvršioци imovinskih krivičnih dela pre dolaska u pritvor, te im nije strano da to u određenim situacijama primene onoliko koliko im je dostupno, s obzirom da im se u pritvorskim uslovima, kada su sredstva izvršenja u pitanju, njihova mogućnost korišćenja znatno smanjena.

Pritvorska sredina i boravak u njoj omogućava i dogovaranje pritvorenika koje proističe iz potrebe za razmenom kriminalnih informacija radi prikriivanja krivičnog dela zbog kojeg jse nalazi u pritvoru, uticaja na svedoke, prikriivanju tragova učinjenog krivičnog dela pa i planiranje bekstva.

Kontinuirana komunikacija među recidivistima i primarnim delikventima može da izazove i štetne uticaje tzv. „kriminalne zaraze“, motivisane na profesionalnu kriminalnu aktivnost, kao i prihvatanje određenih znanja i veština u obavljanju te aktivnosti. Na taj način se stimulišu potencijalne kriminalne sklonosti pojedinaca i usvajaju vrednosne orijentacije delikventne sredine.

Naravno da način, tehnika i uspeh u dogovaranju zavise od iskustva kriminalaca, njihove organizovanosti, inteligencije, navika, inventivnosti i sličnih osobina.

Boravkom lica u pritvorskoj sredini često se koristi poseban žargon, mimika i gestikulacija uz upotrebu ustaljenih izraza i znakova međusobnog opštenja sa ostalim licima koja se nalaze u pritvoru.

Ona su veoma kreativna u stvaranju tog načina sporazumevanja, koji se stalno menja i obnavlja novim izrazima, tako da ne gubi od svoje aktuelnosti.

S obzirom na to da tajno dogovaranje među licima u pritvoru predstavlja jedan stalan, dograđivan i usavršen metod koji čini deo njihove taktike

Koristeći sredinu u kojoj borave, lica u pritvoru se najčešće dogovaraju o mogućnosti skrivanja činjenica kako bi izbegli odgovornost i uništili tragove izvršenog krivičnog dela zbog kojeg se nalazi u pritvoru.

Takođe, za vreme boravka u pritvoru lica pokušavaju da dogovore realizaciju plana bekstva, prihvata, dobijanja pomoći, pronalaženja utočišta i skrovišta, prikupljanja podataka o intenzitetu i mogućnostima potražne delatnosti, obezbeđivanja falsifikovanih ličnih isprava, obezbeđivanja prevoznih sredstava za brzo transportovanje kao i uspostavljanje veze sa članovima kriminalne grupe koji su na slobodi.

Zajednička situacija, često, zbližava lica u pritvorskoj jedinici, tako da oni postaju vrlo solidarni u tajnom dogovaranju oko bekstva, vršenja novih krivičnih dela i dr.

Dogovor se može ostvariti i ostavljanjem raznih poruka prilikom zamene pojedinih delova odeće ili obuće prilikom odlaska u šetnju po krugu, prilikom lekarskog pregleda,

Lica u pritvoru se međusobno mogu sporazumevati i iz više soba i na većoj udaljenosti. Pri tom oni koriste sifone kanalizacionih cevi na taj način što ih prethodno isprazne od vode, nakon čega stavljaju glave u umivaonik i razgovaraju sa susedima ispod i iznad.

Takođe, pritvorena lica mogu se sporazumevati govorom u raznim situacijama, kao prilikom dovođenja u sud, u hodniku i sudnici, zatim prilikom dnevnih šetnji u krugu, prilikom odlaska na rad, na obed i u sličnim prilikama. Unapred dogovoreno sporazumevanje može da se postigne, na primer, i pevušanjem određene melodije, šištanjem (znači: opasnost), oponašanjem cvrkuta ptice („imaću posetu“) i slično.

Jedan od načina sporazumevanja je mimika. Određeni pokreti tela, lica, obrva, očiju, usana, ramena, ruku, mogu da imaju i svoja uobičajena i specifična značenja, s obzirom na konkretnu situaciju, a kod lica lišenih slobode broj ovih pokreta i njihova značenja su raznovrsniji, a često i unapred dogovoreni.

Postoji i uobičajeni način dogovaranja prstima koji je poznat i u svakodnevnom životu. Dogovaranja uz pomoć mimike su češća nego u drugim situacijama. Ovaj način pritvorenci koriste naročito prilikom dovođenja na ispitivanje, suočenje, prepoznavanje, tokom samih radnji kao i neposredno posle njih. Treba obratiti pažnju na svaki neuobičajeni pokret ili gestikulaciju pritvorenika, jer je ona, očigledno, znak izvesnog tajnog dogovaranja.

Jedan od uobičajenih načina sporazumevanja u pritvoru je kucanje. Ovaj način dogovaranja najefikasniji je noću kada je tišina, a za prenos otkucaja koriste se vodovodne, kanalizacione ili radijatorske cevi.

Pritvorenci se mogu dogovarati međusobno i putem znakova koje šalju „udaranjem“ u zid sobe u kojoj borave te tako šalju poruke licima koje se nalazi u susednoj sobi. Pri tom se može koristiti razna ugovorena „zvučna signalizacija“ i naravno, Morzeova azbuka.

Šifra kao način tajnog komuniciranja sastoji se u pretvaranju razumljivih znakova (reči, slova i brojeva) u nerazumljiv oblik za one koji ne poznaju postupak dešifrovanja odnosno „šifarski ključ“, a kao način komuniciranja najčešće ga koriste pojedine kriminalne organizacije u tajnom komuniciranju između svojih pripadnika.

Tajno sporazumevanje, svakodnevno se menja i usavršava s ciljem da ostane nepoznato organima otkrivanja. Zato treba stalno nastojati da se što bolje upoznaju pojedini načini tajnog komuniciranja, jer je to izuzetno značajno ne samo za otkrivanje izvršenih krivičnih dela, već i za njihovo sprečavanje.

Među pritvorenicima u zatvorskoj zajednici se vode razgovori, koji imaju svoje specifičnosti, jer su uglavnom povezani sa njihovim kriminalnim ponašanjem, sa uslovima zatvorskog života i budućim planovima za preduzimanja određenih radnji, kako bi izbegli svoju odgovornost za učinjena krivična dela koja im se stavljaju na teret.

Međusobno se iznose iskustva u vršenju krivičnih dela, a pri tome se koriste brojni posebni izrazi, doneti spolja ili stečeni za vreme provedeno u pritvoru i predstavljaju njihov „jezik“ ili, tačnije rečeno, žargon lica kriminalnog ponašanja, koji je često teško razumljiv.

Sve navedeno utiče na pritvoreno lice, na njegovo ponašanje, donošenje odluka o mogućnosti uticanja na dokaze o delu koje mu se stavlja na teret, kao i na eventualne posledice koje ga čekaju nakon okončanja postupka koji se vodi protiv njega.

ZAKLJUČAK

Pritvor kao mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku nije savršen u zakonskom smislu, pa je potrebno primenu pritvora regulisati potpunije i preciznije u postupku primene.

Iako pritvor ima za cilj ekonomičnost, efikasnost i svrsishodnost vođenja krivičnog postupka, treba ga svesti na zaista neophodnu meru, jer boravak u pritvoru na svako lice deluje na načine koji mu mogu ostaviti velike posledice. Naročito negativan uticaj boravka u pritvoru može biti na lica koja nakon izvesnog vremena budu oslobođena odgovornosti.

Savremeno postavljeni ciljevi u primeni mera pritvora predstavljaju dosledno sprovođenje međunarodnih standarda o postupanju sa licima lišenih slobode, poštovanje njihove ličnosti, dostojanstva i ljudskih prava.

Njihova populacija u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija nedeljiv je deo ukupne društvene populacije. Briga za njihov integritet mora biti jednaka onoj koja se poklanja svim drugim građanima.

U pritvorskim uslovima načešće dolazi do pogoršanja psihosocijalne klime lica koja se suočavaju sa različitim problemima, što u mnogim slučajevima ostavlja posledice na ličnost pritvorenog lica.

Posledice boravka lica u pritvoru se manifestuju u poremećajima na socijalnom, psihološkom, mentalnom i ekonomskom nivou. Često to kod njih izaziva odbačenost od društva, socijalna izolacija i besperspektivnost.

Pritvorska sredina, naročiti za lica koja duže borave u pritvoru, često ima jak uticaj na pritvorenika. Njegovo ponašanje u pritvoru prema ostalima i njihov međusobni odnos i saznanja o načinima izvršenja drugih krivičnih dela, mogu predstavljati njegovu trasu života u budućnosti. Takvo lice dobija svoga „idola“ koga najčešće oponaša u daljem životu.

LITERATURA

1. Dečković, S. 2013. Mere za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, Pravne teme, časopis Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.
2. Ilić, Goran. i dr. *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd: „Sl. glasnik RS“, br. 72/11, 111/11, 121/12, 32/13, i 45/13.
3. Krivokapić, V., Čimbuović, Lj. 2009. *Penološka kriminalistika*, Novi Pazar: UNINP.
4. Marić, B., Radoman, M. 2000. *Pobune u zatvorima Srbije*, Beograd: Udruženje pravnikâ Jugoslavije, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
5. Modly, D. 2008. *Rječnik kriminalistike*, Zagreb: Strukovna udruga kriminalista.
6. Pravilnik o kućnom redu za primenu mera pritvora, Beograd: „Sl. glasnik RS“, br. 35/99).

7. Radovanović, D. 1992. *Čovek i zatvor*, Beograd: Prometej.
8. Vidović, V. 198. *Kazna lišenja slobode*, Banjaluka: Glas.

RESUME

Detention as a measure to ensure the presence of the accused in criminal proceedings is not perfect in the legal sense, so it is necessary to regulate detention more fully and precisely in the application procedure. Although detention is aimed at the economy, efficiency and expediency of conducting criminal proceedings, it should be reduced to a truly necessary measure, because being in detention affects every person in ways that can leave them with great consequences. A stay in detention can have a particularly negative impact on persons who are released from responsibility after a certain period of time.

Modern goals in the application of detention measures represent the consistent implementation of international standards on the treatment of persons deprived of their liberty, respect for their personality, dignity and human rights. Their population in institutions for the execution of criminal sanctions is an indivisible part of the total social population. The care for their integrity must be equal to that given to all other citizens.

In custody conditions, the psychosocial climate of persons facing various problems often deteriorates, which in many cases has consequences for the personality of the detained person. The consequences of a person's stay in detention are manifested in disorders on the social, psychological, mental and economic level. This often causes rejection from society, social isolation and hopelessness.

The detention environment, especially for persons who stay in detention for a long time, often has a strong influence on the detainee. His behavior in custody towards others and their mutual relationship and knowledge about the ways of committing other criminal acts, may represent his life path in the future. Such a person gets his "idol" whom he most often imitates in later life.

SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME
LIST OF RECONCILIANTS OF THE JOURNAL LEGAL
TOPICS

1. Prof. dr Nebojša Teofilović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
2. Prof. dr Miodrag Jović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
3. Prof. dr Aleksandar R. Ivanović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
4. Prof. dr Fuad Purišević, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu;
5. Prof. dr Qashif Bakiu, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
6. Prof. dr Eldar Šaljić, Koledž za bezbednost i globalne studije, Američki univerzitet u Emiratima;
7. Doc. dr Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
8. Prof. dr Nazmi Maliqi, Fakultet političkih nauka, FON Univerzitet u Skoplju;
9. Doc. dr Ferid Bulić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
10. Prof. dr Predrag Ilić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
11. Prof. dr Naser Etemi, Fakultet za detective i bezbednost, FON Univerzitet u Skoplju;
12. Doc. dr Drinóczi Tímea, Pravni fakultet, Univerziteta u Pečuju;
13. Prof. dr Aleksandar B. Ivanović, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru.
14. Doc. dr Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju;
15. Prof. dr Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
16. Prof. dr Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
17. Prof. dr Harun Hadžić, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
18. Prof. dr Muamer Nicević, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
19. Prof. dr Suad Bećirović, Departman za ekonomske nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
20. Doc. dr Mirza Totić, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
21. Prof. dr Nedžad Korajlić, Univerzitet u Travniku;

Uređivački odbor se zahvaljuje recenzentima koji su svojim zalaganjem doprineli kvalitetu izdanja časopisa u 2021. godini, uz želju da saradnju nastavimo i u narednoj godini.

TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA

Tekst rada obima do 15 stranica, na nekom od bhs jezika, napisan premasledećem uputstvu:

Format teksta: MS Word 2007 i stariji (*.docx; *.doc);

Font: Times New Roman;

Format stranice: A4 (210×297 mm);

Razmak između redova (Line spacing): jednostruki;

Margine: leva (left) 2.0 cm, desna (right) 1.5 cm, gornja (top) 2.0 cm, donja (bottom) 1.5 cm;

Naslov rada na nekom od bhs jezika: 12 pt., bold, centralno ravnanje (Alignment centered), velika slova;

Naslov rada na engleskom jeziku: 12 pt., bold, centralno ravnanje (Alignment centered), velika slova;

Imena autora: 11 pt., centralno ravnanje (Alignment centered), jedan autor mora biti podvučen kao autor koji će prezentovati rad;

Institucije i e-mail adrese: 11 pt., italic, centralno ravnanje (Alignment centered);

Izvod na nekom od bhs jezika i ključne reči: 10 pt., potpuno ravnanje (Alignment justified);

Izvod na engleskom jeziku i ključne reči: 10 pt. potpuno ravnanje (Alignment justified);

Tekst rada: 11 pt., potpuno ravnanje (Alignment justified) nazivi celina velikim slovima bez rednog broja;

Citiranje: Ispod teksta u fusnote upisivati samo propratne komentare. Propratni komentar pisati fontom Time New Roman 8 pt. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu izdanja i broj strane.

Primer za citiranje bibliografske jedinice jednog autora: (Krivokapić, 2008:74).

Primer za citiranje bibliografske jedinice dva autora (Matijević & Mitrović, 2011: 77).

Primer za citiranje više bibliografskih jedinica: (Krivokapić, 2005: 36; Simonović, 2004:183).

Primer citiranja bibliografske jedinice bez autora: (Deklaracija, 1948: 2).

Primer citiranja bibliografske jedinice jednog autora u slučaju da postoje druge bibliografske jedinice istog autora izdate iste godine: (Ivanović, 2011b: 45);

Literatura: 10 pt., sa rednim brojem ispred. Referentni izvori se navode prema abecednom redu. Abecednim redom navesti sve citirane bibliografske jedinice. Knjiga se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u knjizi se navodi sledećim redom: prezime (autora), ime (autora), godina izdanja, naslov članka, u:, prezime (urednika), ime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u časopisu se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov članka, naslov časopisa kurzivom, godište, broj, izdavač i broj prve i poslednje strane na kojima je članak objavljen.

Primer navođenja knjige: Jović, Miodrag. 2011. Krivično pravo-opšti deo. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.

Primer navođenja teksta u knjizi: Pillar, Paul 2008. Counterterrorism, u: Williams, Paul (ur.). Security studies: an introduction. London and New York: Routledge.

Primer navođenja članka u časopisu: Ivanović, Aleksandar 2009. Privredni kriminalitet i korupcija u Republici Srbiji. Kriminalističke teme: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, god. IX, br. 3-4: 153-172.

Naslovi slika: 11 pt., italic, centrirano ispod slike, Naslovi tabela: 11 pt., italic, centrirano iznad tabele; **Slike:** prihvatljivi su formati TIF, GIF, JPG, BMP, WMF i CDR

RESUME: na kraju teksta neophodno je dati rezime članka na engleskom jeziku u dužini do jedne stranice.

Radovi se predaju elektronskom poštom na adresu:

d.prava@uninp.edu.rs

sa naznakom „Za časopis Pravne teme ”

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

34

PRAVNE teme : časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru / glavni i odgovorni urednik
Samra Dečković. - God. 1, br. 1 (2013)- . - Novi Pazar :
Univerzitet
u Novom Pazaru, 2013- (Kraljevo : GrafiColor). - 25 cm

Polugodišnje. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Pravne
teme (Novi Pazar. Online) = ISSN 2560-4813
ISSN 2334-8100 = Pravne teme (Novi Pazar)
COBISS.SR-ID 198572812